

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Karolína Bukovská

Komentovaný překlad:

Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück – Geschichte und Erinnerung

Annotated Translation:

Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück – Geschichte und Erinnerung

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí práce Mgr. Monice Žárské za cenné rady a podněty, které mi při psaní bakalářské práce ochotně poskytla. Vedoucí jsem také velmi vděčná za zprostředkování kontaktu s profesorem Milanem Haunerem, s nímž jsem konzultovala několik překladatelských problémů. Poděkování patří také mé rodině, jež mi byla po celou dobu studia po všech stránkách velkou oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. května 2018

.....

Karolína Bukovská

Zadání

Zadaný text přeložte do češtiny a svůj překlad doplňte překladatelským komentářem v rozsahu min. 20 normostran. V komentáři nejprve celkově charakterizujte výchozí text: uveďte, s jakým cílem byl text napsán a jaké stylistické postupy autor volí k dosažení svého záměru. Dále popište, na jaké problémy jste v překladu narazil, a zdůvodněte použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které jste v překladu provedl na úrovni lexika, syntaxe a především v rovině stylistické. Postupujte přitom od celkové koncepce svého překladu k dílčím řešením. Komentář opatřete bibliografickým soupisem použitých primárních i sekundárních zdrojů, včetně internetových.

Abstrakt

Tuto bakalářskou práci tvoří komentovaný překlad tří kapitol z výstavního katalogu *Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück – Geschichte und Erinnerung*. Katalog obsahuje texty ze stálé výstavy, jež byla v roce 2013 otevřena na místě bývalého nacistického koncentračního tábora (v dnešním Památníku Ravensbrück). Výstava mapuje historii tohoto ženského tábora i životní podmínky vězeňkyň. Bakalářská práce se skládá ze dvou částí – překladu vybraných kapitol z němčiny do češtiny a odborného komentáře. Komentář obsahuje analýzu výchozího textu podle modelu německé translatožky Christiane Nordové, popis překladatelské metody a postupů a typologii překladatelských problémů a posunů.

Klíčová slova

překlad, překladatelská analýza, překladatelská metoda, překladatelský posun, překladatelský problém, Ravensbrück, koncentrační tábor, nacionální socialismus, druhá světová válka

Abstract

This bachelor thesis presents a commented translation of three chapters from the exhibition catalogue *Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück – Geschichte und Erinnerung*. The catalogue contains texts from the permanent exhibition which was opened in 2013 at the former Nazi concentration camp (nowadays Ravensbrück Memorial). The exhibition focuses on the history of the women's concentration camp and living conditions of female inmates. The thesis comprises of two parts – a translation of chosen chapters from German into Czech and a commentary. The latter includes the analysis of the source text according to the model created by the German translation scholar Christiane Nord, a description of the translation method and process, and also a typology of translation problems and shifts.

Key words

translation, translation analysis, translation method, translation shift, translation problem, Ravensbrück, concentration camp, national socialism, World War II

Obsah

1 ÚVOD.....	8
2 PŘEKLAD.....	9
3 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU.....	30
3.1 Překladačská analýza výchozího textu.....	30
3.1.1 Vnětextové faktory.....	30
3.1.1.1 Vysílatel a autor.....	30
3.1.1.2 Záměr vysílatele.....	30
3.1.1.3 Příjemce.....	31
3.1.1.4 Médium.....	31
3.1.1.5 Místo.....	31
3.1.1.6 Čas.....	32
3.1.1.7 Motiv.....	32
3.1.1.8 Funkce.....	32
3.1.2 Vnitrotextové faktory.....	33
3.1.2.1 Téma.....	33
3.1.2.2 Obsah.....	33
3.1.2.3 Presupozice.....	33
3.1.2.4 Výstavba textu.....	34
3.1.2.5 Nonverbální prvky.....	34
3.1.2.6 Lexikum.....	35
3.1.2.7 Syntax.....	36
3.1.2.8 Suprasegmentální prvky.....	36
3.2 Překladačská metoda a postupy.....	38
3.3 Typologie a řešení překladačských problémů.....	39
3.3.1 Pragmatická rovina.....	39
3.3.1.1 Zkratka NS a KZ.....	39
3.3.2 Lexikální rovina.....	42
3.3.2.1 Reálie koncentračního tábora.....	42
3.3.2.1.1 Výrazy s ustáleným českým překladem.....	42
3.3.2.1.2 Výrazy převzaté z němčiny.....	43
3.3.2.1.3 Výrazy bez ustáleného českého ekvivalentu.....	43

3.3.2.2	Nacistická terminologie v rámci koncentračního tábora.....	44
3.3.2.3	Nacistická terminologie mimo prostředí koncentračního tábora.....	47
3.3.2.3.1	Výrazy obsahující „fremd“	47
3.3.2.3.2	Výrazy „erbkrank“, Erbgesundheitsgericht.....	48
3.3.2.4	Nacistické funkce.....	49
3.3.2.5	Kompozita.....	49
3.3.2.5.1	Kompozita typu SS-Arzt.....	50
3.3.2.5.2	Kompozita se členem Zwangs-.....	51
3.3.2.5.3	Strukturální destrukce.....	52
3.3.2.5.4	Kompozita typu Franco-Diktatur.....	54
3.3.3	Morfologická rovina.....	55
3.3.3.1	Rod podstatných jmen.....	55
3.3.3.1.1	Určení rodu u výrazů die Gefangenen, die Kranken, die Häftlinge.....	55
3.3.3.1.2	Absence ženského rodu u substantiva zločinec.....	57
3.3.3.1.3	Určení rodu u substantiv převzatých z němčiny.....	58
3.3.3.2	Slovesný rod.....	59
3.3.4	Syntaktická rovina.....	62
3.3.4.1	Slovosled a aktuální členění větné.....	62
3.3.4.2	Rozdělení komplikovaných větných konstrukcí.....	63
3.3.4.3	Asyndetická spojení.....	64
3.4	Typologie překladatelských posunů.....	66
4	ZÁVĚR.....	70
5	BIBLIOGRAFIE.....	71
6	PŘÍLOHA.....	75

1 ÚVOD

Tato bakalářská práce je pro mě jakýmsi návratem do Ravensbrücku. V létě 2014 jsem na místě bývalého ženského koncentračního tábora strávila dva týdny. Během nich jsem v rámci mezinárodního dobrovolnického projektu překládala archivní dokumenty z češtiny do němčiny. Tato prvotní laická překladatelská zkušenost i můj zájem o historii nacionálního socialismu, jenž se během zmíněného pobytu ještě prohloubil, významně přispěly ke vzniku této práce.

Předkládaná bakalářská práce se skládá ze dvou hlavních částí – překladu výchozího textu z němčiny do češtiny a jeho odborného komentáře. Jako výchozí text jsem si zvolila tři kapitoly z výstavního katalogu, jenž byl v roce 2013 vydán u příležitosti otevření nové stálé výstavy v Památníku Ravensbrück. Kapitoly, které jsem si vybrala k překladu, se zaměřují především na vězeňkyně a jejich životní podmínky v koncentračním táboře. K výběru kapitoly 8 pojednávající o nemocničním revíru mě motivoval text, který jsem v Ravensbrücku překládala před čtyřmi lety. Jednalo se o vzpomínky české vězeňkyně, která v táborové nemocnici působila jako vězeňská sestra.

Odborný komentář překladu obsahuje čtyři části: analýzu výchozího textu dle modelu Christiane Nordové, popis překladatelské metody a postupu, typologii překladatelských problémů (na pragmatické, lexikální, morfologické a syntaktické rovině) a typologii posunů dle Jiřího Levého a Antona Popoviče.

2 PŘEKLAD

Kapitola 2

Vězeňkyně

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo celkem uvězněno okolo 120 000 žen. Zatčeny byly z různých důvodů a do Ravensbrücku většinou poslány bez soudního rozsudku. V táborových barácích se tísnily ženy všech společenských vrstev pocházející z více než 30 zemí. Mnohé z nich se postavily na odpor nacistickému režimu v Německé říši či se vzbouřily proti německé okupaci své země. Židovky byly stejně jako Romky a Sintky pronásledovány na základě své „rasy“. Ženy na okraji společnosti byly stigmatizovány jako „asociální“ osoby či „kriminálnice“ a deportovány do koncentračního tábora. Mezi vězeňkyněmi bylo také více než 800 dětí a mladistvých; se svými matkami se do tábora dostali i kojenci.

Od dubna roku 1941 byl součástí koncentračního tábora Ravensbrück také mužský tábor s celkem 20 000 vězni.

Vězeňské kategorie

Prvními vězeňkyněmi koncentračního tábora Ravensbrück byly Němky a Rakušanky. Více než třetinu z nich tvořily svědkyně Jehovovy. Druhou nejpočetnější skupinou byly kolem roku 1940 ženy, jež byly pronásledovány jako „asociální“ osoby.

V průběhu války se v souvislosti s nacistickou genocidou Židů, Romů a Sintů složení vězeňkyň značně proměnilo: SS do Ravensbrücku přivážela stále více žen z okupovaných území. Ženy, které byly označeny jako Židovky, dočasně tvořily 15 procent všech uvězněných. Zdaleka největší skupinu však představovaly politické vězeňkyně. Mnohé z nich byly aktivní v odboji nebo se vzepřely proti nucené práci.

O cizinkách, které byly do koncentračního tábora Ravensbrück deportovány zřejmě jako „kriminálnice“ či „asociální“ osoby, se dosud mnoho neví. Proto zde budou jednotlivé vězeňské kategorie představeny na příkladu německých a rakouských vězeňkyň.

Svědkyňe Jehovovy

V květnu 1939 tvořilo asi 800 svědkyň Jehovových největší skupinu vězeňkyň

v koncentračním táboře Ravensbrück. Říkalo se jim také badatelky Bible (v táborovém slangu bibelforšky). V táboře nosily fialový trojúhelník. Nacisté zrušili Mezinárodní sdružení badatelů Bible již v roce 1933. Svědkové Jehovovi z náboženských důvodů odmítali kult osobnosti Adolfa Hitlera a vojenskou službu. Bojkotovali také hajlování či vstup do nacistických organizací.

Většina svědkyň Jehovových byla zatčena kvůli ilegální činnosti nebo tajnému shromažďování. V Ravensbrücku opakovaně odmítaly vykonávat práce, které byly spojené s vedením války. V prosinci 1939 bylo přísně potrestáno více než 400 badatelek Bible, které se hromadně vzbouřily proti šití pouzder na náboje pro wehrmacht.

Svědkyně Jehovovy mohly dosáhnout svého propuštění, pokud se podpisem zřekly svého náboženského přesvědčení. Této možnosti využilo jen málo z nich.

Ženy pronásledované jako „asociální“ osoby

Více než 5500 žen bylo v Ravensbrücku označeno černým trojúhelníkem jako „asociální“ osoba. Během prvních let v táboře dočasně tvořily největší skupinu vězeňkyň.

Chování lidí na okraji společnosti, například bezdomovců či alkoholiků, nacisté stigmatizovali jako „asociální“ a „nespolečenské“. Kriminální policie mohla „asociální živly“ posílat do koncentračních táborů. Ženám bylo v tomto ohledu často vytýkáno jejich sexuálního chování. Policie jim přičítala „zhýralý způsob života“ či „nemravné chování“.

V Ravensbrücku bylo internováno mnoho prostitutek, které byly již dříve trestané kvůli porušování předpisů policie a městských zdravotních referátů. Jiné ženy byly v minulosti odsouzeny za drobné krádeže, podvody či nedodržování pracovní povinnosti. Některé ženy byly do koncentračního tábora převezeny z ústavů sociální péče. Jako „asociální“ byly označovány i Romky a Sintky.

„Kriminálnice“

Více než 1100 žen nosilo v Ravensbrücku zelený trojúhelník, který označoval „zločince z povolání“. Kriminální policie mohla osoby, které byly opakovaně ve vězení, bez rozsudku poslat do „preventivní vazby“. Jejich internace v koncentračním táboře byla vydávána za „preventivní potírání zločinu“ k ochraně nacionálněsocialistického „národního společenství“.

Do koncentračního tábora Ravensbrück byly od roku 1943 převáženy také trestankyně z běžných věznic, jimž soud nařídil „ochrannou vazbu“. Také necelé dvě stovky těchto žen

nosily zelený trojúhelník, jeho špička ovšem směřovala nahoru.

Ženy uvězněné v „ochranné vazbě“ či s označením „zločince z povolání“ byly často recidivistky, jež byly v minulosti odsouzeny kvůli drobným přestupkům. Většinou se jednalo o menší krádeže, podvody nebo zakázané potraty. Mnoho z nich pocházelo z chudých poměrů. O jejich situaci v koncentračním táboře Ravensbrück se toho příliš neví.

Politické vězeňkyně

Červený trojúhelník, jenž označoval politické vězně, v Ravensbrücku nosilo více než 70 000 žen. Přibližně každá desátá politická vězeňkyně pocházela z Německé říše. Jako první byly zatčeny aktivní odpůrkyně nacistického režimu. Organizovaného odboje se účastnily především komunistky a socialistky. Za války mohla k internaci v koncentračním táboře vést pouhá kritická poznámka ohledně nacistického režimu či poslouchání zahraničního rozhlasu.

Na jaře 1942 byla skoro každá šestá žena uvězněna kvůli údajnému „styku s příslušníkem cizí rasy“. Většinou se jednalo o milostný poměr s mužem nasazeným na nucené práce.

Většině zahraničních vězeňkyň byl bez rozdílu přidělen červený trojúhelník. Mnohé z nich se účastnily odboje proti německým okupantům nebo se vzepřely nucené práci.

Vězni ve zvláštním režimu

Některé německé či zahraniční prominentní osobnosti získaly po zatčení status „vězně ve zvláštním režimu“. Byly vězněny ve vilách, zámcích nebo v oddělených prostorech koncentračních táborů.

Vězni ve zvláštním režimu byli v Ravensbrücku drženi v několika samotkách od roku 1942. V roce 1944 se jejich počet výrazně zvýšil: Zvláštní komise gestapa totiž trestní blok využívala jako svou vyšetřovací vazbu. Gestapo tam věznilo muže a ženy z odbojové skupiny kolem Hanny Solfové a později také osoby, které gestapo podezíralo z napojení na pokus o převrat z 20. července 1944. Do trestního bloku byli umisťováni také příbuzní odpůrců režimu, kteří byli na základě zákona o spoluvině celého rodu vzati do tzv. pokrevní vazby (Sippenhaft). Vězni ve zvláštním režimu v táboře nedostávali trojúhelník ani vězeňské číslo. Mnozí z nich byli vězněni za mírnějších podmínek. Dostávali stejnou stravu jako příslušníci SS a někteří směli přijímat návštěvy. Ze všech vězňů ve zvláštním režimu, kteří byli v Ravensbrücku internováni, jsou známa jména

necelé stovky z nich.

Židovky

Do roku 1942 bylo v koncentračním táboře Ravensbrück uvězněno asi 1400 žen, které nacionálněsocialistické rasové učení označovalo jako Židovky. V rámci akce „14 f 13“, kterou SS nařídila na jaře 1942, bylo v léčebném a pečovatelském ústavu Bernburg otráveno 800 z nich. Dalších 522 žen bylo v říjnu 1942 zavlčeno do vyhlazovacího tábora Osvětim. Poté byl koncentrační tábor Ravensbrück prohlášen za „očistěný od Židů“.

Do roku 1944 bylo v Ravensbrücku internováno jen několik málo dalších Židovek. Masové transporty židovských žen a dětí začaly teprve s vyklízením koncentračního tábora Osvětim na konci roku 1944. Tisíce Židovek byly do Ravensbrücku zavlčeny z Osvětimi, Maďarska či Slovenska. Mezi lety 1939 a 1945 bylo do koncentračního tábora Ravensbrück a jeho pobočných táborů deportováno celkem asi 20 000 Židovek. Zhruba polovina z nich pocházela z Maďarska.

Romky a Sintky

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno minimálně 2800 žen a dětí, které byly pronásledovány jakožto „cikáni“. První velký transport se 440 Romkami z rakouského Burgenlandu dorazil v červnu 1939. Nejmladším z transportu bylo 14 let.

Romové a Sintové byli na základě norimberských zákonů klasifikováni jako příslušníci „cizí rasy“. Nacistické vedení plánovalo všechny „cikány“ deportovat. Od října 1939 nesměli opouštět svá bydliště. Kdo zákaz porušil, byl poslán do koncentračního tábora. Internace v koncentračním táboře byla trestem i za milostné poměry mezi „cikány“ a „áriji“.

Od roku 1943 bylo do Osvětimi deportováno více než 20 000 Romů a Sintů z celé Evropy. Většina z nich tam zemřela na hlad a nemoci či v plynové komoře. Když byl v roce 1944 „osvětimský cikánský tábor“ vyklízen, bylo do Ravensbrücku převezeno více než 1000 žen a dívek. Na začátku roku 1945 zde SS nechala při lékařských pokusech nuceně sterilizovat více než 100 Romek a Sintek.

Vězeňkyně z celé Evropy

1. září 1939 začala s německým útokem na Polsko druhá světová válka. Z obsazených území byly do koncentračního tábora Ravensbrück zavlčeny desetitisíce žen.

Životní podmínky vězeňkyň zčásti určovala nacionálněsocialistická rasová ideologie: Zatímco „říšské Němky“ se nacházely na samém vrcholu hierarchie, vězeňkyně ze Sovětského svazu spolu s „rasově“ pronásledovanými zaujímaly to nejnižší místo.

Dalekosáhlý význam však měla i doba příjezdu do tábora: Ženy, které byly do Ravensbrücku deportovány během prvních let, mohly v rámci vězeňské hierarchie vystoupat nahoru. Ty, které byly internovány později, byly v čím dál tím přeplněnějším táboře konfrontovány s otřesnými poměry. Jejich šance na přežití byly výrazně nižší.

Skupiny vězeňkyň z celkem dvanácti zemí zde budou představeny dle doby jejich příjezdu do koncentračního tábora Ravensbrück. Použité názvy se vztahují k momentu vpádu německých vojsk do dané země.

Polsko

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno asi 36 000 Polek. Představovaly největší skupinu vězeňkyň jednoho národa. Síť polských politických vězeňkyň zajišťovaly podporu, soudržnost a rozmanité způsoby odporu. První polské vězeňkyně byly do Ravensbrücku přivezeny v dubnu 1940. Vzhledem k tomu, že nacistický teror byl cíleně namířen proti polské inteligenci, bylo do tábora kromě účastnic polského odboje deportováno také mnoho polských učitelek a akademiček. V Ravensbrücku bylo také mnoho polských nuceně nasazených žen, jimž byla internace v koncentračním táboře udělena jako trest. V srpnu 1944 vypuklo Varšavské povstání. V jeho důsledku bylo do Ravensbrücku zavlčeno 12 000 většinou svévolně zatčených žen a dětí. V zimě na přelomu roku 1944 a 1945 do Ravensbrücku dorazilo více než 1000 polských Židovek, které SS vyhnala z vyklízeného koncentračního tábora Osvětim.

Československo

Po obsazení Československa v březnu 1939 se „protektorát Čechy a Morava“ nacházel pod německou správou. Do koncentračního tábora Ravensbrück bylo odtud deportováno asi 2000 Češek. Mnohé z nich se angažovaly v komunistické straně či v odboji. V roce 1942 bylo do Ravensbrücku po německé odvetné akci zavlčeno všech 196 obyvatelek obce Lidice.

Ve stejném roce začalo na Slovensku systematické pronásledování židovského obyvatelstva. Slovensko bylo satelitním státem nacistického Německa. V listopadu 1944 do Ravensbrücku dorazil první transport slovenských rodin z Osvětimi. Ke konci války

bylo přes 1000 slovenských Židovek a jejich dětí uvězněno v kriticky přeplněném ženském táboře. Tamější podmínky byly katastrofální.

Nizozemsko

V Ravensbrücku bylo uvězněno asi 1000 Nizozemek. Prvních 14 žen sem dorazilo v červenci 1940, dva měsíce po obsazení země německými vojsky. Tyto ženy pocházely z kolonie Nizozemská východní Indie.

Většina Nizozemek v táboře nosila červený trojúhelník označující politické vězně. Mnohé z nich se účastnily odboje, roznášely letáky nebo schovávaly pronásledované osoby. Během vyklízení koncentračního tábora Herzogenbusch v nizozemském Vughtu bylo všech 653 vězeňkyň tamějšího ženského tábora převezeno do Ravensbrücku. Z tranzitního tábora Westerbork bylo do Ravensbrücku deportováno více než 100 židovských žen a dětí, další byly přivezeny z Osvětimi. V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno také bezmála 40 holandských svědkyň Jehovových.

Mnoho Nizozemek zůstalo v Ravensbrücku pouze do doby, než byly přemístěny na nucenou práci do jednoho z pobočných táborů. V koncentračním táboře Ravensbrück zemřelo nejméně 215 Nizozemek.

Jugoslávie

První Jugoslávky dorazily do Ravensbrücku na podzim roku 1941. Většina z přibližně 2700 jugoslávských vězeňkyň pocházela ze Slovinska. Tamější partyzánské oddíly odhodlaně bojovaly proti okupaci a vyhánění místního obyvatelstva ku prospěchu německých přesídlenců. Pomoc partyzánům, ať už poskytnutá přímo či některým z rodinných příslušníků, vedla k deportaci mnoha venkovských žen. Také ve městech byl zatčen velký počet žen, které se angažovaly v Osvobozené frontě či jiných odbojových uskupeních. Bylo mezi nimi mnoho komunistek. Proto skoro všechny uvězněné Jugoslávky patřily do skupiny politických vězeňkyň. Některé byly pronásledovány také jako „Židovky“, „cikánky“ nebo „asociální“ osoby. Z Chorvatska ovládaného fašistickými ustašovci pocházelo zhruba 160 žen. Ze Srbska, které bylo spravované německou armádou, bylo do Ravensbrücku deportováno asi 200 žen.

Francie

10. května 1940 vpadl německý wehrmacht do Francie. O dva roky později byly do

Ravensbrücku deportovány první Francouzky. Většina z nich byla zapojena do komunistického či národního odboje proti německým okupantům. Od dubna 1943 počet francouzských vězeňkyň nadále stoupal. Mnohé se angažovaly v odbojových skupinách, některé byly jakožto manželky odbojářů vzaty do tzv. pokrevní vazby. Většina Francouzek byla do Ravensbrücku zavlčena v roce 1944, kdy se z francouzského odboje stalo masové hnutí.

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo celkem uvězněno okolo 8000 Francouzek. Po několika týdnech byly obvykle přesunuty do jednoho z pobočných táborů. Obzvláště velký počet žen putoval do Neubrandenburgu. Katastrofální podmínky a těžká nucená práce v pobočných táborech stála mnoho Francouzek život. Více než pětina z nich internaci v koncentračním táboře nepřežila.

Lucembursko

Lucemburčanky byly do Ravensbrücku deportovány od března 1942. V Lucembursku, které bylo obsazeno v květnu 1940, se odboj rozrostl především po zavedení pracovní a branné povinnosti pro Říši.

Celkem 180 ze všech uvězněných Lucemburčanek působilo v národně orientovaných odbojových uskupeních či v zakázané komunistické straně. Rozdávaly letáky, poskytovaly úkryt uprchlíkům či jim pomáhaly při přechodu hranic. Jiné Lucemburčanky budily pozornost svými „protiněmeckými“ postoji či podporovaly rodinné příslušníky, kteří dezertovali z fronty.

Většina z doposud 201 identifikovaných lucemburských vězeňkyň se do Ravensbrücku dostala v roce 1944 a krátce po příjezdu byla přemístěna do pobočného tábora. Znalost němčiny a francouzštiny pro mnohé Lucemburčanky představovala výhodu ve všedním táborovém životě. Internaci v koncentračním táboře nepřežilo 45 lucemburských vězeňkyň, osm žen zemřelo po osvobození tábora na následky věznění.

Sovětský svaz

V březnu 1942 do Ravensbrücku dorazily první z více než 20 000 sovětských žen. Vězeňkyně pocházely převážně z Ruska, Ukrajiny a Běloruska.

Poté, co Hitlerovo Německo 22. června 1941 napadlo Sovětský svaz, rozpoutaly jednotky SS a wehrmachtu brutální kořistnickou a vyhlazovací válku. Tři miliony mladých žen a mužů byly zavlčeny na nucenou práci do Říše. Mnoho nuceně nasazených žen, které se

v závodech vzepřely nucené práci, bylo deportováno do koncentračního tábora Ravensbrück.

Jiné vězeňkyně se do ženského tábora dostaly přímo ze Sovětského svazu: Z oblastí se silným partyzánským hnutím byli do koncentračních táborů zavlékáni obyvatelé celých vesnic. Do Ravensbrücku bylo deportováno také přibližně 800 zajatých příslušnic Rudé armády. Bývalé vězeňkyně z mnoha zemí vyprávěly o jejich silné soudržnosti a klíčové roli, kterou v táboře zastávaly při organizování sabotáží či projevů solidarity.

Belgie

První transporty s belgickými vězeňkyněmi do Ravensbrücku dorazily na jaře 1942. V Belgii, která byla okupována od května 1940, se vytvořilo velké množství odbojových skupin. Mnoho vězeňkyň se přidalo ke komunisticky orientovanému odboji nebo se spojilo se spojeneckými zpravodajskými službami. Zhruba každá desátá Belgičanka byla do Ravensbrücku zavléčena v rámci takzvané akce Noc a mlha. V souvislosti s postupem spojeneckých vojsk bylo od léta 1944 do Ravensbrücku přiváženo také mnoho žen z belgických věznic.

V ženském táboře bylo celkem uvězněno více než 1300 Belgičanek. Většina z nich byla brzy přeložena na nucenou práci do pobočných táborů, například do Belzigu či Lipska.

Mnoho starších žen, které se jako vdovy přidaly k odboji, těžké podmínky v táboře nepřežily. V koncentračním táboře Ravensbrück zemřely stovky Belgičanek.

Norsko a Dánsko

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno 103 Norek a 44 Dánek. Většina z nich byla do tábora zavléčena v roce 1943. Téměř všechny byly zapojeny do odboje proti německé okupaci Norska a Dánska. Obě země byly napadeny wehrmachtem v dubnu 1940. Ženy před svým zatčením většinou tiskly a šířily ilegální noviny, schovávaly pronásledované osoby nebo pašovaly zbraně. Některé ženy byly rovněž uvězněny jakožto manželky účastníků odboje.

Dvě Norky a 10 dánských žen a dětí bylo zatčeno kvůli židovskému původu. Ostatní Skandinávky byly na základě svého „nordického“ původu ze strany SS zvýhodňovány. Mohly snadněji udržovat kontakt se svými blízkými. Mnoho z nich také dostávalo potravinové balíčky od Norského a Dánského červeného kříže. V průběhu internace v koncentračním táboře Ravensbrück zemřely dvě Dánky a čtyři Norky.

Itálie

V září 1943 uzavřela fašistická Itálie s protihitlerovskou koalicí příměří. Německá vojska následně obsadila četná území svého někdejšího spojence.

První Italky byly do Ravensbrücku přivezeny na konci roku 1943. Většina z nich byla zatčena kvůli účasti v civilním či partyzánském odboji proti německé okupaci. Přesto je většina spoluvězeňkyň mylně pokládala za fašistky. Z Itálie či jiných zemí bylo do Ravensbrücku deportováno minimálně 1000 italských žen a dětí. Více než 150 z nich mělo židovský původ. Za Italky byly v táboře považovány i Jugoslávky pocházející z oblastí, které byly v roce 1941 obsazeny Itálií.

Většina Italek byla přemístěna na nucenou práci do pobočných táborů. Internaci v koncentračním táboře Ravensbrück nepřežilo více než 170 italských žen a dětí.

Španělsko

První transport se Španělkami do Ravensbrücku dorazil v prosinci 1943. Tyto ženy byly se svými dětmi zatčeny jakožto Židovky v okupované Belgii. Většina z celkem 170 Španělek však byla zatčena ve francouzském exilu. Mnohé z nich byly komunistky, či případně anarchistky, které od roku 1936 bojovaly ve španělské občanské válce. V roce 1939, po nastolení Frankovy diktatury, tyto ženy utekly se svými rodinami do Francie. Po obsazení Francie nacistickým Německem zde byly zatčeny kvůli účasti ve francouzském odboji.

Jelikož k jejich zatčení došlo ve Francii, byly mnohé Španělky v Ravensbrücku registrovány jako Francouzky. Spoluvězeňkyně s povědomím o španělské občanské válce jim často projevovaly své sympatie.

Většina Španělek byla brzy přesunuta na nucenou práci do pobočných táborů. Počet tamějších španělských obětí je neznámý.

Maďarsko

19. března 1944 obsadila německá vojska Maďarsko. Asi o dva měsíce později začala deportace židovského obyvatelstva. Státisíce maďarských Židů byly zavražděny v osvětimských plynových komorách. Ti, kteří byli schopni pracovat, byli zavlčeni na nucenou práci do koncentračních táborů na území Říše. První transport maďarských Židovek z Osvětimi dorazil do Ravensbrücku v srpnu 1944. Od října 1944 přijížděly také vlaky z Budapešti a ostatních měst.

S každým dalším transportem bylo v přeplněném ženském táboře ještě méně místa

a potravin. Šance na přežití byly stále mizivější. Většina Maďarek byla provizorně umístěna do jednoho velkého stanu, v němž denně umíralo mnoho žen. Práceschopné vězeňkyně byly nasazeny do zbrojní výroby v pobočných táborech. V táborech Malchow a Retzow-Rechlin tvořily maďarské vězeňkyně brzy většinu.

V Ravensbrücku bylo celkem uvězněno asi 10 000 Maďarek. Počet maďarských obětí je neznámý.

Ze všech koutů světa

Vězeňkyně koncentračního tábora Ravensbrück pocházely dohromady z více než 30 zemí. Jednotlivé osudy mnoha z nich zůstávají neznámé. Za jakých okolností se do koncentračního tábora Ravensbrück dostala například Maročanka či Argentinka?

Mnoho žen, které měly státní příslušnost neutrálního státu či spojence Německé říše, bylo zatčeno na území okupovaném nacistickým Německem. Do obsazených zemí buď emigrovaly, nebo v nich pobývaly z jiných důvodů. Z Belgie a Nizozemska byly do Ravensbrücku deportovány například Židovky s tureckými nebo rumunskými pasy. Jejich státní příslušnost je chránila před transportem do vyhlazovacího tábora Osvětim.

Několik příslušnic spojeneckých států bylo uvězněno kvůli podezření ze špionáže. Mezi nimi byly i agentky britské zvláštní jednotky SOE. Na jaře 1945 byly v Ravensbrücku popraveny nejméně čtyři francouzské a tři britské parašutistky.

Mužský tábor v koncentračním táboře Ravensbrück

Za účelem přestavby tábora byli do Ravensbrücku od dubna 1941 přiváženi vězni z ostatních koncentračních táborů. Muži nejdříve obývali dva baráky na východní straně ženského tábora, od srpna 1941 byli v odděleném mužském táboře. Ten se skládal z pěti obytných baráků a jedné hospodářské budovy. Po většinu času zde bylo uvězněno 1500 až 2000 mužů. Chlapcům starším 12 let byl vyčleněn vlastní blok.

Při namáhavé práci ve stavebních komandech byli muži vystavováni brutálnímu týrání. Do konce roku 1942 byla skoro polovina všech vězňů udřena k smrti či zavražděna.

Od roku 1943 byla většina mužů nasazena ve zbrojní výrobě mimo areál tábora.

V posledních měsících války přijely transporty s 6000 vězni z vyklízených koncentračních táborů. V Ravensbrücku a jeho pobočných táborech bylo celkem registrováno asi 20 000 mužů. Více než 2500 z nich přišlo o život.

Kapitola 3

Životní podmínky v táboře

Denní režim vězeňkyň byl určován nucenou prací a sčítacími apely. Příslušníci SS vězeňkyně šikanovali extrémní vojenskou disciplínou, přísným dozorem a brutálními tresty.

Se stále rostoucím počtem vězeňkyň se životní podmínky v táboře zhoršovaly: Brzy nastal nedostatek jídla, ošacení i míst na spaní. V roce 1940 bylo v koncentračním táboře Ravensbrück uvězněno 3000 žen, ke konci války jejich počet stoupl téměř na desetinásobek. Tábořem se šířily nemoci a epidemie.

O šanci na přežití často rozhodoval druh nucené práce. Vězeňské funkcionářky si mohly – často na úkor druhých – zajišťovat určité výhody. Některé však svým spoluvězeňkyním také pomáhaly.

Příjezd

Většina vězeňkyň byla ke koncentračnímu táboru Ravensbrück dopravena nákladními vlaky. Na nádraží ve Fürstenbergu je vyzvedly dozorkyně se psy. Později byla poblíž tábora zřízena speciální zastávka. Po mnohdy několikahodinovém čekání byly ženy registrovány v hospodářské budově. Poté musely odevzdat své oblečení a osobní věci. Svlékání do naha bylo pro mnoho žen ponižující. Vězeňské funkcionářky kontrolovaly, zda nově příchozí nemají vší. Mnoho z nich bylo ostříháno dohola. Následně byly ženy odvedeny do sprch. Některé z žen, které byly na přelomu roku 1944 a 1945 převezeny z koncentračního tábora Osvětim-Březinka, již slyšely o plynových komorách vydávaných za sprchy a propadaly panice. Po osprchování musely nahé nastoupit k vyšetření a přitom často snášet ponižování ze strany lékařů SS. Na závěr přijímací procedury ženy obdržely vězeňský oděv. Poté byly odvedeny do provizorní ubikace.

Ubytování

Vězeňkyně koncentračního tábora Ravensbrück byly ubytovány v dřevěných barácích, kterým se říkalo bloky. Budovy byly původně určeny pro Říšskou pracovní službu.

Na straně A a straně B každého bloku se vždy nacházela noclehárna a denní místnost vybavená stoly, stoličkami a skříňkami, která zároveň sloužila jako jídelna. Uprostřed se nacházela umývárna, toalety a služebna dozorkyně.

V barácích o velikosti 430 metrů čtverečních mělo být původně ubytováno 100 vězeňkyň. Později byla dodána třípatrová lůžka a ze společenských místností se staly další noclehárny. V době největšího přeplnění tábora se nakonec v jednom baráku tísnilo přes 500 vězeňkyň. V posledních týdnech spali vězni v ženském i mužském táboře částečně po pěti na jedné prýčně nebo leželi namačkaní na sebe na podlaze.

Stravování

V prvních dvou letech byly stravovací podmínky v táboře ještě snesitelné. Od roku 1941 se situace výrazně zhoršovala. Vězeňkyně často nedostávaly ani ty potraviny, které jim dle přesně vypočítaných přidělů říšského ministerstva pro výživu a zemědělství náležely.

Od podzimu 1942 směla část vězeňkyň dostávat potravinové balíčky z domova. Tyto zásilky se do rukou adresátek často dostaly vyrabované od táborové SS.

V roce 1944 dostávaly vězeňkyně denně už jen asi 200 gramů chleba, ráno a v poledne šálek náhražkové kávy a večer půl litru řídké zeleninové polévky. V zimě na přelomu roku 1944 a 1945 se denní přísun potravy zčásti skládal pouze ze 100 gramů chleba a jedné misky polévky z bramborových slupek či odřezků řepy. V táboře panoval neustálý boj o potravu. Vězeňkyně byly úplně podvyživené, mnohé následkem katastrofálního nedostatku jídla zemřely.

Ošacení

Po příjezdu do tábora musely všechny vězeňkyně vyměnit své civilní oblečení za vězeňský oděv. Ženy nejprve dostávaly modré zástěry a šaty, od roku 1940 pak pruhovaný vězeňský stejnokroj. S tímto „zebrovaným oblečením“ byly již na dálku rozpoznatelné jako trestankyně, což jim mělo ztížit případný útěk. Vězeňský stejnokroj byl pro všechny koncentrační tábory vyráběn v ravenbrückých textilních závodech SS.

Od podzimu roku 1942 panoval kvůli zvýšenému počtu vězeňkyň nedostatek ošacení. Boty se vydávaly už jen v zimě. V roce 1943 vedení SS svolilo, aby bylo civilní oblečení nově příchozích přidělováno jako vězeňský oděv. To bylo označeno všitým pruhem látky či křížem namalovaným olejovou barvou. Mnohé z vězeňkyň dostaly nedostačující nebo roztrhané oblečení ve špatné velikosti a trpěly zimou.

Hygiena

Tábor byl od roku 1943 přeplněn do takové míry, že sanitární zařízení už nestačilo pokrývat potřeby vězeňkyň. V obrovské tlačnici dennodenně bojovaly o volnou toaletu či místo u umyvadla. Za některými baráky nechala SS zřídit další latríny.

Péče o tělo, mytí nádobí či praní prádla bylo kvůli omezenému přístupu k tekoucí vodě téměř nemožné. Jen málo vězeňkyň občas dostávalo nové oblečení či povlečení. Mýdlo bylo vzácností. Pro vězeňkyně, které i přes podvýživu stále menstruovaly, nebo pro ty, které trpěly v táboře rozšířeným průjemem, byly tyto podmínky neúnosné. Baráky byly špinavé a plné blech a vši. Obzvláště katastrofální byly podmínky ve stanu, který byl provizorně postaven v roce 1944.

Od podzimu roku 1944 se hygienické podmínky viditelně zhoršovaly i v mužském táboře.

Denní režim

V létě táborová siréna budila vězeňkyně někdy už v půl čtvrté ráno. Během hodiny, která zbývala do apelu, si vězeňkyně musely vydobýt své místo v umývárně a na toaletách, opatřit si hrnek náhražkové kávy a ustlat postel podle předpisů. Poté nastoupily v pětistupech dle jednotlivých bloků na apel. Stálo se za každého počasí, dokud se dozorcí nedobrali odpovídajícího počtu nastoupených. To někdy mohlo trvat i celé hodiny. Po sestavení pracovních komand následovala nucená práce. Mnoho vězeňkyň muselo vykonávat těžkou fyzickou práci venku. Hlídaly je většinou dozorkyně. Práce byla nakrátko přerušena jen v poledne a pokračovala pak až do večerního sčítacího apelu. V podnicích SS a montážních dílnách firmy Siemens se pracovalo ve dne i v noci v osmi- až dvanáctihodinových směnách. Nedělní volno bylo omezeno úklidovými pracemi.

Nucená práce v koncentračním táboře Ravensbrück

Nucená práce byla nedílnou součástí systému koncentračních táborů ještě předtím, než SS začala s hospodářským vykořisťováním vězňů ve svých podnicích a zbrojním průmyslu. SS vězně nasazovala při výstavbě koncentračních táborů i jejich údržbě. Za účelem výstavby táborového komplexu v Ravensbrücku zde byl dokonce zřízen mužský tábor.

Na stavební a přepravní práce byly povolávány i ženy. V táboře byly dále nasazovány na domácí, zahradnické a administrativní práce. Mezi lety 1941 a 1943 dávala táborová SS vězeňkyně jakožto pracovní sílu k dispozici místním zemědělcům a řemeslníkům.

Práce byla v očích SS také trestem a výchovným prostředkem. Vězeňkyně byly často nuceny k nesmyslným a ponižujícím činnostem, například k přehazování písku z jedné hromady na druhou. Do konce roku 1942 musely být v mužském táboře všechny činnosti vykonávány v poklusu.

Formy vězeňské práce

Životní podmínky jednotlivých vězeňkyň se odvíjely od druhu vykonávané práce. Obzvláště náročné byly zemní, přepravní a stavební práce. Podvyživené a nedostatečně oblečené vězeňkyně musely za jakéhokoli počasí kopat v zemi, tlačit plně naložené náklady, válcovat zem a tahat přepravní vozíky.

Při práci uvnitř byly vězeňkyně chráněny před nepřízní počasí. Pracovaly v dílnách, kuchyních, v administrativě nebo jako výpomoc v domácnostech. Tyto vězeňkyně byly mnohdy ubytované ve speciálních barácích, dostávaly více jídla, čistější oblečení a lepší lékařskou péči. Některé vězeňkyně nepatřily k žádnému stálému pracovnímu komandu a byly povolávány ke všem možným pracím.

Některá pracovní komanda musela pracovat v denních i nočních směnách, které trvaly až dvanáct hodin.

Tresty, šikana a týrání

S bitím musely vězeňkyně počítat na každém kroku. Dozorkyně a dozorcí je týrali za sebemenší provinění. Často přitom obcházel předpisy táborového řádu. Tresty, jež byly v tomto řádu uvedeny, směl udělovat pouze velitel tábora. U některých trestů si musel nejprve vyžádat povolení od svých nadřízených. Vězeňkyním, které měly být potrestány, hrozilo odebrání jídla, tělesný trest, přemístění do trestního bloku nebo do tzv. bunkru. V ženském i mužském táboře platil obdobný trestní řád. V mužském táboře byly nadto svévolně ukládány tresty jako execírování nebo pověsné pověšení na kůl. Na rozdíl od ženského tábora zde byly tělesné tresty prováděny také veřejně. Svévolná šikana byla v obou táborech na denním pořádku. Mnoho vězňů z mužského tábora bylo příslušníky SS umučeno k smrti.

System vězeňských funkcionářů

SS dosazovala vězeňské funkcionářky do administrativy a zásobování a pověřovala je dohledem nad ostatními vězeňkyněmi. Blokované, velitelky pracovních komand a táborové

policistky měly v táboře udržovat pořádek a disciplínu. Tímto způsobem chtěla SS vězeňkyně proti sobě poštvat.

S převzetím funkce byly svázány určité výsady. Vězeňské funkcionářky byly osvobozeny od těžké fyzické práce a dostávaly lepší stravu i ubytování.

Politické vězeňkyně, organizované v potají budovaných sítích, se cíleně ucházely o tyto funkce, aby pak případně mohly ochraňovat své spoluvězeňkyně. Při jakémkoli poskytnutí pomoci se však vystavovaly nebezpečí přísného potrestání.

Vězeňští funkcionáři vykonávali své role dost odlišně. O některých „kápech“ z mužského tábora se proslýchá, že své spoluvězně ubili k smrti. Násilnosti takového rozměru, ke kterým by docházelo v ženském táboře, jsou spíše ojedinělé.

Kapitola 8

Nemocniční revír

Vlivem špatných hygienických podmínek, podvýživy a těžké práce mnoho vězeňkyň onemocnělo. Jejich ošetření měl na starosti personál nemocničního revíru. Lékařská péče byla od počátku nedostatečná. Ve stále přeplněnějším táboře stoupal počet nemocných. V táboře už nebyly skoro žádné léky. Lékaři SS se pouze snažili zamezit šíření epidemií a udržet část vězeňkyň praceschopných. Těžce nemocné vězeňkyně však zároveň posílali na smrt. Kromě toho prováděli i nucené potraty, sterilizace a lékařské experimenty. V nemocničním revíru se také rodily děti. Většina z nich nepřežila.

Příjem v nemocničním revíru

Infekční choroby a onemocnění způsobená podvýživou se v táboře šířily závratnou rychlostí. Mezi nejčastější diagnózy patřily tuberkulóza, průjmy, hnisavé záněty či otoky z hladu. Kromě toho docházelo i k častým pracovním úrazům. Již během prvních let se v revíru denně nahlašovaly desítky nemocných. Do konce války se jejich počet zvýšil na několik stovek žen za den. V nemocničním revíru byly nakonec přijaty jen některé z nich. Většina byla jen zběžně ošetřena a posléze poslána zpět na své bloky či do práce. S židovskými a ruskými vězeňkyněmi se zacházelo ještě nebdaleji.

Mnoho nemocných doufalo, že se díky hospitalizaci v revíru na několik dní vyhne vysilující práci. Za pobytem v táborové nemocnici se však zároveň skrývalo jisté riziko. SS mohla nemocné shledat nadbytečnými a v rámci selekce je poslat na smrt.

Péče o nemocné

První nemocniční revír se nacházel ve dvou navzájem propojených barácích. Vybavení revíru zpočátku stačilo na běžná ošetření. Od roku 1942 se však počet nemocných v přeplněném táboře stále zvyšoval. SS revír rozšířila a navíc postupně přeměnila sedm obytných baráků na bloky pro nemocné. Ke konci války zabíral nemocniční revír pětinu všech obytných baráků ženského tábora.

V každém nemocničním bloku byly pacientky se stejnou diagnózou. Tím se mělo snížit riziko další nákazy. Tímto způsobem však SS pacientky zároveň selektovala: Zatímco ženy, které měly šanci se uzdravit a jejichž pracovní sílu chtěla SS zachránit pro zbrojní průmysl, byly ošetřovány, pacientky zbylých bloků zůstávaly takřka bez léků i péče. Vězeňkyně trpící

průjmem se musely dělit o postele se znečištěnými slamníky, umírající i mrtvé ležely mezi ostatními nemocnými ženami.

Organizace nemocničního revíru

Vedoucím nemocničního revíru byl vrchní lékař SS. Do roku 1943 mu s péčí o vězeňkyně pomáhaly lékařky. Spadali pod něj také táboroví lékaři a zubaři z řad SS a zdravotní sestry.

Od roku 1943 směly v táborové nemocnici pracovat i vězeňkyně, které měly odpovídající vzdělání jako lékařky či zdravotní sestry. Tato změna souvisela s nařízením Heinricha Himmlera, pomocí něhož měla být zvýšena průběžnost vězňů nasazených ve válečném hospodářství.

Vězeňkyně s lékařským vzděláním převzaly pod dohledem a přísnými pokyny personálu SS téměř veškerou péči o nemocné. V roce 1944 v revíru působilo již více než 40 vězeňských lékařek a desítky vězeňských zdravotních sester.

Mnohé z nich byly frustrovány skutečností, že kvůli nedostatku léků nemohou všem nemocným poskytnout stejnou péči. I přesto mnoha vězeňkyním zachránily život.

Porody a nucené potraty

Internace těhotných žen byla v koncentračním táboře Ravensbrück zakázána. Přesto se ale mezi vězeňkyněmi nepřestávaly objevovat ženy, na jejichž těhotenství se nepřišlo. Zpočátku byly k porodu odváženy do nemocnice v Templinu.

Minimálně 50 ženám provedli táboroví lékaři nucený potrat. Nejčastěji se jednalo o ženy, které otěhotněly s mužem „cizí rasy“. K takovýmto zákrokům docházelo ještě i krátce před porodem.

Od léta 1944 bylo v důsledku masových transportů do Ravensbrücku přiváženo stále více těhotných žen. Táboroví lékaři zřídili v nemocničním revíru porodní sál a blok pro matky s dětmi. Péče o kojence byla však natolik katastrofální, že první týdny nepřežilo skoro žádné z novorozeňat.

Nucené sterilizace

Vrchní lékaři koncentračního tábora Ravensbrück měli věnovat zvláštní „pozornost rozpoznání vězňů s dědičnými chorobami“. „Po předložení ověřeného lékařského posudku“, jak se píše v jednom služebním předpisu koncentračního tábora, mělo být „zahájeno nezbytné opatření zneplodnění“. „Zákon k zabránění početí dědičně postiženého potomstva“ od roku

1934 umožňoval nucené sterilizace osob, které byly označeny jako „slabomyslné“, „postižené“ či trpící „dědičnou chorobou“.

Táboroví lékaři museli nejprve požádat o povolení ke sterilizaci u soudu pro ochranu dědičného zdraví a zákrok pak sami provedli v nemocničním revíru. Většinu obětí tvořily ženy, které v táboře nosily černý trojúhelník „asociálních“ osob, nejčastěji se jednalo o Romky a Sintky.

Od roku 1944 byli ženy a muži, kteří byli označeni jako „cikáni“, nuceni podepsat souhlas ke sterilizaci. Táboroví lékaři, kteří se chtěli vyhnout schvalovacímu procesu k nucené sterilizaci, dotyčné osoby obelhávali falešným slibem, že budou po zákroku brzy propuštěni domů.

Akce „14 f 13“

V roce 1939 začali nacisté se zabíjením nemocných a postižených lidí v léčebných a pečovatelských ústavech. V roce 1941 vedení SS rozhodlo, že vraždění nemocných, jež bylo nazýváno „eutanazií“, rozšíří i na vězně koncentračních táborů. Tato první centrálně řízená akce k usmrcení vězňů získala podle své spisové značky krycí název „14 f 13“.

Od konce roku 1941 do počátku roku 1942 probíhaly v Ravensbrücku selekce, v rámci nichž táboroví lékaři SS a externí odborníci poslali zhruba 1600 žen a 300 mužů na smrt. Kromě nemocných a práceneschopných byli při selekcích vybírání také všichni židovští vězni i někteří političtí oponenti a „asociální“ osoby. V období mezi únorem a dubnem roku 1942 byli převezeni do ústavu „eutanazie“ Bernburg a posléze byli otráveni oxidem uhelnatým.

V roce 1944 byli z Ravensbrücku odvezeni další nemocní vězni – tentokrát do ústavu smrti v Hartheimu u Lince. Přesný počet obětí není znám. Bývalí vězňové ho však odhadují na 3600.

Vražda injekcí

Někteří táboroví lékaři se po válce přiznali, že těžce nemocné vězeňkyně usmrcovali injekcemi s jedem a záměrně vysokými dávkami léků. Na těchto vraždách se v nemocničním revíru podílely i zdravotní sestry a některé pečovatelky z řad vězeňkyň. Zabíjely mimo jiné pomocí vysokých dávek prášku na spaní „Luminal“ nebo narkotika „Evipan-Natrium“. Mezi oběťmi byly i psychicky nemocné vězeňkyně. Byly ubytovány v oddělené místnosti takzvaného tuberkulózního bloku. Celkový počet obětí není znám. K mnoha vězeňkyním se do tábora donesly zvěsti o těchto vraždách a návštěvy revíru se proto obávaly.

Tyfus

Tyfus je vážné střevní onemocnění bakteriálního původu. Původce nemoci se přenáší při styku s výkaly nemocného či prostřednictvím znečištěné vody. Lidé nakažení tyfem trpí celé týdny vysokými horečkami, křečemi břicha, zácpou a následnými průjmy. Dalším příznakem může být i ztráta vědomí či načervenalá vyrážka. Pokud se tyfus neléčí, pohybuje se úmrtnost nakažených mezi 10 a 50 procenty. Během první světové války patřil tyfus k nejrozšířenějším a z toho důvodu také k nejobávanějším epidemiím.

V koncentračním táboře Ravensbrück se tyfus poprvé objevil v roce 1942. Od léta 1943 byly pacientky s tyfem a vězeňkyně trpící průjmy umístěny do vyčleněného nemocničního bloku číslo 6.

Na přelomu roku 1944 a 1945 v táboře hrozila tyfová epidemie. SS nechala preventivně naočkovat především vězeňkyně, které pravidelně přicházely do styku s dozorcí. Nemocné dostávaly pravděpodobně jen trochu živočišného uhlí. Nerozpoznaná infekce tyfu spojená s vyčerpáním z hladu byla dle svědectví vězeňské lékařky Paulette Don Zimmet-Gazelové v Ravensbrücku nejčastější příčinou úmrtí.

Skvrnitý tyfus

Skvrnitý tyfus přenáší hlavně vši, blechy, klíšťata a roztoči. Toto infekční onemocnění se projevuje bolestmi hlavy a končetin, vysokou horečkou, svěděním a skvrnitou vyrážkou. Někdy může být doprovázeno také zápallem plic či zánětem srdečního svalu. Pokud se skvrnitý tyfus neléčí, pohybuje se úmrtnost mezi třemi až 30 procenty. U podvyživených pacientů je úmrtnost výrazně vyšší.

První očkování proti skvrnitému tyfu bylo vyvinuto v roce 1917. V průběhu druhé světové války po něm stoupla poptávka. Očkovací látky byly však na německý trh uvedeny až v roce 1943. Očkování bylo vyrobeno dle metody Institutu Roberta Kocha, která byla testována na vězňích koncentračních táborů, zejména v Buchenwaldu.

Skvrnitý tyfus se v Ravensbrücku poprvé objevil v roce 1942. Aby se předešlo nákaze, byly vězeňkyně na příkaz SS opakovaně odvíšivovány. Od roku 1943 byl pravidelně kontrolován i kuchyňský personál. Epidemie skvrnitého tyfu ale i přesto na přelomu roku 1944 a 1945 propukla. Příčinou bylo přeplnění tábora a špatné hygienické podmínky. Karanténa nově příchozích vězeňkyň měla zamezit dalšímu šíření nemoci. Pacientky se skvrnitým tyfem byly umístěny do speciálního baráku. Vězeňkyně byly navíc preventivně očkovány. To ale dle výpovědi české vězeňské lékařky Zdeny Nedvědové-Nejedlé mnohým vězeňkyním způsobilo smrt: Byly tak podvyživené, že už si nemohly vybudovat potřebné protilátky.

Úplavice

Úplavice je nebezpečné střevní onemocnění bakteriálního původu. Hlavními zdroji nákazy jsou znečištěná voda či infikované potraviny. Nemoc mohou přenášet i mouchy. Kromě silného průjmu patří k projevům úplavice vysoká horečka, bolesti břicha hraničící až s kolikou, nevolnost, zvracení a ztráta tekutin. Vodnaté, často až krvavé či hnisavé průjmy nutí postiženého k vyprazdňování až 30krát za den. Infekční bakterie jsou někdy vylučovány ještě čtyři týdny po akutní fázi onemocnění. Pokud se úplavice neléčí, dosahuje úmrtnost až 60 procent.

Během první světové války patřila úplavice spolu se skvrnitým tyfem a malárií k nejrozšířenějším epidemiím. Toto průjmové onemocnění bylo častou příčinou smrti také v zajateckých táborech během druhé světové války.

Kvůli přeplnění tábora a špatným hygienickým podmínkám byla úplavice spolu s dalšími průjmovými onemocněními rozšířena i v Ravensbrücku. Dle výpovědí vězeňkyň byly ženy, které trpěly úplavicí či tyfem, společně umístěny do takzvaného infekčního baráku. V srpnu 1944 nechala SS postavit dlouhý stan, který se během následujících měsíců stal místem naprostého zbídačení: Zhruba 4000 žen tam živořilo na zemi pokryté jen slabou vrstvou slámy. Epidemická onemocnění jako úplavice si tam každý den vyžádala nesčetné oběti.

Tuberkulóza

Tuberkulóza patří dodnes k nejrozšířenějším infekčním onemocněním na světě. Její nejčastější formou je plicní tuberkulóza. Přenáší se z člověka na člověka kapénkovou infekcí. Jejími příznaky jsou suchý či hlenovitý kašel, celková slabost, únava, ztráta chuti k jídlu, úbytek na váze, mírná horečka a nadměrné pocení.

Od poloviny 19. století se tato nemoc razantně šířila přelidněnými čtvrtěmi velkoměst. Její původce byl objeven v roce 1882. Šíření nemoci se nejdříve připisovalo špatným hygienickým podmínkám. Tuberkulóza byla stále velmi rozšířená i za „Třetí říše“. Ustoupila teprve se zavedením antibiotické léčby.

V létě 1943 byly v koncentračním táboře Ravensbrück zřízeny baráky pro různá infekční onemocnění, mezi nimi také blok číslo 10 pro vězeňkyně s tuberkulózou. Pacientky však nedostávaly žádné léky. Pouze těm nemocným, které měly šanci se uzdravit, byla dle svědectví vězeňkyň podávána kašovitá polévka. V zimě na přelomu roku 1944 a 1945 bylo na tuberkulózním bloku skoro 500 vězeňkyň. O dvě postele se někdy muselo dělit až pět nemocných. Podle výpovědi vězeňské lékařky Paulette Don Zimmet-Gazelové byly různé formy tuberkulózy, respektive zápalu plic, příčinou 15 procent všech úmrtí.

Lékařské pokusy v koncentračním táboře Ravensbrück

Od roku 1942 byly na vězeňkyních koncentračního tábora Ravensbrück prováděny lékařské pokusy. Externí odborníci získali od vedení SS povolení k testování léčebných metod a transplantačních praktik, které by mohli využít při léčbě zraněných vojáků. Pokusy se odehrávaly v oddělené části nemocničního revíru za aktivní spolupráce táborových lékařů a jedné táborové lékařky.

Násilné experimenty byly prováděny bez vědomí jejich převážně polských obětí. Na následky těchto pokusů zemřelo minimálně pět žen. Několik z nich bylo posléze zastřeleno.

Na Romkách a Sintkách byl na přelomu roku 1944 a 1945 testován nový způsob sterilizace. Dle svědectví vězeňkyň táboroví lékaři prováděli ještě další experimenty, aniž by k nim od vedení SS získali povolení.

Pokusy se sulfonamidy

Od července 1942 bylo na ravenbrückých vězeňkyních pod vedením Karla Gebhardta testováno užití sulfonamidů při léčbě plynaté sněti. Na tuto závažnou infekci zemřelo v průběhu druhé světové války mnoho vojáků.

Gebhardtovi vědci uměle vytvořené rány zanesli hlínou, třískami, střepy či hnisem a tím vězeňkyně cíleně infikovali snětí. Lékaři SS na nich následně testovali různé sulfonamidové přípravky. Kontrolní skupina vězeňkyň přitom zůstala bez ošetření. Experimenty, které jejich obětem působily nesmírnou bolest, probíhaly až do října 1943. Podobné pokusy byly ve stejnou dobu prováděny i v koncentračním táboře Dachau.

Gebhardt chtěl svými pokusy pravděpodobně vyvrátit účinnost sulfonamidů. Byl totiž vystaven kritice poté, co SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha, jenž v důsledku atentátu dostal sněť, neléčil určitým druhem sulfonamidu.

3 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

3.1 Překladačská analýza výchozího textu

Nedílnou součástí překladačského procesu je důkladná analýza výchozího textu. Ta překladateli slouží jako výchozí bod při vytváření překladačské koncepce a překladu samotného. Jednotlivé faktory analýzy výchozího textu jsou rovněž rozhodující při řešení překladačských problémů. K analýze výchozího textu použiji teoretický model, jež ve své publikaci *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse* uvádí německá translatoložka Christiane Nordová (srov. Nord 2009).

3.1.1 Vnětextové faktory

3.1.1.1 Vysílatel a autor

Vysílatelem překládaného výstavního katalogu je Památník Ravensbrück, v jehož prostorech je daná výstava umístěna. Autor, respektive autoři výchozího textu nejsou blíže konkretizováni. Zřejmě jsou jimi osoby, jež jsou uvedeny mezi spoluautory výstavy v tiráži katalogu. Výchozí text a jeho jednotlivé části pravděpodobně vznikaly jako kolektivní dílo.

3.1.1.2 Záměr vysílatele

Záměrem vysílatele je poskytnout příjemci knižní dokumentaci výstavy, jež byla v Památníku Ravensbrück otevřena v dubnu 2013. Katalog, v němž jsou uvedeny veškeré výstavní texty a fotografie vybraných exponátů, mapuje nejen danou výstavu, ale svým způsobem i vědeckou činnost odborníků, kteří v Památníku Ravensbrück působí. V tomto smyslu je katalog (ostatně stejně jako výstavu) možné chápat také jako způsob, jímž se tato instituce prezentuje široké veřejnosti.

3.1.1.3 Příjemce

Jak již bylo zmíněno, překládaný výstavní katalog zahrnuje texty, které byly primárně sepsány pro účely výstavy v Památníku Ravensbrück. Proto se příjemce výchozího textu shoduje s cílovým návštěvníkem této expozice. Tím je dospělý jedinec se zájmem o historii ženského koncentračního tábora Ravensbrück, který ovládá němčinu a nadto disponuje základními znalostmi o nacistickém režimu a druhé světové válce.

Příjemcem cílového textu je česky hovořící dospělý jedinec, jemuž v bližším poznání historie ženského koncentračního tábora Ravensbrück brání jazyková bariéra. Vzhledem ke kulturně-historické svázanosti německého a českého prostředí lze u cílového příjemce předpokládat podobné povědomí o období mezi lety 1939 a 1945 jako u příjemce výchozího.

Výstava je navíc již ze své podstaty určena široké veřejnosti, a to jak německé, tak mezinárodní (výstavní texty jsou v expozici uvedeny i v anglickém překladu). Neměla by proto vyžadovat žádné specifické znalosti nad rámec základního vzdělání.

3.1.1.4 Médium

Překládaný katalog ke stálé výstavě v Památníku Ravensbrück byl vydán jako kniha v měkké vazbě obsahující 327 stran. Byl publikován berlínským nakladatelstvím Metropol v roce 2013. Výstavní katalog je možné koupit přímo v muzejním obchodě Památníku Ravensbrück nebo na internetu (například na stránkách vydavatelství Metropol či v internetovém obchodě Amazon). Veřejně přístupná online verze tohoto katalogu není k dispozici.

3.1.1.5 Místo

Výchozí text byl sepsán i vydán v Německu. Vzhledem k tomu, že je výchozí text napsán odbornou a standardní němčinou, nevykazuje žádné dialektismy či jiné lokálně specifické výrazy, jež by bylo při překladu nutné zohlednit.

Výchozí text, jakožto knižní vydání výstavních textů, je spojen s reálným prostorem expozice v Památníku Ravensbrück (každá kapitola odpovídá jedné výstavní místnosti, každý úsek textu uvozený nadpisem pak jednomu výstavnímu panelu). Pasáže, které jsem si vybrala

k překladu, se ovšem k žádnému z exponátů či reálnému místu v Památníku Ravensbrück nijak nevztahují. Tento specifický původ výchozího textu proto nebude třeba při překladu zohledňovat.

3.1.1.6 Čas

Výstavní katalog byl vydán spolu s otevřením nové stálé výstavy v Památníku Ravensbrück v dubnu 2013. Texty, jež jsou v něm uveřejněné, vznikaly pravděpodobně v průběhu několika měsíců před zveřejněním. Vzhledem ke krátkému časovému odstupu mezi vznikem výchozího textu a jeho překladem nebylo nutné zohledňovat případné archaismy či jiné zastaralé jazykové výrazy.

Stejně tak věcné informace (především vědecké poznatky o koncentračním táboře), jež výstavní katalog prezentuje, lze považovat za stále aktuální.

3.1.1.7 Motiv

Výchozí text vznikl primárně pro účely nové stálé výstavy, která v Památníku Ravensbrück mapuje historii zdejšího ženského koncentračního tábora. Vydání výstavního katalogu, v němž byly tyto texty publikovány a z něhož jsou překládány, bylo součástí otevření nové expozice v dubnu 2013.

3.1.1.8 Funkce

Výchozí text je napsán věcně sdělným stylem a jeho funkce je odborně sdělná (Krčmová 2017). Podle modelu textových funkcí vyvinutého lingvistou Romanem Jakobsonem převládá funkce referenční (Jakobson 1995: 78nn). Cílem výchozího textu je informovat laickou veřejnost o fungování ženského koncentračního tábora Ravensbrück a podhalit tak další z aspektů nacistického režimu. Výstava v Památníku Ravensbrück, shrnutá na stránkách výstavního katalogu, může být vnímána i jako součást německé politiky dějin a procesu vyrovnávání se s vlastní minulostí.

3.1.2 Vnitrotextové faktory

3.1.2.1 Téma

Tématem výchozího textu je historie ženského koncentračního tábora Ravensbrück. V duchu podtitulu katalogu, jenž zní „historie a vzpomínání“, je pozornost věnována i „druhému životu“ Ravensbrücku v rámci vzpomínkové kultury. Historie a fungování tohoto ženského koncentračního tábora je v textu nahlíženo perspektivou obětí, tedy bývalých vězeňkyň.

3.1.2.2 Obsah

Obsahem výchozího textu je popis dílčích aspektů fungování koncentračního tábora Ravensbrück. Každá z kapitol se věnuje jednomu ucelenému tématu (například nucená práce, dozorcí, smrt v táboře). Historie tábora je sledována od jeho vzniku až po osvobození na konci druhé světové války. Jak již bylo výše zmíněno, výchozí text neopomíná ani historii Ravensbrücku jakožto památného místa a ilustruje například poválečnou činnost spolků bývalých vězeňkyň.

Kapitoly, které jsem si vybrala pro překlad, se zaměřují předně na vězeňkyně a jejich životní podmínky v táboře. Kapitola 2 se věnuje kategoriím a národním skupinám vězeňkyň. Popisuje systém vězeňské hierarchie i okolnosti internace vězeňkyň z jednotlivých zemí. Kapitola 3 je věnována životním podmínkám v táboře. Ty jsou mapovány od momentu příjezdu do tábora, přes ubytování, stravování, nucenou práci až po tresty a týrání ze strany dozorců. Kapitola 8 se zaměřuje na tzv. nemocničnímu revír, tedy táborovou nemocnici. Tato část popisuje organizaci revíru, zákroky, které zde byly prováděny, i nejčastější nemoci, jimiž vězeňkyně trpěly.

3.1.2.3 Presupozice

Jak již bylo několikrát uvedeno, výchozí text vznikl původně pro účely výstavy v Památníku Ravensbrück. Jakožto výstavní text, jehož primárním cílem je informovat

širokou veřejnost o historii koncentračního tábora (bez ohledu na vzdělání či původ návštěvníka), nevyžaduje text žádné hlubší historické znalosti. Veškeré informace, které jsou nutné k porozumění textu, jsou ve výchozím textu uvedeny.

Jako presupozici lze považovat alespoň minimální historické povědomí o druhé světové válce, nacistickém režimu a systému koncentračních táborů. To by se, v případě, že by cílový příjemce pocházel ze zcela odlišného kulturního okruhu (například z nějakého tichomořského ostrova), mohlo lišit. Vzhledem ke kulturně-historické svázanosti německého a českého prostředí lze ale presupozice výchozího a cílového příjemce považovat za takřka totožné.

3.1.2.4 Výstavba textu

Hlavní část výstavního katalogu tvoří třináct kapitol, které odpovídají jednotlivým tematickým celkům výstavy v Památníku Ravensbrück. Každá z kapitol obsahuje několik podkapitol, které hlavní témata dále rozvíjejí. Třináct hlavních kapitol je řazeno zčásti chronologicky (první kapitola se věnuje vzniku koncentračního tábora a poslední kapitoly tematizují „druhý život“ Ravensbrücku po roce 1945) a částečně dle jednotlivých témat (například život v táboře či nucená práce). Právě díky tomuto členění jsou všechny kapitoly tematicky uzavřeny a mohou být čteny (a potažmo i překládány) víceméně v libovolném pořadí.

Každá z kapitol obsahuje krátký úvodní text. Ten shrnuje základní informace ze zbývajících podkapitol. Následující části se věnují jednotlivým dílčím podtématům. Kapitoly nemají žádný závěr, vzhledem ke shrnujícímu charakteru úvodu ho však není zapotřebí.

Katalog kromě toho obsahuje krátkou předmluvu prezidentky Mezinárodní ravenbrücké komise a úvod od ředitelky Památníku Ravensbrück, v němž autorka přibližuje koncept nové výstavy. Výstavní katalog uzavírá několikastránková tiráž, v níž jsou uvedena jména všech osob, které se na vzniku výstavy podílely, poděkování spolupracujícím institucím i jednotlivcům a v neposlední řadě také poznámka o zdrojích financování celého projektu.

3.1.2.5 *Nonverbální prvky*

Nedílnou součástí každého výstavního katalogu je kromě výstavních textů také obrazová příloha. Ta v překládaném katalogu tvoří takřka polovinu celé publikace. Texty jsou v katalogu ilustrovány autentickými dobovými snímky, fotografiemi trojrozměrných exponátů či kopiemi dokumentů, jež pocházejí přímo z výstavy. Obrazová příloha je, stejně jako na výstavě, opatřena popisky a informacemi o původu a charakteru vyfoceného exponátu. Obrazová příloha katalogu slouží nejen jako ilustrace předkládaných textů, ale také jako ukázka vybraných exponátů. Pro účely tohoto překladu jsem si vybrala pouze texty, k nimž se žádný z obrázků neváže.

Další nonverbální prvky výchozího textu tvoří barevně odlišené nadpisy jednotlivých kapitol. Na vnitřní straně přebalu katalogu je nadto vytištěn plán výstavy i celého areálu Památníku Ravensbrück.

3.1.2.6 *Lexikum*

Slovní zásoba výchozího textu je silně ovlivněna jeho funkcí a tématem. Jakožto odborný komunikát, jenž širokou veřejnost informuje o historii koncentračního tábora, je text napsán současnou spisovnou němčinou a vykazuje velké množství specifických termínů. Tyto termíny se většinou vztahují ke druhé světové válce (*Alliierte, Wehrmacht*) nebo k reáliím nacistického režimu („*Volksgemeinschaft*“, „*Arier*“) a jeho koncentračních táborů (*Außenlager, Zählappell*).

Co se terminologie vztahující se k nacistickému režimu týče, lze v rámci textu vysledovat dva druhy pojmenování: termíny, jimiž soudobá historiografie označuje reálie nacistického režimu (*NS-Regime, KZ Ravensbrück*), a výrazy patřící do slovní zásoby nacistického Německa. Druhé jmenované termíny jsou v textu uvedeny výhradně v uvozovkách. Tímto způsobem vysílatel textu naznačuje svůj distanc od těchto hodnotově zatížených pojmů („*erbkrank*“, „*fremdvölkisch*“).

Výchozí text dále obsahuje velké množství toponym (*Ravensbrück, Auschwitz*) a názvů států – a to jak zaniklých (*Deutsches Reich, Sowjetunion*), tak i dodnes existujících (*Polen, Frankreich*). V textu se vzhledem k historickému tématu objevuje mnoho letopočtů a také čísel (při výčtech uvězněných a zavražděných).

3.1.2.7 Syntax

Syntax výchozího textu je podobně jako lexikum determinována jeho funkcí. Každý výstavní text by měl být především přehledný, čtivý a snadno srozumitelný. Proto je i výchozí text až na pár výjimek tvořen výhradně větami jednoduchými. Ty jsou mnohdy jednoduše řazeny za sebou bez užití jakýchkoli spojovacích výrazů:

Viele Häftlinge erkrankten aufgrund der schlechten hygienischen Bedingungen, der Unterernährung und der harten Arbeit. Für ihre medizinische Behandlung war das Personal des Krankenreviers zuständig. Die ärztliche Betreuung war von Anfang an unzureichend. Mit der zunehmenden Überfüllung des Lagers stieg auch die Zahl der Kranken. (O: str. 112)

Ve výchozím textu, v důsledku častého řazení jednoduchých vět za sebou, převládá parataxe. V textu se vyskytují výlučně věty oznamovací.

3.1.2.8 Suprasegmentální prvky

Suprasegmentální prvky jsou dle Christiane Nordové prvky, které vystupují nad rovinu lexika a syntaxe a které i psaným textům dodávají jistou „zvukovou“ podobu (Nord 2009: 134nn). Mezi suprasegmentální prvky patří například kurzíva, uvozovky, interpunkční znaménka či vsuvky.

Pomyslnou zvukovou podobu písemného komunikátu ovlivňuje v první řadě jeho syntaktická skladba. Jak již bylo zmíněno výše (viz kapitola 3.1.2.7 Syntax), syntaxi výchozího textu dominuje parataxe, věty jednoduché, asyndetická spojení a nominální styl. Text by proto při ústním převedení zněl věcně a jaksí „strože“ a „osekaně“.

Mehr als 70 000 Frauen trugen im KZ Ravensbrück den roten Winkel der politischen Gefangenen. Etwa jede Zehnte stammte aus dem Deutschen Reich. Zunächst waren aktive Gegnerinnen des NS-Regimes verhaftet worden. Vor allem Kommunistinnen und Sozialistinnen hatten organisierten Widerstand geleistet. (O: str. 82)

Na prozodické podobě výchozího textu se významně podílejí i barevně zvýrazněné nadpisy kapitol a podkapitol, které oddělují a uvozují jednotlivé tematické celky textu.

Uvozovky jsou ve výchozím textu zastoupeny poměrně hojně. Avšak pouze v jednom případě jsou využity k signalizování citace:

Die Standortärzte des KZ Ravensbrück sollten ein besonderes „Augenmerk auf die Erkennung erbkranker Häftlinge“ richten, „um beim Vorliegen eines sicheren ärztlichen Befundes [...] das erforderliche Verfahren der Unfruchtbarmachung einzuleiten“, heißt es in einer Dienstvorschrift des Konzentrationslager. (O: str. 117)

V ostatních případech, jak již bylo zmíněno (viz kapitola 3.1.2.6 Lexikum), uvozovky označují výrazy převzaté z nacistické terminologie. Tyto uvozovky v textu signalizují, že se jedná o ideologické pojmy, od nichž se vysílatel distancuje.

Kromě teček a čárek, jichž je vzhledem k vysokému počtu vět jednoduchých relativně málo, se ve výchozím textu vyskytují středníky a dvojtečky. Středníky se objevují většinou ve funkci parataktického asyndetického spojení dvou hlavních vět:

Zu den Häftlingen zählten auch mehr als 800 Kinder und Jugendliche; sogar Säuglinge wurden mit ihren Müttern eingeliefert. (O: str. 77)

Dvojtečky ve výchozím textu mnohdy signalizují rozvití předchozí výpovědi:

Andere Häftlinge kamen direkt aus der Sowjetunion in das Frauenlager: Aus den Gebieten mit einer starken Partisanenbewegung wurden die Bewohner ganzer Dörfer in Konzentrationslager verschleppt. (O: str. 93)

Parenteze, čili vsuvky, jsou do čtených vět vsazeny pomocí pomlček. Podobně jako dvojtečky slouží k rozvití výpovědi, do nichž jsou integrovány:

Oft bestimmte die Art der Zwangsarbeit die Überlebenschancen in dem überfüllten Lager. Funktionshäftlinge konnten sich – häufig auf Kosten anderer – Vorteile verschaffen, manche halfen aber auch den übrigen Gefangenen. (O: str. 101)

3.2 Překladatelská metoda a postupy

Za účelem stanovení překladatelské metody a postupů jsem si určila fiktivní překladatelské zadání: součástí nedávno navázané spolupráce mezi Památníkem Ravensbrück a Památníkem Lidice jsou i česko-německé překlady výstavních textů. Pro Památník Ravensbrück mají být do češtiny přeloženy texty ze stálé expozice. České překlady budou návštěvníkovi k dispozici na volných listech papíru umístěných ve schránce u jednotlivých výstavních panelů. V případě zájmu si návštěvník tyto listy může vzít s sebou domů. Čeští návštěvníci se tak budou moci ve svém rodném jazyce seznámit s historií koncentračního tábora, v němž bylo internováno mnoho vězeňkyň českého původu, mimo jiné i tzv. lidické ženy. Díky zmíněnému způsobu prezentace českých překladů budou navíc návštěvníci moci bezprostředně porovnávat německou a českou verzi textů a případně dohledat originální znění některých termínů.

Vzhledem k tomuto zadání i výše představené překladatelské analýze jsem se rozhodla pro metodu věrného překladu. Mým cílem bylo zachovat funkci výchozího textu a vytvořit tak pro cílového příjemce funkční překlad.

Překladatelský postup, který jsem zvolila, lze popsat pomocí definice Jiřího Levého. Ten práci překladatele dělí do tří fází, a to na pochopení, interpretaci a přestylizování výchozího textu (Levý 2012: 50). První fáze tohoto procesu byla obtížná především v případě plurálu substantivizovaných adjektiv (*die Kranken*) a substantivizovaných participiálních adjektiv (*die Gefangenen, die Inhaftierten*), u nichž není určení gramatického i přirozeného rodu vždy jednoznačné (viz kapitola 3.3.3.1.1 Určení rodu u výrazů *die Gefangenen, die Kranken, die Häftlinge*). Při interpretaci výchozího textu jsem se řídila záměrem vysílatele a funkci výchozího textu (referenční) jsem zachovala. Přestylizování výchozího textu pro mě představovalo zřejmě nejobtížnější část celého překladatelského procesu. Často bylo nutné najít vhodná, a někdy i zcela nová řešení pro překlady termínů. Také převládající nominální styl bylo místy třeba rozvolnit a případné složitější konstrukce učinit pro českého příjemce srozumitelnými a čtivými.

Jiří Levý dále rozlišuje tři překladatelské pracovní postupy: překlad v pravém slova smyslu (například odborné terminologie), substituci, při níž dochází k náhradě domácími prvky a transkripci, tedy přepis (Levý 2012: 106). Při překladu výchozího textu jsem vzhledem k jeho odbornému charakteru nejčastěji volila první jmenovaný postup. Transkripci jsem využila zpravidla při překladu antroponym a toponym.

3.3 Typologie a řešení překladatelských problémů

Výchozí německý text obsahuje celou řadu výrazů, formulací a jazykových jevů, jejichž překlad do češtiny mi činil jisté obtíže. V následující části proto uvádím výběr překladatelských problémů, které se ve výchozím textu vyskytovaly opakovaně a jsou pro něj tudíž typické. Výběr charakteristických problémů je opatřen krátkými komentáři, jež přibližují okolnosti mého rozhodovacího procesu (Levý 1971: 72nn).

Na analýzu každého překladatelského problému, jímž jsem se při překladu zabývala, zde vzhledem k rozsahu práce není prostor. Jevy, které se v textu vyskytují pouze jednou, proto zůstanou nadále opominuty.

Vybrané překladatelské problémy jsou představeny na rovině pragmatické, lexikální, morfologické a syntaktické. Zkratka „O“ odkazuje k textu originálu, zkratka „P“ k překladu.

3.3.1 Pragmatická rovina

3.3.1.1 Zkratka NS a KZ

Výchozí text je již na první pohled charakteristický výskytem dvou zkratk, respektive kompozit s těmito zkratkami. Abreviatury *NS* a *KZ* v německojazyčném prostředí označují pojmy *Nationalsozialismus* či *nationalsozialistisch* a *Konzentrationslager*. Na rozdíl od jiné, ve výchozím textu rovněž hojně zastoupené zkratky *SS*, se však v tomto případě jedná o zkratku, které v češtině běžně nenajdeme a které jsou jistým německým specifíkem.

Obě dvě tyto abreviatury představují efektivní způsob ekonomizace jazyka. To na první pohled dokládá srovnání výrazů *nationalsozialistisches Regime* a *NS-Regime* či *Konzentrationslager Ravensbrück* a *KZ Ravensbrück*. Při překladu jsem tedy stála před otázkou, zda bych německé abreviatury neměla nahradit ekvivalentními českými zkratkami.

V případě *NS* jsem toto řešení nepovažovala za vhodné. Případný překlad *NS režim* či *NS organizace* by český příjemce oprávněně vnímal jako germanismus. Proto jsem při překladu kompozit se zkratkou *NS* zvolila tato řešení:

Viele hatten gegen das NS-Regime im Deutschen Reich geleistet oder gegen die deutsche Besatzung ihres Landes revoltiert. (O: str. 77)

*Mnohé z nich se postavily na odpor **nacistickému** režimu v Německé říši či se vzbouřily proti německé okupaci své země. (P: str. 9)*

*Sie verweigerten den Hitler-Gruß ebenso wie den Eintritt in **NS-Organisationen**. (O: str. 79)*
*Bojkotovali také hajlování či vstoupili do **nacistických organizací**. (P: str. 10)*

*Die Existenzbedingungen der Häftlinge waren zum einen von der **NS-Rassenideologie** bestimmt. (O: str. 86)*

*Životní podmínky vězeňkyň zčásti určovala **nacionálněsocialistická** rasová ideologie. (P: str. 12)*

V případě zkratky *KZ* jsem ale užití českého ekvivalentu *KT* (*koncentrační tábor*) zvažovala. Použití této zkratky by totiž v mnoha ohledech představovalo praktické řešení – posloužilo by ekonomizaci jazyka i zkrácení celkové délky textu. Tato zkratka se navíc objevuje i v překladu německé publikace Alfonse Adama *Otroci Třetí říše* (srov. Adam 2016), jehož autorkou je Dagmar Lieblová, jejímiž překlady jsem se inspirovala v mnoha jiných případech (viz kapitola 3.3.2.1.3 Výrazy bez ustáleného českého ekvivalentu). Nakonec jsem se ale rozhodla, že výraz *KT* jako český ekvivalent ke *KZ* ve svém překladu nepoužiji. Domnívám se totiž, že by český příjemce abreviaturu *KT* stejně jako případnou zkratku *NS* považoval za cizí prvek. Z toho důvodu jsem se rozhodla spojení s abreviaturou *KZ* přeložit následovně:

a) překlad *KZ* jako *koncentrační tábor*

*Jüdinnen sowie Roma und Sinti wurden aus rassistischen Gründen verfolgt, gesellschaftliche Außenseiter als „asozial“ oder „kriminell“ stigmatisiert und ins **KZ** eingeliefert. (O: str. 77)*

*Židovky byly stejně jako Romky a Sintky pronásledovány na základě své „rasy“. Ženy na okraji společnosti byly stigmatizovány jako „asociální“ osoby či „kriminálnice“ a deportovány do **koncentračního tábora**. (P: str. 9)*

b) překlad KZ Ravensbrück jako koncentrační tábor Ravensbrück

*Ab April 1941 gehörte zum **KZ Ravensbrück** auch ein Männerlager mit insgesamt 20 000 Häftlingen. (O: str. 77)*

*Od dubna roku 1941 byl součástí **koncentračního tábora Ravensbrück** také mužský tábor s celkem 20 000 vězni. (P: str. 9)*

*Insgesamt waren im **KZ Ravensbrück** etwa 8000 Französisinnen inhaftiert. (O: str. 90)
V **koncentračním táboře Ravensbrück** bylo celkem uvězněno okolo 8000 Francouzek.
(P: str. 14)*

c) překlad KZ Ravensbrück jako Ravensbrück

V některých případech jsem se rozhodla spojení *KZ Ravensbrück* do cílového textu převést pouze názvem koncentračního tábora. Domnívám se, že český příjemce, jenž si Ravensbrück asociuje pravděpodobně pouze s místním koncentračním táborem, bude výrazy *koncentrační tábor Ravensbrück* a *Ravensbrück* vnímat jako synonymní.

*Die SS verschleppte immer mehr Frauen aus den besetzten Ländern in das **KZ Ravensbrück**.
(O: str. 78)*

*SS do **Ravensbrücku** přivážela stále více žen z obsazených území. (P: str. 9)*

*Mehr als 5500 Frauen waren im **KZ Ravensbrück** mit dem schwarzen Winkel als „Asoziale“ gekennzeichnet. (O: str. 80)*

*Více než 5500 žen bylo v **Ravensbrücku** označeno černým trojúhelníkem jako „asociální“ osoba. (P: str. 10)*

3.3.2 Lexikální rovina

Největší počet překladatelských problémů jsem řešila na úrovni lexikální. Tato skutečnost je dána již výše popisovaným nominálním charakterem výchozího textu. Výstavní katalog sepsaný odborným stylem obsahuje velké množství termínů a specifických výrazů. Ty jsou spojeny s historickou tematikou textu.

3.3.2.1 *Realie koncentračního tábora*

Vzhledem k tématu výchozího textu jsem se při překladu setkávala s četnými výrazy spojenými s nacistickými koncentračními tábory. Ty můžeme rozdělit na níže uvedené kategorie.

3.3.2.1.1 Výrazy s ustáleným českým překladem

Část lexika popisující nacistické koncentrační tábory má v češtině již své zavedené ekvivalenty. Například výraz *Winkel* (látkový trojúhelník přišitý na vězeňském stejnokroji označující vězeňskou kategorii a původ vězně) se běžně překládá jako *trojúhelník* (srov. Sofsky 2006: 127; Plachá 2017: 8).

Mehr als 70 000 Frauen trugen im KZ Ravensbrück den roten Winkel der politischen Gefangenen. (O: str. 82)

Červený trojúhelník, jenž označoval politické vězně, v Ravensbrücku nosilo více než 70 000 žen. (P: str. 11)

Podobně ustálený je i překlad pojmu *Außenlager* jako *pobočný tábor* (srov. Adam 2016; Sofsky 2006: 78).

Die meisten Italienerinnen wurden zur Zwangsarbeit in Außenlager überstellt. (O: str. 96)

Většina Italek byla přemístěna na nucenou práci do pobočných táborů. (P: str. 16)

3.3.2.1.2 Výrazy převzaté z němčiny

Některé pojmy označující realie nacistických koncentračních táborů byly z němčiny jednoduše převzaty, a nebylo proto nutné zamýšlet se nad jiným řešením. Takovými slovy jsou například *Appell*, *Block* či *Arbeitskommando*.

*Dann traten sie blockweise in Fünferreihen zum **Appell** an.* (O: str. 107)

*Poté nastoupily v pětistupech dle jednotlivých bloků na **apel**.* (P: str. 21)

*Jungen ab einem Alter von 12 Jahren brachte man in einem eigenen **Block** unter.* (O: str. 100)

*Chlapcům starším 12 let byl vyčleněn vlastní **blok**.* (P: str. 18)

*Nach der Zusammenstellung der **Arbeitskommandos** begann die Zwangsarbeit.* (O: str. 107)

*Po sestavení **pracovních komand** následovala nucená práce.* (P: str. 21)

3.3.2.1.3 Výrazy bez ustáleného českého ekvivalentu

U překladu některých pojmů (například *Zählappell*, *Funktionshäftling*, *Krankenrevier*) bylo hledání ustálených českých ekvivalentů obtížnější. Na základě studia paralelních textů jsem se nakonec rozhodla pro překladatelská řešení z publikace *Řád teroru: koncentrační tábor* od Wolfganga Sofského. Autorkou českého překladu je Dagmar Lieblová, významná česká překladatelka, spoluzakladatelka Tereziánské iniciativy a přeživší holocaustu. Její řešení považuji za inspirativní nejen vzhledem k její odborné erudici, ale také vzhledem k její osobní biografii.

*Die Arbeit wurde nur mittags kurz unterbrochen und ging dann bis zum abendlichen **Zählappell** weiter.* (O: str. 107)

*Práce byla nakrátko přerušena jen v poledne a pokračovala pak až do večerního **sčítacího apelu**.* (P: str. 21)

Funktionshäftlinge waren von schwerer körperlicher Arbeit befreit, wurden besser versorgt und untergebracht. (O: str. 111)

Vězeňské funkcionářky byly osvobozeny od těžké fyzické práce a dostávaly lepší stravu i ubytování. (P: str. 23)

Das erste *Krankenrevier* befand sich in zwei miteinander verbundenen Baracken.
(O: str. 114)

První *nemocniční revír* se nacházel ve dvou navzájem propojených barácích. (P: str. 24)

Český výraz *nemocniční revír* nicméně v překladu obměňuji se synonymy *revír* a *táborová nemocnice*.

3.3.2.2 *Nacistická terminologie v rámci koncentračního tábora*

Součástí pojmosloví spojeného s koncentračními tábory je i specifická nacistická terminologie. Její překlad byl mnohdy poměrně obtížný.

Termíny užívané nacisty jsou ve výchozím textu, jak už bylo zmíněno výše (viz kapitola 3.1.2.6 Lexikum), uváděny vždy v uvozovkách. Ty jsem v překladu ponechala. Stejně jako vysílatel totiž cítím potřebu se od těchto hodnotově zatížených pojmů nacistické ideologie distancovat.

Překlad nacistické terminologie označující reálie koncentračních táborů byl obtížný především v případě některých vězeňských kategorií, například „*Asoziale*“, „*Kriminelle*“ či „*Zigeuner*“.

U „*Asoziale*“ se nabízelo řešení „*asociálové*“. Nakonec jsem se však, opět inspirována řešením Dagmar Leiblové z *Řádu teroru*, rozhodla pro výraz „*asociální*“ osoby.

Mehr als 5500 Frauen waren im KZ Ravensbrück mit dem schwarzen Winkel als „Asoziale“ gekennzeichnet. (O: str. 80)

Více než 5500 žen bylo v Ravensbrücku označeno černým trojúhelníkem jako „asociální“ osoba. (P: str. 10)

V případě „*Kriminelle*“ či „*kriminell*“ jsem nakonec zvolila překlad „*kriminálnice*“. Toto řešení se mi zprvu nezdálo příliš vhodné kvůli expresivitě českého výrazu. Vzhledem k tomu, že jsem český překlad výrazu „*Kriminelle*“ / „*kriminell*“ zamýšlela uvést v uvozovkách (protože se jedná o výraz nacistické terminologie), došla jsem k závěru, že by tyto uvozovky mohly zároveň zeslabit expresivitu českého překladu *kriminálnice*.

Jüdinnen sowie Roma und Sinti wurden aus rassistischen Gründen verfolgt, gesellschaftliche Außenseiter als „asozial“ oder „kriminell“ stigmatisiert und ins KZ eingeliefert. (O: str. 77)

Židovky byly stejně jako Romky a Sintky pronásledovány na základě své „rasy“. Ženy na okraji společnosti byly stigmatizovány jako „asociální“ osoby či „kriminálnice“ a deportovány do koncentračního tábora. (P: str. 9)

Překlad pojmu „*Zigeuner*“ se jevil problematickým z hlediska českého pravopisu: má být jeho český ekvivalent psán s malým či velkým písmenem, tedy jako „*cikán*“ či „*Cikán*“? Při zodpovězení této otázky bylo třeba zohlednit především to, v jaké podobě se tento výraz mohl objevovat v českém prostředí ve 40. letech 20. století. Rozhodla jsem se tento problém konzultovat s ředitelkou Muzea romské kultury v Brně Janou Horváthovou. Na základě jejího doporučení jsem zvolila podobu s malým písmenem, tedy „*cikán*“.

Im KZ Ravensbrück waren mindestens 2800 als „Zigeuner“ verfolgte Frauen und Kinder inhaftiert. (O: str. 85)

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno minimálně 2800 žen a dětí, které byly pronásledovány jako „cikáni“. (P: str. 12)

Dalšími obtížnými nacistickými termíny označujícími určitou skupinu vězňů v koncentračním táboře byly pojmy *Sonderhäftling*, *Sippenhäftling* (respektive *Sippenhaft*) a *Ehrenhäftling*. Ve všech případech se jedná o „prominentní“ vězně, s nimiž se v koncentračním táboře zacházelo lépe než s „běžnými“ vězni. Tento problém jsem konzultovala s vedoucí práce a nakonec jsem se rozhodla pro řešení, které vedoucí navrhla: Nadpis podkapitoly *Sonder- und Sippenhäftlinge* jsem přeložila jako *Vězni ve zvláštním režimu*. V následujícím textu jsem poté, s vědomím jisté nepřesnosti vůči výchozímu textu, mezi pojmem *Sonderhäftling* a *Ehrenhäftling* už dále nerozlišovala.

Einige prominente Persönlichkeiten aus dem In- und Ausland erhielten nach ihrer Festnahme den Status eines „Sonder-“ oder „Ehrenhäftlings“. (O: str. 83)

Některé německé či zahraniční prominentní osobnosti získaly po zatčení status „vězně ve zvláštním režimu“. (P: str. 11)

Pojem *Sippenhäftling* se ve výchozím textu kromě zmíněného nadpisu podkapitoly již více neobjevoval, a proto jsem se jím, vzhledem k výše zmíněnému řešení, dále nezabývala. Pozornost jsem ovšem musela věnovat příbuznému výrazu *Sippenhaft*.

V rámci nacionálněsocialistického režimu byli v některých případech kromě odpůrců režimu zatýkáni i jejich rodinní příslušníci. Tento druh vazby se nazýval *Sippenhaft* a tímto způsobem uvězněná osoba *Sippenhäftling*. Pojem *Sippenhaft* se v českých textech objevuje poměrně zřídka a většinou zůstává v originále jako *Sippenhaft* či *sippenhaft*. Jednoznačně vhodný český ekvivalent tohoto termínu se mi v paralelních či překladových textech nepodařilo dohledat. Při překladu se tudíž nabízely dvě možnosti: ponechat výraz *Sippenhaft* tak, jak je ve výchozím textu, či vytvořit vlastní překladatelské řešení tohoto specifického pojmu.

V rámci své překladatelské koncepce jsem se chtěla pokud možno vyhnout paušálnímu přejímání německých termínů. Výjimku v tomto ohledu představovaly pouze původní německé výrazy, které jsou v češtině již ustálené (*gestapo*, *wehrmacht*, viz kapitola 3.3.3.1.3 Určení rodu u substantiv převzatých z němčiny). Ve všech ostatních případech jsem se snažila najít odpovídající český výraz. Termín *Sippenhaft* jsem proto přeložila jako *pokrevní vazba*, a to i s vědomím jisté dvojznačnosti tohoto spojení (český příjemce si totiž s *pokrevní vazbou* může asociovat příbuzenský vztah, ve smyslu „*pokrevní vazba mezi dvěma lidmi*“). Z tohoto důvodu jsem v cílovém textu nakonec zvolila následující řešení: První výskyt pojmu *Sippenhaft* jsem přeložila jako *tzv. pokrevní vazba* a nadto jej doplnila vnitřní vysvětlivkou a originálním zněním termínu uvedeným v závorce. U dalších výskytů je tento specifický pojem překládán pouze spojením *tzv. pokrevní vazba*.

Zudem wurden dort Angehörige von Regimegegnern untergebracht, die man in „Sippenhaft“ genommen hatte. (O: str. 83)

Do trestního bloku byli umisťováni také příbuzní odpůrců režimu, kteří byli na základě zákona o spoluvinně celého rodu vzati do tzv. pokrevní vazby (Sippenhaft). (P: str. 11)

*Viele waren in Widerstandsnetzwerken aktiv gewesen, einige als Ehefrauen von Widerstandskämpfern in **Sippenhaft** genommen worden. (O: str. 91)*

*Mnohé se angažovaly v odbojových skupinách, některé byly jakožto manželky odbojářů vzaty do tzv. **pokrevní vazby**. (P: str. 14)*

3.3.2.3 Nacistická terminologie mimo prostředí koncentračního tábora

Výchozí text obsahuje i četné termíny, které označují realie nacistického režimu mimo prostředí koncentračního tábora. Uvádím zde dva příklady typických projevů „jazyka Třetí říše“ (srov. Klemperer 2003).

3.3.2.3.1 Výrazy obsahující „fremd“

Nacistická terminologie užívala různých kompozit s „fremd“ především ke stigmatizaci a ostrakizaci osob na základě jejich „rasové“ příslušnosti. Proto jsem uvedené termíny přeložila následovně:

*Im Frühjahr 1942 wurde fast jede sechste Frau wegen angeblichen „Verkehrs mit **Fremdvölkischen**“ – meist einer Liebesbeziehung mit einem Zwangsarbeiter – eingeliefert. (O: str. 82)*

*Na jaře 1942 byla skoro každá šestá žena uvězněna kvůli údajnému „styku s **příslušníkem cizí rasy**“. Většinou se jednalo o milostný poměr s mužem nasazeným na nucené práce. (P: str. 11)*

*Die NS-Führung stufte Roma und Sinti im Zuge der Nürnberger Gesetze als „**fremdrassig**“ ein und plante die Deportation aller „Zigeuner“. (O: str. 85)*

*Romové a Sintové byli na základě norimberských zákonů klasifikováni jako **příslušníci „cizí rasy**“. Nacistické vedení plánovalo všechny „cikány“ deportovat. (P: str. 12)*

Betroffen waren meist Frauen, die Kinder von „fremdvölkischen“ Männern erwarteten.

(O: str. 116)

Nejčastěji se jednalo o ženy, které otěhotněly s muži „cizí rasy“. (P: str. 25)

3.3.2.3.2 Výrazy „erbkrank“, *Erbgesundheitsgericht*

Výraz „erbkrank“ vycházel z nacistické eugeniky. Označoval osoby trpící nemocí, jež nacisté považovali za „dědičné“ (mimo jiné například schizofrenie, epilepsie či bipolární porucha) (Hauner 2014: 42). Překlad pojmu „erbkrank“ jsem konzultovala s historikem Milanem Haunerem. V cílovém textu jsem na základě jeho doporučení zvolila následující řešení:

Das „Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses“ erlaubte ab 1934 die Zwangssterilisierung von Menschen, die als „erbkrank“, „schwachsinnig“ oder „behindert“ eingestuft worden waren. (O: str. 117)

„Zákon k zabránění početí dědičně postiženého potomstva“ od roku 1934 umožňoval nucené sterilizace osob, které byly označeny jako „slabomyslné“, „postižené“ či trpící „dědičnou chorobou“. (P: str. 25)

U výrazu *Erbgesundheitsgericht* jsem se řídila překladem uvedeným v *Lexikonu Německého nacionálního socialismu 1933-1945* (Bedürftig 2004).

Die Lagerärzte stellten bei den Erbgesundheitsgerichten Anträge auf Unfruchtbarmachung und führten diese im Krankenrevier selbst durch. (O: str. 117)

Táboroví lékaři museli nejprve požádat o povolení k sterilizaci u soudu pro ochranu dědičného zdraví a zákrok pak sami provedli v nemocničním revíru. (P: str. 25)

3.3.2.4 *Nacistické funkce*

Ve výchozím textu jsem se dále setkávala s názvy funkcí v rámci hierarchie SS. K jejich překladu jsem přistupovala odlišně.

a) *SS-Standortarzt*: překlad funkce

Pojem *SS-Standortarzt* jsem se rozhodla přeložit jako *vrchní lékař SS*.

*Leiter des Krankenreviers war der **SS-Standortarzt**.* (O: str. 115)

*Vedoucím nemocničního revíru byl **vrchní lékař SS**.* (P: str. 25)

b) *SS-Obergruppenführer*: ponechání názvu funkce v němčině

Funkci Reinharda Heydricha *SS-Obergruppenführer* jsem ponechala v němčině. Domnívám se, že tento pojem, a obzvláště ve spojitosti se jmenovaným nacistickým funkcionářem, je českému příjemci poměrně známý, a proto jej není třeba překládat.

*Er war zuvor in die Kritik geraten, weil er den **SS-Obergruppenführer** Reinhard Heydrich, der nach einem Attentat an Gasbrand erkrankt war, nicht mit einem bestimmten Sulfonamid behandelt hatte.* (O: str. 123)

*Byl totiž vystaven kritice poté, co **SS-Obergruppenführera** Reinharda Heydricha, jenž v důsledku atentátu dostal sněť, neléčil určitým druhem sulfonamidu.* (P: str. 29)

3.3.2.5 *Kompozita*

Další skupinu problémů, jimiž jsem se při překladu zabývala na lexikální úrovni, tvořila kompozita. V následující části se zaměřím na čtyři specifické skupiny složenin, které se ve výchozím textu objevovaly nejčastěji.

3.3.2.5.1 Kompozita typu *SS-Arzt*

Ve výchozím textu se často vyskytují kompozita, jejichž první člen tvoří zkratka pro nacistické „ochranné oddíly“ SS. S druhým členem kompozita jsou pak tyto výrazy spojeny spojovníkem. Při překladu těchto složených slov jsem postupovala následovně:

a) *SS* jako přívlastek neshodný

Ve většině případů jsem první člen kompozit dosadila do funkce přívlastku neshodného.

*Die **SS-Ärzte** versuchten lediglich, die Ausbreitung von Seuchen zu verhindern und einen Teil der Gefangenen arbeitsfähig zu erhalten.* (O: str. 112)

***Lékaři SS** se pouze snažili zamezit šíření epidemií a udržet část vězeňkyň praceschopných.* (P: str. 24)

*Hergestellt wurde die Häftlingsbekleidung für sämtliche Konzentrationslager in den **SS-eigenen Textilbetrieben** im KZ Ravensbrück.* (O: str. 105)

*Vězeňský stejnokroj byl pro všechny koncentrační tábory vyráběn v ravenbrückých **textilních závodech SS**.* (P: str. 20)

b) *SS* vynecháno

V jednom případě jsem došla k závěru, že převedení *SS* do cílového textu není vzhledem ke kontextu nezbytně nutné.

***SS-Aufseherinnen** mit Hunden nahmen sie am Bahnhof Fürstenberg in Empfang.* (O: str. 102)

*Na nádraží ve Fürstenbergu je vyzvedly **dozorkyně** se psy.* (P: str. 19)

3.3.2.5.2 Kompozita se členem *Zwangs-*

Ve výchozím textu se opakovaně vyskytují kompozita, jehož prvním členem je *Zwangs-*. To zbytek kompozita charakterizuje jako něco nedobrovolného či vynuceného. Takovými spojeními jsou například *Zwangsarbeit*, *Zwangsarbeiter*, *Zwangssterilisation* či *Zwangsabtreibung*. Při překladu těchto výrazů jsem postupovala po vzoru zavedeného českého ekvivalentu pro pojem *Zwangsarbeit*, tedy termínem *nucená práce* (srov. Adam 2016).

*Sie täuschten die Häftlinge mit dem falschen Versprechen auf eine baldige Entlassung, um so das Genehmigungsverfahren für **Zwangssterilisierung** zu umgehen.* (O: str. 117)

*Táboroví lékaři, kteří se chtěli vyhnout schvalovacímu procesu k **nucené sterilizaci**, dotyčné osoby obelhávali falešným slibem, že budou po zákroku brzy propuštěni domů.* (P: str. 25)

*An mindestens 50 Schwangeren führten die Lagerärzte **Zwangsabtreibungen** durch.*

(O: str. 116)

*Minimálně 50 ženám provedli táboroví lékaři **nucený potrat**.* (P: str. 25)

Zatímco u pojmů *Zwangssterilisierung* a *Zwangsabtreibung* je překlad pomocí přívlastku shodného *nucená / nucený* funkční, u výrazu *Zwangsarbeiter* se mi nepodařilo najít jiné řešení než poněkud obsírný opis.

*Im Frühjahr 1942 wurde fast jede sechste Frau wegen angeblichen „Verkehrs mit Fremdvölkischen“ – meist einer Liebesbeziehung mit einem **Zwangsarbeiter** – eingeliefert.*

(O: str. 82)

*Na jaře 1942 byla skoro každá šestá žena uvězněna kvůli údajnému „styku s příslušníkem cizí rasy“. Většinou se jednalo o milostný poměr s **mužem nasazeným na nucené práce**.*

(P: str. 11)

3.3.2.5.3 Strukturální destrukce

Jedním z častých jevů, s nímž jsem se ve výchozím textu setkávala na lexikální úrovni, byla tzv. strukturální destrukce (*strukturelle Destruktion*). Jedná se o způsob uvolnění slovní struktury kompozita, a tedy o formu dekompozice. Ke strukturální destrukci dochází při výčtu složených slov a spočívá v eliminaci části kompozit, která tato slova sdílí. Příkladem strukturální destrukce je spojení *Wasser- und Überlaufventil* (Fleischer 1995: 92).

Jednotlivé strukturální destrukce, jež se ve výchozím textu vyskytovaly, vyžadovaly různá překladatelská řešení.

a) dva přívlastky shodné vážící se k totožnému podstatnému jménu

*Auch weibliche Gefangene wurden zu **Bau- und Transportarbeiten** herangezogen.*

(O: str. 108)

*Na **stavební a přepravní práce** byly povolávány i ženy.* (P: str. 21)

*In den letzten Wochen schliefen Häftlinge im **Frauen- wie im Männerlager** teilweise zu fünf auf einer Pritsche oder dicht gedrängt auf dem Fußboden.* (O: str. 103)

*V posledních týdnech spali vězni v **ženském i mužském táboře** částečně po pěti na jedné pryčně nebo leželi namačkáni na sebe na podlaze.* (P: str. 20)

b) redukce na jeden přívlastek shodný a jedno podstatné jméno

V případech, kdy strukturální destrukcí rozdělená kompozita měla obdobný význam, jsem se rozhodla použít pouze jedno, k oběma kompozitům synonymní spojení.

*Die Freizeit an Sonntagen blieb durch **Putz- und Aufräumarbeiten** knapp bemessen.*

(O: str. 107)

*Nedělní volno bylo omezeno **úklidovými pracemi**.* (P: str. 21)

Die SS setzte Gefangene für den **Auf- und Ausbau** der Konzentrationslager sowie für deren Unterhalt ein. (O: str. 108)

SS vězně nasazovala při **výstavbě** koncentračních táborů i jejich údržbě. (P: str. 21)

c) německé základové slovo odpovídá dvěma českým výrazům

V jiných případech překlad dvou kompozit s totožným základovým slovem (-*entzündung*) v češtině odpovídal dvěma odlišným výrazům (*zápal* a *zánět*).

Es kann auch zu begleitenden **Lungen- und Herzmuskelentzündungen** kommen. (O: str. 120)

Někdy může být doprovázeno také **zápalem plic** či **zánětem srdečního svalu**. (P: str. 27)

In der Stunde bis zum Appell mussten sie sich einen Platz in den **Wasch- und Toilettenräumen** erobern, einen Becher Ersatzkaffe ergattern und ihr Bett nach Vorschriften bauen. (O: str. 107)

Během hodiny, která zbývala do apelu, si vězeňkyně musely vydobýt své místo v **umývárně a na toaletách**, opatřit si hrnek náhražkové kávy a ustlat postel podle předpisů. (P: str. 21)

d) přívlastek neshodný

V některých případech jsem strukturální destrukci přeložila pomocí přívlastku neshodného.

Oft zwang sie Häftlinge zu sinnloser, demütigender Arbeit, so zum **Hin- und Herschaufeln** von Sand. (O: str. 108)

Vězeňkyně byly často nuceny k nesmyslným a ponižujícím činnostem, například k **přehazování písku z jedné hromady na druhou**. (P: str. 22)

3.3.2.5.4 Kompozita typu *Franco-Diktatur*

K překladu těchto složenin jsem přistupovala různými způsoby.

První člen kompozita *Franco-Diktatur* jsem přeložila jako přívlastek shodný:

*Viele waren Kommunistinnen, manche Anarchistinnen. Sie hatten zumeist ab 1936 im Spanischen Bürgerkrieg gekämpft und waren nach der Errichtung der **Franco-Diktatur** 1939 mit ihren Familien nach Frankreich geflohen. (O: str. 97)*

*Mnohé z nich byly komunistky, či případně anarchistky, které od roku 1936 bojovaly ve španělské občanské válce. V roce 1939, po nastolení **Frankovy diktatury**, tyto ženy utekly se svými rodinami do Francie. (P: str. 17)*

Složeninu *Mutter-Kind-Block* jsem přeložila pomocí přívlastku neshodného:

*Die Lagerärzte richteten im Revier einen Geburtsraum und einen **Mutter-Kind-Block** ein. (O: str. 116)*

*Táboroví lékaři zřídili v nemocničním revíru porodní sál a **blok pro matky s dětmi**. (P: str. 25)*

V případě kompozita *Kohlenmonoxid-Gas* jsem člen *Gas* v cílovém textu neuvedla. Vzhledem ke kontextu věty se mi zdál být redundantní:

*Sie wurden zwischen Februar und April 1942 in die „Euthanasie“-Anstalt Bernburg transportiert und mit **Kohlenmonoxid-Gas** ermordet. (O: str. 118)*

*V období mezi únorem a dubnem roku 1942 byli převezeni do ústavu „eutanazie“ Bernburg a posléze byli otráveni **oxidem uhelnatým**. (P: str. 26)*

3.3.3 Morfologická rovina

3.3.3.1 Rod podstatných jmen

V rámci morfologické roviny jsem se při překladu často zabývala problémy spojenými s rodem podstatných jmen.

3.3.3.1.1 Určení rodu u výrazů *die Gefangenen, die Kranken, die Häftlinge*

Zřejmě největší problém představoval překlad plurálu výrazu *Häftling* a plurálu substantivizovaných adjektiv (*die Gefangenen, die Kranken*).

Německé substantivum *Häftling* je specifické tím, že u něj nedochází k přechylování a nemůže tudíž pomocí přípony *-in* vytvořit svůj ženský protějšek (**Häftlingin*). K označení ženy-vězně tedy němčina využívá opisného pojmenování *weiblicher Häftling*, popřípadě synonymních substantivizovaných participiálních adjektiv (*Gefangene, Inhaftierte*). Při užití plurálu jsou však tvary ženského i mužského rodu totožné.

der Häftling: die Häftlinge

der weibliche Häftling: die weiblichen Häftlinge

der Gefangene: die Gefangenen

die Gefangene: die Gefangenen

Při překladu bylo vzhledem k hojnému výskytu plurálních tvarů *die Häftlinge* (bez přívlastku *weibliche*) a *die Gefangenen* nutné nejprve pochopit (Levý 2012: 50nn), zda jsou těmito výrazy míněny ženy (a tudíž je nutné zvolit český překlad *vězeňkyně*) či muži (a tím pádem je výraz třeba přeložit jako *vězni*). Vzhledem k samotnému tématu výchozího textu (**ženský** koncentrační tábor) i častému koreferenčnímu výrazu *Frauen* jsem předpokládala, že *Häftlinge* v textu primárně označuje *vězeňkyně*. Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že součástí koncentračního tábora Ravensbrück byl i menší tábor pro muže, bylo při překladu mnohdy nutné zohlednit, ke které části táborového osazenstva se pojem *Häftlinge* vlastně vztahuje.

Při mém rozhodování, zda *Häftlinge* přeložím jako *vězeňkyně* či *vězni*, rozhodoval především kontext a rod koreferenčních výrazů (srov. Panevová 2017).

*Die SS setzte **Funktionshäftlinge** in der Verwaltung und in den Versorgungseinrichtungen des Lagers ein und übertrug ihnen die Aufsicht über Mithäftlinge. **Blockälteste, Anweiserinnen** der Arbeitskommandos und **Lagerpolizistinnen** sollten für Ordnung und Disziplin sorgen.*

(O: str. 111)

*SS dosazovala **vězeňské funkcionářky** do administrativy a zásobování a pověřovala je dohledem nad ostatními vězeňkyněmi. **Blokové, velitelky** pracovních komand a táborové **policistky** měly v táboře udržovat pořádek a disciplínu.* (P: str. 22 – 23)

*Ab April 1941 gehörte zum KZ Ravensbrück auch ein **Männerlager** mit insgesamt 20 000 **Häftlingen**.* (O: str. 77)

*Od dubna roku 1941 byl součástí koncentračního tábora Ravensbrück také **mužský** tábor s celkem 20 000 **vězni**.* (P: str. 9)

V případech, kdy se *Häftlinge* teoreticky mohlo vztahovat jak k vězeňkyním, tak k vězňům (například v kapitolách o životních podmínkách v táboře) jsem se přiklonila k českému překladu *vězeňkyně*. K tomuto řešení mě dovedla následující úvaha:

Přestože byl součástí koncentračního tábora Ravensbrück i mužský tábor, hlavním tématem výchozího textu je v první řadě osud zde uvězněných žen. To dokládají nejen názvy některých kapitol (*Jüdinnen, Die Zeuginnen Jehovas*), ale také opakující se koreferenční výraz *Frauen*. Pokud se některý z popisovaných aspektů koncentračního tábora týkal i mužů, je toto většinou krátce zmíněno na konci dané kapitoly. I z této skutečnosti jsem vyvodila, že výraz *Häftlinge* ve výchozím textu primárně označuje uvězněné ženy. Proto jsem ho ve většině případů překládala jako *vězeňkyně*.

Jedinou výjimku tvoří nadpis *Sonder- und Sippenhäftlinge*. Ten jsem naopak přeložila generickým maskulinem (Valdrová 2017) *Vězni ve zvláštním režimu*, a to i přesto, že ostatní nadpisy v dané kapitole jsou přeloženy v ženském rodě.

Politische Häftlinge (O: str. 82) : *Politické vězeňkyně* (P: str. 11)

„*Kriminelle*“ (O: str. 81) : „*Kriminálnice*“ (P: str. 10)

Roma und Sinti (O: str. 85) : *Romky a Sintky* (P: str. 12)

Toto řešení jsem zvolila s ohledem na specifický charakter této vězeňské skupiny. Ta de facto nebyla součástí ženského koncentračního tábora a spadali do ní ženy i muži, což je explicitně uvedeno i ve výchozím textu:

*Sie inhaftierte dort **Männer und Frauen** aus dem Widerstandskreis um Hanna Solf und später auch Personen, denen sie eine Verbindung zum Umsturzversuch vom 20. Juli 1944 nachsagte.* (O: str. 83)

*Gestapo tam věznilo **muže a ženy** z odbojové skupiny kolem Hanny Solfové a později také osoby, které gestapo podezíralo z napojení na pokus o převrat z 20. července 1944.* (P: str. 11)

3.3.3.1.2 Absence ženského rodu u substantiva *zločinec*

Stejně jako v němčině (viz kapitola 3.3.3.1.1 Určení rodu u výrazů *die Gefangenen, die Kranken, die Häftlinge*) tak i v češtině se setkáváme se substantivy, u nichž přechýlený tvar vůbec neexistuje (Štícha 2003: 196). Tato skutečnost se ukázala být problematickou při překladu nacistického termínu „*Berufsverbrecherinnen*“. Substantivum *zločinec*, tedy český ekvivalent německého *Verbrecher*, v češtině nelze vyjádřit v ženském rodě (**zločinkyně*). V cílovém textu jsem proto zvolila následující řešení:

*Mehr als 1100 Frauen trugen im KZ Ravensbrück **den grünen Winkel der „Berufsverbrecherinnen“.*** (O: str. 81)

*Více než 1100 žen nosilo v Ravensbrücku **zelený trojúhelník, který označoval „zločince z povolání“.*** (P: str. 10)

*Die als „Berufsverbrecherinnen“ und „Sicherungsverwahrte“ **inhaftierte Frauen** waren oft als Wiederholungstäterinnen wegen geringfügiger Delikte vorbestraft.* (O: str. 81)

Ženy uvězněné v „ochranné vazbě“ či s označením „zločince z povolání“ byly často recidivistky, jež byly v minulosti odsouzeny kvůli drobným přestupkům. (P: str. 10)

3.3.3.1.3 Určení rodu u substantiv převzatých z němčiny

Otázkou gramatického rodu substantiv jsem se zabývala také při překladu pojmů převzatých z němčiny (*SS, wehrmacht, gestapo*).

Zkratka *SS* (*Schutzstaffel*), pokud není ve funkci přívlastku neshodného (*velení SS*), ale je samostatným subjektem, v češtině zpravidla přejímá ženský rod z německého substantiva *Staffel*.

Práceschopnost tudíž nebyla ani tak vlastností lidí, jako nálepkováním, jež SS pragmaticky měnila a přizpůsobovala okamžité situaci. (Sofsky 2006: 263)

Proto jsem i v cílovém textu s *SS* zacházela jako s nesklonným substantivem rodu ženského:

Die SS erweiterte das Revier und wandelte zudem schrittweise sieben Unterkunftsbaracken in Krankenblocks um. (O: str. 114)

SS revír rozšířila a navíc postupně přeměnila sedm obytných baráků na bloky pro nemocné. (P: str. 24)

Užití zkratky *SS* jako samostatného subjektu je v češtině méně rozšířené než v němčině. Proto jsem v některých případech zkratku *SS* dosadila do pozice přívlastku neshodného a doplnila ji konkrétním substantivem:

Die SS schikanierte die Häftlinge mit extremer militärischer Ordnung, strenger Überwachung und brutalen Strafen. (O: str. 101)

Příslušníci SS vězeňkyně šikanovali extrémní vojenskou disciplínou, přísným dozorem a brutálními tresty. (P: str. 19)

Označení ozbrojených sil Německé říše bylo do češtiny převzato jako *wehrmacht*. Akademický slovník cizích slov ovšem uvádí dvě možné varianty tohoto substantiva: *wehrmacht* jakožto nesklonné femininum a *wehrmacht* jakožto sklonné maskulinum

neživotné. Dle této příručky je skloňovaná podoba mužského rodu frekventovanější (Internetová jazyková příručka 2018). Proto jsem tuto variantu používala i ve svém překladu.

Am 10. Mai 1940 überfiel die deutsche Wehrmacht Frankreich. (O: str. 91)

10. května 1940 vpadl německý wehrmacht do Francie. (P: str. 14)

Substantivum *gestapo* označující nacistickou tajnou státní policii *Geheime Staatspolizei* se v češtině na rozdíl od *SS* neřídí gramatickým rodem německého *Polizei* (femininum). Vzhledem ke svému charakteru zkratkového slova (Rusínová 2017) se v češtině ustálilo jako běžné sklonné substantivum neutrum (Internetová jazyková příručka 2018). V tomto tvaru jsem jej použila i v cílovém textu.

Eine Sonderkommission der Gestapo nutzte den Zellenbau als Untersuchungsgefängnis.

(O: str. 83)

Zvláštní komise gestapa totiž trestní blok využívala jako svou vyšetřovací vazbu. (P: str. 11)

3.3.3.2 Slovesný rod

Kromě rodu substantiv jsem se při překladu často zabývala také rodem slovesným. Němčina i čeština shodně rozlišují mezi aktivem (slovesný rod činný) a pasivem (slovesný rod trpný) (Karlík 2017). Formy pasivních konstrukcí jsou však v obou jazycích odlišné: Zatímco němčina rozlišuje mezi pasivem dějovým (*Vorgangspassiv*) a pasivem stavovým (*Zustandspassiv*), čeština definuje reflexivní pasivum a pasivum opisné. Vzhledem ke skutečnosti, že pasivní konstrukce jsou v němčině výrazně frekventovanější než v češtině (Štícha 2003: 497), bylo při překladu nutné některá tato spojení nahradit reflexivním pasivem či aktivem.

a) Vorgangspassiv → reflexivní pasivum

Sie wurden auch Bibelforscherinnen genannt. (O: str. 79)

Říkalo se jim také badatelky Bible (v táborovém slangu bibelforšky). (P: str. 9)

*Dennoch befanden sich unter den Häftlingen immer wieder Frauen, deren Schwangerschaft **nicht erkannt worden war**.* (O: str. 116)

*Přesto se ale mezi vězeňkyněmi nepřestávaly objevovat ženy, na jejichž těhotenství **se nepřišlo**.* (P: str. 25)

b) Vorgangspassiv → aktivum

***Bewacht wurden** sie meist von Aufseherinnen.* (O: str. 107)

***Hlídal** je většinou dozorkyně.* (P: str. 21)

*Von ehemaligen Häftlingen **wird** sie auf etwa 3600 **geschätzt**.* (O: str. 118)

*Bývalí vězňové ho však **odhadují** na 3600.* (P: str. 26)

c) Zustandspassiv → aktivum

*Die Existenzbedingungen der Häftlinge **waren** zum einen von der NS-Rassenideologie **bestimmt**.* (O: str. 86)

*Životní podmínky vězeňkyň zčásti **určovala** nacionálněsocialistická rasová ideologie.*

(P: str. 12)

*Zunächst **waren** die Gefangenen in zwei Baracken an der Ostseite des Frauenlagers **untergebracht**, ab August 1941 in einem separaten Männerlager.* (O: str. 100)

*Muži nejdříve **obývali** dva baráky na východní straně ženského tábora, od srpna 1941 byli v odděleném mužském táboře.* (P: str. 18)

V některých případech jsem ale zvolila opačnou strategii a německé aktivní konstrukce jsem přeložila českým pasivem. Mnohdy mě k tomuto řešení motivovala snaha výchozí text rozvolnit a učinit jej pro cílového příjemce srozumitelnějším.

d) Aktiv → opisné pasivum + vynechání agentu

*Später **richtete** die Reichsbahn einen Haltepunkt in der Nähe des Lagers **ein**.* (O: 102)

*Později **byla** poblíž tábora **zřízena** speciální zastávka.* (P: str. 19)

*Ab 1944 **drängten** die Lagerärzte die Frauen und Männer, die als „Zigeuner“ galten, eine Einwilligung zur Sterilisation zu unterschreiben.* (O: str. 117)

*Od roku 1944 **byli** ženy a muži, kteří byli označeni jako „cikáni“, **nuceni** podepsat souhlas ke sterilizaci.* (P: str. 25)

e) Aktiv → reflexivní pasivum

*In den Betrieben der SS und in der Fertigungsstelle der Firma Siemens **mussten** die Gefangenen in acht- bis zwölfstündigen Schichten und auch nachts **arbeiten**.* (O: str. 107)

*V podnicích SS a montážních dílnách firmy Siemens **se pracovalo** ve dne i v noci v osmi- až dvanáctihodinových směnách.* (P: str. 21)

*Bei jedem Wetter **mussten** sie **ausharren**, bis Zählung und Sollzahl übereinstimmten – manchmal über Stunden.* (O: str. 107)

***Stálo se** za každého počasí, dokud se dozorci nedobrali odpovídajícího počtu nastoupených. To někdy mohlo trvat i celé hodiny.* (P: str. 21)

3.3.4 Syntaktická rovina

3.3.4.1 Slovosled a aktuální členění větné

Při překladu jsem musela mimo jiné zohlednit také odlišný charakter německého a českého slovosledu. Český slovosled je v porovnání s němčinou často vnímán jako „volný“, což je dáno jeho větší flexibilitou vůči aktuálnímu komunikativnímu záměru (Štícha 2003: 122). Německy slovosled je v tomto ohledu rigidnější. Německá syntax je totiž daleko více determinována gramatickým slovosledem a z něj vyplývající rámcovou strukturou věty (Štícha 2003: 122, 170).

Při analýze německého výchozího textu pro mě proto bylo rozhodující najít a odlišit dvě hlavní složky aktuálního členění větného – téma a réma (srov. Štícha 2003: 170). „Jako téma věty označujeme tu složku jejího obsahu, o níž se v dané větě něco vypovídá (sděluje). Jako réma označujeme tu složku věty, jíž se něco sděluje o tématu.“ (Štícha 2003: 170).

S ohledem na charakter českého slovosledu a přirozené pozice tématu a rématu při překladu několikrát došlo ke změně slovosledu oproti výchozímu textu:

Schon 1933 hatten die Nationalsozialisten die Internationale Bibelforscher Vereinigung verboten. (O: str. 79)

Nacisté zrušili Mezinárodní sdružení badatelů Bible již v roce 1933. (P: str. 10)

Im September 1943 vereinbarte das faschistisch regierte Italien einen Waffenstillstand mit den Alliierten. (O: str. 96)

V září 1943 uzavřela fašistická Itálie s protihitlerovskou koalicí příměří. (P: str. 16)

Etwa 36 000 Polinnen waren im KZ Ravensbrück inhaftiert. (O: str. 87)

V koncentračním táboře Ravensbrück bylo uvězněno asi 36 000 Polek. (P: str. 13)

Im Frühjahr 1942 erreichten erste Transporte mit belgischen Gefangenen das KZ Ravensbrück. (O: str. 94)

První transporty s belgickými vězeňkyněmi do Ravensbrücku dorazily na jaře 1942. (P: str. 15)

Hergestellt wurde die Häftlingsbekleidung für sämtliche Konzentrationslager in den SS-eigenen Textilbetrieben im KZ Ravensbrück. (O: str. 105)

*Vězeňský stejnokroj **byl** pro všechny koncentrační tábory **vyráběn** v ravensbrückých textilních závodech SS. (P: str. 20)*

3.3.4.2 Rozdělení komplikovaných větných konstrukcí

Při překladu jsem se často setkávala s větnými konstrukcemi, které vzhledem k převládajícímu nominálnímu stylu výchozího textu působily poněkud komplikovaně. S ohledem na srozumitelnost cílového textu jsem proto několikrát zasáhla do výchozí syntaktické struktury.

a) rozdělení jedné věty jednoduché na dvě věty jednoduché

*Gegen Kriegsende waren über 1000 slowakische Jüdinnen und ihre Kinder **unter katastrophalen Bedingungen** in dem dramatisch überfüllten Frauen KZ inhaftiert. (O: str. 88)*

*Ke konci války bylo přes 1000 slovenských Židovek a jejich děti uvězněno v kriticky přeplněném ženském táboře. **Tamější podmínky byly katastrofální.** (P: str. 13)*

*Trotzdem breitete sich 1944/1945 **aufgrund der Überfüllung und der schlechten hygienischen Bedingungen** eine Epidemie im Lager aus. (O: str. 100)*

*Epidemie skvrnitého tyfu ale i přesto na přelomu roku 1944 a 1945 propukla. **Příčinou bylo přeplnění tábora a špatné hygienické podmínky.** (P: str. 27)*

b) vložení věty vedlejší

*Sie wurden **nach Versuchen an Häftlingen des KZ Buchenwald und weiterer Konzentrationslager nach einem Verfahren des Robert-Koch-Instituts hergestellt.** (O: str. 120)*

Očkování bylo vyrobeno dle metody Institutu Roberta Kocha, která byla testována na věznicích koncentračních táborů, zejména v Buchenwaldu. (P: str. 27)

SS-Lagerärzte und externe Gutachter selektierten im KZ Ravensbrück von Ende 1941 bis Anfang 1942 etwa 1600 Frauen und 300 Männer zur Ermordung. (O: str. 118)

Od konce roku 1941 do počátku roku 1942 probíhaly v Ravensbrücku selekce, v rámci nichž táboroví lékaři SS a externí znalci poslali zhruba 1600 žen a 300 mužů na smrt. (P: str. 26)

3.3.4.3 Asyndetická spojení

Jak bylo již výše zmíněno (viz kapitola 3.1.2.7 Syntax), výchozí text obsahuje velké množství asyndeticky spojených souvětí. Při překladu jsem k nim nepřistupovala podle předem daného klíče, ale spíše dle svého citu. Některá asyndeticky spojená souvětí jsem ponechala, z jiných jsem vytvořila dvě věty jednoduché.

a) rozdělení asyndeticky spojeného souvětí na dva samostatné větné celky

Sie hatten Flugblätter verteilt, hatten Flüchtlingen Verstecke besorgt oder ihnen beim Grenzübertritt geholfen, andere hatten desertierte Familienangehörige unterstützt oder waren wegen ihrer „deutschfeindlichen“ Haltung aufgefallen. (O: str. 92)

Rozdávaly letáky, poskytovaly úkryt uprchlíkům či jim pomáhaly při přechodu hranic. Jiné Lucemburčanky budily pozornost svými „protiněmeckými“ postoji či podporovaly rodinné příslušníky, kteří dezertovali z fronty. (P: str. 15)

Am häufigsten waren Tuberkulose, Durchfall, eitrige Entzündungen und Hungerödeme; außerdem litten viele Häftlinge an Arbeitsverletzungen. (O: str. 113)

Mezi nejčastější diagnózy patřily tuberkulóza, průjmky, hnisavé záněty či otoky z hladu. Kromě toho docházelo i k častým pracovním úrazům. (P: str. 24)

b) zachování asyndetického spojení

Zu den Häftlingen zählten auch mehr als 800 Kinder und Jugendliche; sogar Säuglinge wurden mit ihren Müttern eingeliefert. (O: str. 77)

Mezi vězeňkyněmi bylo také více než 800 dětí a mladistvých; se svými matkami se do tábora dostali i kojenci. (P: str. 9)

45 Luxemburgerinnen überlebten die Haft in Ravensbrück nicht, acht starben nach der Befreiung an den Haftfolgen. (O: str. 92)

Internaci v koncentračním táboře nepřežilo 45 lucemburských vězeňkyň, osm žen zemřelo po osvobození tábora na následky věznění. (P: str. 15)

3.4 Typologie překladatelských posunů

V následující části se zaměřím na překladatelské posuny, k nimž došlo při tvorbě cílového textu. budu přitom vycházet z typologie posunů Jiřího Levého a Antona Popoviče.

Podle Jiřího Levého při překladu často dochází ke stylistickému ochuzování, jež se projevuje třemi způsoby: užitím obecného pojmu místo konkrétního označení, užitím stylisticky neutrálního slova místo slova citově zabarveného a nedostatečným využitím synonym k obměně výrazu (Levý 2012: 126). V rámci překladu výchozího textu k tomuto ochuzování došlo v následujících případech:

a) užití obecného pojmenování místo konkrétního označení

Německý výraz *Wundinfektion* (čili infekce vytvořená ve zranění, ráně) jsem přeložila pouze obecným českým substantivem *infekce*.

*An dieser schweren **Wundinfektion** starben im Zweiten Weltkrieg viele Soldaten.* (O: str. 123)

*Na tuto závažnou **infekci** zemřelo v průběhu druhé světové války mnoho vojáků.* (P: str. 29)

b) užití stylisticky neutrálního slova místo slova citově zabarveného

Přeložené spojení *trpět zimou* je neutrálnější než originální *erbärmlich frieren* (*žalostně mrznout*).

*Viele Häftlinge erhielten unzureichende oder zerrissene Kleidung in falscher Größe und **froren erbärmlich**.* (O: str. 105)

*Mnohé z vězeňkyň dostaly nedostačující nebo roztrhané oblečení ve špatné velikosti a **trpěly zimou**.* (P: str. 20)

c) nedostatečné využití synonym

Opakované používání substantiva *vězeňkyně* bylo způsobeno nedostatkem českých synonymních výrazů. Nabízelo se pouze označení *trestankyně*, které mi vzhledem ke kontextu

nepřišlo příliš vhodné. Status *trestance* totiž předpokládá určité předešlé provinění. V případě drtivé většiny vězňů koncentračních táborů, kteří byli uvězněni pouze na základě svého etnického či sociálního původu, nelze o jakémkoli provinění hovořit.

*Häufig erhielten die **Gefangenen** nicht einmal alle Lebensmittel, die ihnen nach den knapp bemessenen Verpflegungssätzen des Reichsministers für Ernährung und Landwirtschaft zugestanden hätten. Ab Herbst 1942 gestattete die SS einem Teil der **Häftlinge**, Lebensmittelpakete von Angehörigen zu empfangen.* (O: str. 104)

***Vězeňkyně** často nedostávaly ani ty potraviny, které jim dle přesně vypočítaných přidělů říšského ministerstva pro výživu a zemědělství náležely. Od podzimu 1942 směla část **vězeňkyň** dostávat potravinové balíčky z domova.* (P: str. 20)

Další překladatelskou tendencí je dle Levého intelektualizace. Ta spočívá v překladatelově snaze výchozí text přetlumočit tak, aby byl cílovému příjemci co nejvíce srozumitelný. Levý intelektualizaci dělí opět na tři typy: zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formální vyjadřování syntaktických vztahů (Levý 2012: 132). I těchto posunů jsem se při své práci dopustila:

a) zlogičťování textu

*Etwa 1000 Niederländerinnen waren im KZ Ravensbrück inhaftiert. Die ersten 14 Frauen trafen hier im Juli 1940 ein, zwei Monate **nach der deutschen Besetzung des Landes**.*
(O: str. 89)

*V Ravensbrücku bylo uvězněno asi 1000 Nizozemek. Prvních 14 žen sem dorazilo v červenci 1940, dva měsíce **po obsazení země německými vojsky**.* (P: str. 13)

b) vykládání nedořečeného

*Auch **Jugoslawinnen** aus den 1941 von Italien **besetzten Gebieten** wurden im Lager zu den Italienerinnen gezählt.* (O: str. 96)

Za Italky byly v táboře považovány i Jugoslávky pocházející z oblastí, které byly v roce 1941 obsazeny Itálií. (P: str. 16)

c) formální vyjadřování syntaktických vztahů

*Viele Häftlinge hörten im Lager durch Gerüchte von den Morden **und fürchteten sich, das Krankenrevier aufzusuchen.** (O: str. 119)*

K mnoha vězeňkyním se do tábora donesly zvěsti o těchto vraždách a návštěvy revíru se proto obávaly. (P: str. 26)

*Diese „Zebra Kleidung“ sollte sie weithin sichtbar als Sträflinge kennzeichnen **und Fluchten erschweren.** (O: str. 105)*

*S tímto „zebrovaným oblečením“ byly již na dálku rozpoznatelné jako trestankyně, **což jim mělo ztížit případný útěk.** (P: str. 20)*

Anton Popovič rozlišuje mezi posunem konstitutivním a individuálním. Ke konstitutivnímu (objektivnímu) posunu dochází nutně při každém překladu na základě rozdílu mezi jazykovým kódem výchozího a cílového textu. Individuální (subjektivní) posun dle Popoviče vychází z idiolektu a záměru překladatele (Gromová 2009: 58-59). Při překladu výchozího textu jsem se dopustila obou zmiňovaných překladatelských posunů:

a) konstitutivní posun

Ke konstitutivnímu posunu došlo například při překladu strukturální destrukce, která v češtině postrádá svůj ekvivalent.

*In den letzten Wochen schliefen Häftlinge im **Frauen- wie im Männerlager** teilweise zu fünft auf einer Pritsche oder dicht gedrängt auf dem Fußboden. (O: str. 103)*

*V posledních týdnech spali vězni v **ženském i mužském táboře** částečně po pěti na jedné pryčně nebo leželi namačkáni na sebe na podlaze. (P: str. 20)*

b) individuální posun

Individuálním posunem je například můj vlastní překlad nacistického termínu „*Sippenhaft*“:

*Zudem wurden dort Angehörige von Regimegegnern untergebracht, die man in „**Sippenhaft**“ genommen hatte. (O: str. 83)*

*Do trestního bloku byli umisťováni také příbuzní odpůrců režimu, kteří byli na základě zákona o spoluvinně celého rodu vzati do tzv. **pokrevní vazby** (*Sippenhaft*). (P: str. 11)*

4 ZÁVĚR

V rámci této bakalářské práce jsem přeložila tři kapitoly z výstavního katalogu Památníku Ravensbrück *Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück – Geschichte und Erinnerung* z němčiny do češtiny a tento překlad jsem opatřila odborným komentářem. Největší obtíže mi při překladu dle vlastního očekávání působily odborné výrazy a specifika nacistické terminologie. Inspiraci při překladu těchto problematických jevů jsem čerpala převážně z českých překladů paralelních německých textů. V některých případech jsem ale užila i vlastních řešení. V rámci odborného komentáře jsem analyzovala výchozí text podle modelu Christiane Nordové a okomentovala svou překladatelskou metodu a postup. V druhé části práce jsem se dále zaměřila na výběr překladatelských problémů, s nimiž jsem se během překládání nejčastěji potýkala na pragmatické, lexikální, morfologické a syntaktické rovině. V těchto kapitolách jsem se snažila objasnit své překladatelské postupy a obhájit tak zvolená řešení. V závěru odborného komentáře uvádím typy překladatelských posunů, jichž jsem se při překládání dopustila.

Cílem této práce bylo vytvořit funkční překlad výchozího textu a jeho odborný komentář. Doufám, že se mi tohoto cíle podařilo dosáhnout a že předkládaná práce reflektuje úsilí, které jsem při tvorbě překladu i jeho komentáře vynaložila. Přála bych si, aby tato práce byla zároveň i důkazem pokroku, který jsem jakožto překladatelka učinila od doby, kdy jsem v ravenbrückém archivu vytvářela své první laické překlady.

5 BIBLIOGRAFIE

Výchozí text:

BEßMANN, Alyn a Insa ESCHEBACH. *Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück - Geschichte und Erinnerung*. Berlin: Metropol Verlag, 2013.

Paralelní texty:

ADAM, Alfons. *Otroci Třetí říše: pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. Praha: GplusG, 2016.

ADAM, Alfons et al. *Ztracená paměť?: místa nacistické nucené práce v České republice: katalog putovní výstavy = Verlorenes Gedächtnis?: Orte der NS-Zwangsarbeit in der Tschechischen Republik: Katalog der Wanderausstellung*. Praha: Institut Terežinské iniciativy, o.p.s., 2016.

BEDÜRFTIG, Friedemann. *Třetí říše a druhá světová válka: lexikon německého nacionálního socialismu 1933-1945*. Praha: Prostor, 2004.

BLODIG, Vojtěch. *Terezín v "konečném řešení židovské otázky" 1941-1945: průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. 1. vyd. Praha: Oswald, 2003.

HAUNER, Milan. *Ze vzpomínek jedné neslyšící*. In: KRACÍK, Jiří, Boris TITZL a Marie ČERNÁ. *Speciální pedagogika: časopis pro pracovníky na školách a zařízeních pro mládež vyžadující zvláštní péči*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2014. Dostupné z: <http://dspace.specpeda.cz/handle/0/4>, s. 59 – 109.

KLEMPERER, Victor. *Jazyk třetí říše - LTI: poznámky filologovy*. Jinočany: H&H, 2003.

PLACHÁ, Pavla. *Múzy v Ravensbrücku. Kulturní a umělecké aktivity českých vězeňkyň. Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 2, s. 3–17.

SOFSKY, Wolfgang. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Praha: Argo, 2006.

Odborná literatura:

FLEISCHER, Wolfgang, Marianne SCHRÖDER a Irmhild BARZ. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 2., durchges. und erg. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1995.

GROMOVÁ, Edita. *Úvod do translatológie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009.

JAKOBSON, Roman. *Poetická funkce*. Jinočany: H & H, 1995.

LEVÝ, Jiří. *Geneze a recepce literárního díla*. In: LEVÝ, Jiří a Miroslav ČERVENKA. *Bude literární věda exaktní vědou?: výběr studií*. Praha: Československý spisovatel, 1971.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Čtvrté, upravené vydání. Praha: Apostrof, 2012.

NORD, Christiane. *Textanalyse und Übersetzen: theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 4. überarbeitete Aufl. Tübingen: Julius Groos Verlag, 2009.

ŠTÍCHA, František. *Česko-německá srovnávací gramatika*. Praha: Argo, 2003.

Internetové slovníky, příručky a korpusy:

KARLÍK, Petr. Slovesný rod. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. [cit. 2018-04-15] Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVESNÝ ROD>

KRČMOVÁ, Marie. Odborný styl. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. [cit. 2018-04-11]

Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ODBORNÝ STYL>

PANEVOVÁ, Jarmila. Koreference. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOREFERENCE>

RUSÍNOVÁ, Zdenka. Zkracování. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. [cit. 2018-04-09]
Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZKRACOVÁNÍ>

VALDROVÁ, Jana. Generické maskulinum. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. [cit. 2018-04-08]
Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/GENERICKÉ_MASKULINUM

DWDS - Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. [online]. [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <https://dwds.de/>

Duden | Startseite [online]. [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <https://www.duden.de>

Internetová jazyková příručka - wehrmacht [online]. [cit. 2018-04-29]. Dostupné z: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=wehrmacht_1&ref=wehrmacht

Internetová jazyková příručka - gestapo [online]. [cit. 2018-04-29]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=gestapo>

Německo-český slovník | Lingea [online]. [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/nemecko-cesky>

SS-Obergruppenführer: Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A.: *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. [online]. [cit. 2018-04-29] Dostupné z: <http://www.korpus.cz>

Ostatní internetové zdroje:

Sintiundroma.org / "Rassendiagnose: Zigeuner" [online]. [cit. 2018-04-29]. Dostupné z:
<http://www.sintiundroma.org/de/einfuehrung/sinti-und-roma/>

6 PŘÍLOHA

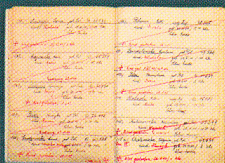
Alyn Beßmann · Insa Eschebach (Hrsg.)

Das Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück

Geschichte und Erinnerung

Schriftenreihe
der Stiftung
Brandenburgische
Gedenkstätten
Band 41

 METROPOL

Ravensbrück war das zentrale Frauen-Konzentrationslager des NS-Regimes. Etwa 120 000 Frauen und Kinder aus über 30 Ländern sowie 20 000 Männer wurden hierher verschleppt. Zum Lagerkomplex gehörten neben dem Frauenlager ein kleineres für Männer, das Siemenslager, das „Jugendschutzlager“ Uckermark und zahlreiche Außenlager. Etwa 28 000 Häftlinge des KZ Ravensbrück kamen ums Leben.

Der vorliegende Katalog dokumentiert die Hauptausstellung der Gedenkstätte Ravensbrück, die die Geschichte und Nachgeschichte des Frauen-Konzentrationslagers in all ihren Facetten zum Thema hat. Dargestellt werden neben der baulichen Entwicklung des ständig erweiterten KZ-Komplexes die unterschiedlichen Häftlingsgruppen aus ganz Europa, ihre Verfolgungsgeschichten, die Lebensbedingungen in Ravensbrück wie auch die systematischen Massentötungen in der Endphase des Lagers. Der letzte Teil der Ausstellung widmet sich der Nachgeschichte: dem Nachwirken der KZ-Haft im Alltag der Überlebenden, der Geschichte der Gedenkstätte ebenso wie den Erinnerungen an Ravensbrück in West- und Osteuropa.

ISBN: 978-3-86331-122-3

Kapitel 2

Die Häftlinge

Rund 120 000 Frauen waren insgesamt im KZ Ravensbrück inhaftiert. Sie waren aus unterschiedlichen Gründen festgenommen worden und zumeist ohne Gerichtsurteil in Haft. In den Baracken des Lagers drängten sich Frauen aus allen gesellschaftlichen Schichten aus über 30 Ländern. Viele hatten Widerstand gegen das NS-Regime im Deutschen Reich geleistet oder gegen die deutsche Besetzung ihres Landes revoltiert. Jüdinnen sowie Roma und Sinti wurden aus rassistischen Gründen verfolgt, gesellschaftliche Außenseiter als „asozial“ oder „kriminell“ stigmatisiert und ins KZ eingeliefert. Zu den Häftlingen zählten auch mehr als 800 Kinder und Jugendliche; sogar Säuglinge wurden mit ihren Müttern eingeliefert. Ab April 1941 gehörte zum KZ Ravensbrück auch ein Männerlager mit insgesamt 20 000 Häftlingen.

Häftlingsgruppen

Die ersten Gefangenen im KZ Ravensbrück waren Deutsche und Österreicherinnen. Mehr als ein Drittel von ihnen gehörte zu den Zeuginnen Jehovas. Die zweitgrößte Gruppe waren um 1940 Frauen, die als „Asoziale“ verfolgt wurden.

Während des Krieges und im Zuge des nationalsozialistischen Völkermords an den Juden, den Roma und Sinti veränderte sich die Zusammensetzung der Gefangenen erheblich: Die SS verschleppte immer mehr Frauen aus den besetzten Ländern in das KZ Ravensbrück. Die als Jüdinnen gekennzeichneten Frauen machten zeitweilig mehr als 15 Prozent der Gefangenen aus. Die weitaus größte Gruppe bildeten jedoch die politischen Häftlinge. Viele waren im Widerstand aktiv gewesen oder hatten sich der Zwangsarbeit verweigert.

Über Frauen aus anderen Ländern, die etwa als „Kriminelle“ oder „Asoziale“ in das KZ Ravensbrück deportiert wurden, ist bisher wenig bekannt. Daher werden hier die verschiedenen Häftlingskategorien am Beispiel deutscher und österreichischer Gefangener vorgestellt.

„Kennzeichen für Schutzhäftlinge in den Konz[entrations]-Lagern“, um 1940

BArch, Bild 146-1993-051-07

1938 führte die Inspektion der Konzentrationslager farbige Dreiecke zur Kennzeichnung von KZ-Häftlingen ein. Die schwarzen Winkel – auf dieser Tafel für „Arbeitsscheue“ vorgesehen – dienten meist zur Markierung der als „asozial“ Verfolgten. Die rosa Winkel für „Homosexuelle“ dienten ausschließlich zur Kennzeichnung männlicher Gefangener.

Die Zeuginnen Jehovas

Im Mai 1939 bildeten die Zeuginnen Jehovas mit etwa 800 Frauen die größte Häftlingsgruppe im KZ Ravensbrück. Sie wurden auch Bibelforscherinnen genannt und trugen im Lager den lila Winkel. Schon 1933 hatten die Nationalsozialisten die Internationale Bibelforscher Vereinigung verboten. Die Zeugen Jehovas lehnten den Personenkult um Adolf Hitler und den Kriegsdienst aus religiösen Gründen ab. Sie verweigerten den Hitler-Gruß ebenso wie den Eintritt in NS-Organisationen. Die meisten Zeuginnen Jehovas wurden wegen illegaler Arbeit oder Versammlungstätigkeit verhaftet. In Ravensbrück lehnten sie mehrfach kriegsunterstützende Arbeiten ab. Im Dezember 1939 wurden mehr als 400 Bibelforscherinnen schwer bestraft, weil sie sich geschlossen geweigert hatten, Patronentaschen für Wehrmachtssoldaten zu nähen. Die Zeuginnen Jehovas konnten ihre Entlassung erwirken, wenn sie per Unterschrift ihren religiösen Überzeugungen abschworen. Nur wenige machten davon Gebrauch.

Als „asozial“ Verfolgte

Mehr als 5500 Frauen waren im KZ Ravensbrück mit dem schwarzen Winkel als „Asoziale“ gekennzeichnet. In den Anfangsjahren bildeten sie im Lager zeitweilig die größte Gruppe. Die Nationalsozialisten brandmarkten abweichendes Verhalten von Minderheiten wie Obdachlosen oder Alkoholkranken als „asozial“ und „gemeinschaftsfremd“. Die Kriminalpolizei konnte „asoziale Elemente“ in Konzentrationslager einweisen. Frauen wurde dabei häufig ihr Sexualverhalten zum Vorwurf gemacht. Die Polizei unterstellte ihnen einen „liederlichen Lebenswandel“ oder „unzüchtiges Verhalten“.

Viele der im KZ Ravensbrück inhaftierten Frauen hatten Vorstrafen, weil sie als Prostituierte den Auflagen von Polizei und Gesundheitsämtern nicht nachgekommen waren. Andere waren aufgrund kleiner Eigentums- und Betrugsdelikte vorbestraft, hatten gegen die Arbeitspflicht verstoßen oder wurden aus Fürsorgeeinrichtungen in das KZ überstellt. Auch Roma und Sinti wurden als „Asoziale“ markiert.

Zeugenvorladung für Sophie G., zugestellt an ein Bordell in der Hamburger Herbertstraße, September 1940

Staatsarchiv Hamburg, 213-11, 6967/41

Sophie G. und ihre Lebensgefährtin hatten bei der Polizei gegen ihre Bordellwirtin ausgesagt: Sie habe gedroht, die lesbische Beziehung der beiden öffentlich zu machen, und sie so zu unzumutbarer Sexarbeit gezwungen. Als es zum Prozess kam, befand sich Sophie G. jedoch im KZ Ravensbrück in „Vorbeugungshaft“. Die Zeugenvorladung erreichte sie nicht.

„Kriminelle“

Mehr als 1100 Frauen trugen im KZ Ravensbrück den grünen Winkel der „Berufsverbrecherinnen“. Die Kriminalpolizei konnte Personen, die mehrfach Haftstrafen verbüßt hatten, ohne Gerichtsurteil in „Vorbeugungshaft“ nehmen. Ihre KZ-Haft galt als „vorbeugende Verbrechensbekämpfung“ zum Schutz der nationalsozialistischen „Volksgemeinschaft“.

Ab 1943 überstellte die Justiz auch weibliche Häftlinge aus den Gefängnissen in das KZ Ravensbrück, für die die Gerichte „Sicherungsverwahrung“ angeordnet hatten. Die etwa 200 „Sicherungsverwahrten“ trugen ebenfalls den grünen Winkel, allerdings mit der Spitze nach oben.

Die als „Berufsverbrecherinnen“ und „Sicherungsverwahrte“ inhaftierten Frauen waren oft als Wiederholungstäterinnen wegen geringfügiger Delikte vorbestraft. Dabei handelte es sich häufig um kleinere Diebstähle, Betrug oder verbotene Abtreibungen. Viele kamen aus armen Verhältnissen. Über ihre Situation im KZ Ravensbrück ist nur wenig bekannt.

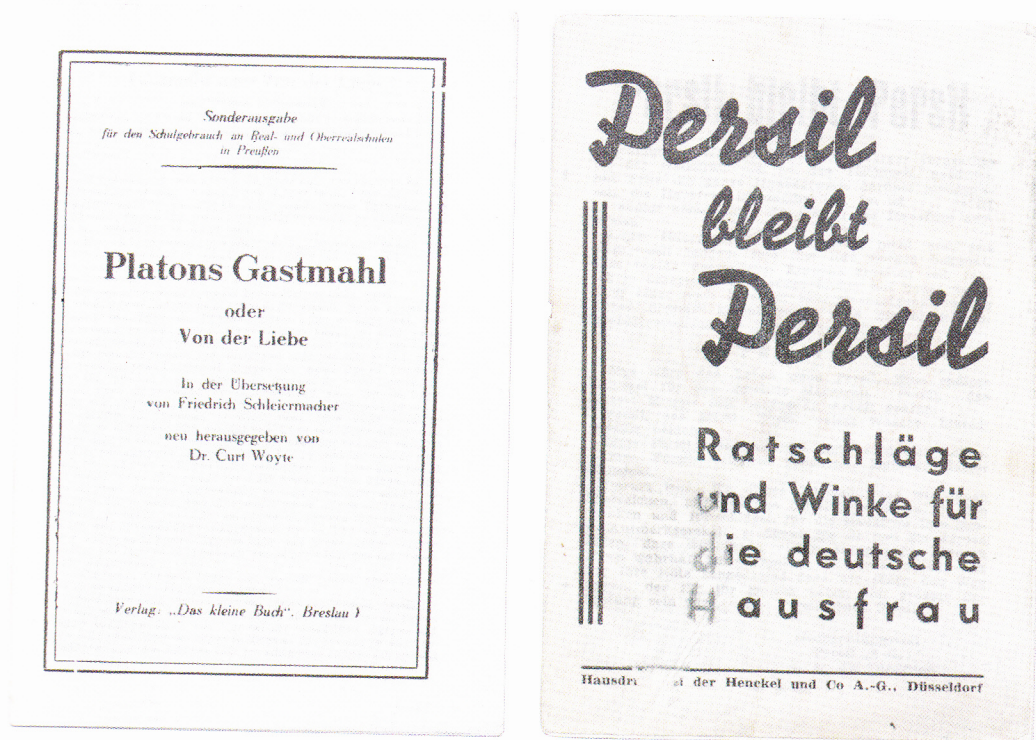
Frauen-Spülapparat der Firma Sahanoris, vor 1926

Gummi, Pappe · Museum für Verhütung und Schwangerschaftsabbruch,
Inventarnr. 1876

Das NS-Regime verschärfte 1933 das Verbot von Abtreibungen. Mit Apparaten wie diesem konnten heimlich Schwangerschaftsabbrüche vorgenommen werden, wenn sie mit besonderen Aufsätzen für Gebärmutterspülungen versehen wurden. Im KZ Ravensbrück waren Frauen, die mehrfach Abtreibungen an Schwangeren durchgeführt hatten, als „Berufsverbrecherinnen“ inhaftiert.

Politische Häftlinge

Mehr als 70 000 Frauen trugen im KZ Ravensbrück den roten Winkel der politischen Gefangenen. Etwa jede Zehnte stammte aus dem Deutschen Reich. Zunächst waren aktive Gegnerinnen des NS-Regimes verhaftet worden. Vor allem Kommunistinnen und Sozialistinnen hatten organisierten Widerstand geleistet. Während des Krieges konnten bereits kritische Äußerungen über das NS-Regime oder das Hören ausländischer Radiosender zu einer Einweisung in ein Konzentrationslager führen. Im Frühjahr 1942 wurde fast jede sechste Frau wegen angeblichen „Verkehrs mit Fremdvölkischen“ – meist einer Liebesbeziehung mit einem Zwangsarbeiter – eingeliefert. Ausländische Häftlinge erhielten im Lager meist pauschal den roten Winkel zugeteilt. Viele hatten Widerstand gegen die deutschen Besatzer geleistet oder sich gegen Zwangsarbeit zur Wehr gesetzt.

Tarnschriften aus dem Widerstand von KPD, SPD und SAP, um 1936

Archiv der sozialen Demokratie/Friedrich-Ebert-Stiftung, Sammlung Tarnschriften aus dem Eigentum des Vorstands der SPD im Exil in London, Nr. 324, 243, 252, 261, 265, 304

Die vom NS-Regime verfolgten Arbeiterparteien tarnten Aufrufe, Flugblätter und Parteidokumente mit unverfänglichen Umschlägen und Titeln. Diese Tarnschriften wurden vorwiegend im Exil gedruckt und häufig von Frauen über die Grenze geschmuggelt oder verbreitet. Viele Frauen waren im KZ Ravensbrück inhaftiert, weil ihnen die Gestapo Kuriertätigkeiten vorwarf.

Sonder- und Sippenhäftlinge

Einige prominente Persönlichkeiten aus dem In- und Ausland erhielten nach ihrer Festnahme den Status eines „Sonder-“ oder „Ehrenhäftlings“. Sie wurden in Villen und Schlössern oder in abgetrennten Bereichen der Konzentrationslager inhaftiert.

In einigen Einzelzellen des KZ Ravensbrück waren ab 1942 Sonderhäftlinge untergebracht. 1944 stieg ihre Zahl beträchtlich an: Eine Sonderkommission der Gestapo nutzte den Zellenbau als Untersuchungsgefängnis. Sie inhaftierte dort Männer und Frauen aus dem Widerstandskreis um Hanna Solf und später auch Personen, denen sie eine Verbindung zum Umsturzversuch vom 20. Juli 1944 nachsagte. Zudem wurden dort Angehörige von Regimegegnern untergebracht, die man in „Sippenhaft“ genommen hatte. Die Sonderhäftlinge erhielten im Lager weder Winkel noch Haftnummern. Viele hatten erleichterte Haftbedingungen. Sie erhielten die gleiche Verpflegung wie die SS, manche durften Besuch empfangen. Etwa 100 Sonderhäftlinge des KZ Ravensbrück sind namentlich bekannt.

Mantel von Helmuth James von Moltke, um 1944

Privatbesitz Daniel von Moltke

Der Begründer der Widerstandsgruppe „Kreisauer Kreis“ war 1944 im Zellenbau des KZ Ravensbrück inhaftiert. Als Sonderhäftling durfte er dort zunächst seine Privatkleidung tragen. In seinem Tagebuch notierte er selbstironisch, sein Anblick beim Spaziergang mit Regenschirm im Gefängnishof habe zu großer Heiterkeit unter den Mitgefangenen geführt.

Jüdinnen

Bis 1942 waren etwa 1400 Frauen im KZ Ravensbrück inhaftiert, die nach der nationalsozialistischen Rassenlehre als Jüdinnen galten. Im Frühjahr 1942 ließ die SS etwa 800 von ihnen bei der Mordaktion „14 f 13“ in der Heil- und Pflegeanstalt Bernburg mit Giftgas umbringen. Weitere 522 Frauen verschleppte die SS im Oktober 1942 in das Vernichtungslager Auschwitz. Danach galt das KZ Ravensbrück als „judenfrei“.

Bis 1944 wurden nur wenige Jüdinnen neu eingeliefert. Erst mit der Räumung des KZ Auschwitz begannen Ende 1944 die Massentransporte jüdischer Frauen und Kinder in das KZ Ravensbrück. Tausende von Jüdinnen wurden aus Auschwitz oder aus Ungarn und der Slowakei nach Ravensbrück verschleppt. Insgesamt wurden zwischen 1939 und 1945 fast 20 000 Jüdinnen in das KZ Ravensbrück und seine Außenlager deportiert. Etwa die Hälfte von ihnen stammte aus Ungarn.

Weltatlas, von Olga Benario-Prestes heimlich im KZ Ravensbrück gefertigt, 1941

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V719 D5

Die Kommunistin aus jüdischer Familie hat die Karten selbst gezeichnet oder aus dem „Völkischen Beobachter“ ausgeschnitten, den sie im Lager abonniert hatte. Auf der Rückseite einer Karte sind antisemitische Verordnungen abgedruckt. Der Atlas war ein Weihnachtsgeschenk für eine Mitgefangene. Er diente als Lehrmaterial für geheime Schulungen.

Roma und Sinti

Im KZ Ravensbrück waren mindestens 2800 als „Zigeuner“ verfolgte Frauen und Kinder inhaftiert. Der erste große Transport mit 440 Roma aus dem österreichischen Burgenland traf im Juni 1939 ein. Die Jüngsten waren 14 Jahre alt.

Die NS-Führung stufte Roma und Sinti im Zuge der Nürnberger Gesetze als „fremdrassig“ ein und plante die Deportation aller „Zigeuner“. Ab Oktober 1939 durften sie ihre Wohnorte nicht mehr verlassen. Wer dagegen verstieß, wurde in ein KZ eingewiesen. Auch Liebesbeziehungen zwischen „Zigeunern“ und „Ariern“ wurden mit KZ-Haft bestraft.

Ab 1943 wurden mehr als 20 000 Roma und Sinti aus ganz Europa nach Auschwitz verschleppt. Die meisten starben dort an Hunger, Krankheiten oder in der Gaskammer. Als das „Zigeunerlager Auschwitz“ 1944 geräumt wurde, wurden mehr als 1000 Frauen und Mädchen in das KZ Ravensbrück gebracht. Dort ließ die SS Anfang 1945 mehr als 100 Roma und Sinti bei Menschenversuchen zwangssterilisieren.

Roma und Sinti vor ihrer Inhaftierung im KZ Ravensbrück

Ludwig Höllenreiner (l., hinter der Mutter stehend) und Johann Baptist Höllenreiner (mit Spielzeugpferd) mit ihrer Familie, Ende der 1930er-Jahre

Fotograf/in unbekannt · Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma

Die beiden Brüder überlebten als Einzige ihrer Familie den Völkermord. Sie wurden im KZ Ravensbrück zwangssterilisiert.

Martha Rose, 1930er-Jahre

Fotograf/in unbekannt · Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma

Die Sinteza wurde über Auschwitz und Ravensbrück nach Bergen-Belsen deportiert, wo sie an Entkräftung starb.

Gefangene aus ganz Europa

Am 1. September 1939 begann mit dem deutschen Überfall auf Polen der Zweite Weltkrieg. Aus den besetzten Ländern verschleppte die SS Zehntausende Frauen in das KZ Ravensbrück.

Die Existenzbedingungen der Häftlinge waren zum einen von der NS-Rassenideologie bestimmt:

Die „Reichsdeutschen“ rangierten an der Spitze, während Häftlinge aus der Sowjetunion mit den „rassisch“ Verfolgten auf der untersten Stufe standen.

Zum anderen war der Zeitpunkt der Ankunft im Lager von weitreichender Bedeutung: Wer in den ersten Jahren in das KZ Ravensbrück deportiert wurde, hatte Chancen, in der Häftlingshierarchie aufzusteigen.

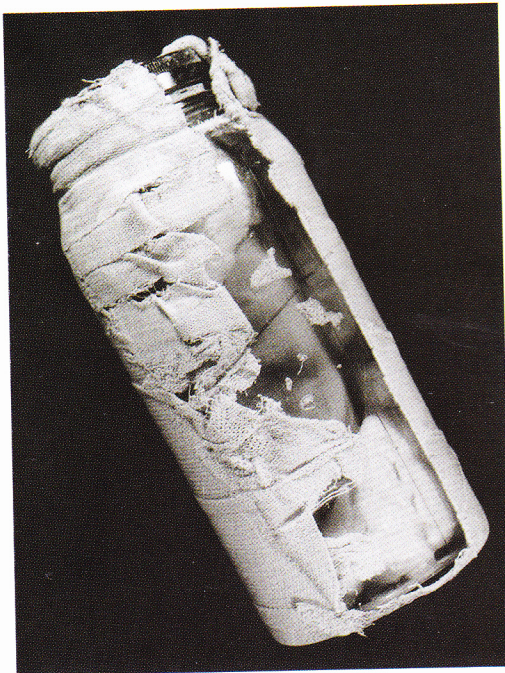
Die später eingewiesenen Frauen fanden in dem zunehmend überfüllten Lager entsetzliche Zustände vor.

Ihre Überlebensaussichten waren deutlich geringer.

In der Reihenfolge ihrer Ankunft im KZ Ravensbrück werden hier Häftlingsgruppen aus zwölf Ländern vorgestellt. Die verwendeten Landesbezeichnungen beziehen sich auf den Zeitpunkt des deutschen Überfalls.

Polen

Etwa 36 000 Polinnen waren im KZ Ravensbrück inhaftiert. Sie bildeten die größte nationale Häftlingsgruppe. Netzwerke polnischer politischer Häftlinge sorgten im Lager für Unterstützung, Zusammenhalt und vielfältigen Widerstand. Die ersten polnischen Gefangenen kamen im April 1940 nach Ravensbrück. Da die Nationalsozialisten ihren Terror gezielt gegen Polen mit höherer Bildung richteten, wurden neben Angehörigen des polnischen Widerstandes auch viele polnische Lehrerinnen und Akademikerinnen nach Ravensbrück deportiert. Zudem waren hier zahlreiche mit KZ-Haft bestrafte polnische Zwangsarbeiterinnen inhaftiert. Im August 1944 begann der Warschauer Aufstand. In der Folge wurden 12 000 zumeist willkürlich festgenommene Frauen und Kinder in das KZ Ravensbrück verschleppt. Im Winter 1944/45 erreichten mehr als 1000 polnische Jüdinnen Ravensbrück, die die SS aus dem geräumten KZ Auschwitz nach Ravensbrück getrieben hatte.

Gefäß, in dem polnische Kriegsgefangene Nachrichten von Häftlingen aus dem KZ Ravensbrück vergruben, 1943

Glas, Textil · Archiwum Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Sign. PMO-II-4-346

1943 gelang es polnischen Frauen, Kontakt zu polnischen Kriegsgefangenen aus einem Lager in Neubrandenburg aufzunehmen. In Briefen schilderten sie ihre Haftbedingungen und berichteten von Menschenversuchen und Erschießungen im KZ Ravensbrück. Die Kriegsgefangenen vergruben dieses Glas mit den geheimen Mitteilungen. 1975 wurde es wieder aufgefunden.

Wappen Polens, vermutlich aus einem Zahnbürstenstiel geschnitzt, 1943

Kunststoff · Archiwum Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Sign. PMO-I-4-167

Polnische Kriegsgefangene ließen den Häftlingen eines Ladekommandos heimlich Lebensmittel und Bücher zukommen. Die Frauen bedankten sich mit kleinen kunsthandwerklichen Arbeiten. Dieser Adler ist Teil der Funde aus dem Glasbehälter. In die Miniatur sind die Worte „Freiheit und Sieg“ und „Noch ist Polen nicht verloren“ eingeritzt.

Tschechoslowakei

Seit dem deutschen Überfall auf die Tschechoslowakei im März 1939 stand das „Reichsprotektorat Böhmen und Mähren“ unter deutscher Verwaltung. Von dort wurden etwa 2000 Tschechinnen in das KZ Ravensbrück deportiert. Viele waren in der Kommunistischen Partei oder im Widerstand aktiv gewesen. 1942 wurden nach einer deutschen Vergeltungsaktion alle 196 Bewohnerinnen des Dorfes Lidice nach Ravensbrück verschleppt.

Im selben Jahr begann in der Slowakei die systematische Verfolgung der jüdischen Bevölkerung. Das Land war ein Satellitenstaat des Deutschen Reiches. Im November 1944 traf in Ravensbrück ein erster Transport slowakischer Familien aus dem KZ Auschwitz ein. Gegen Kriegsende waren über 1000 slowakische Jüdinnen und ihre Kinder unter katastrophalen Bedingungen in dem dramatisch überfüllten Frauen-KZ inhaftiert.

Puppe in spanischer Tracht, August 1944

Leinen, Baumwolle, Kunstseidenspitze, Draht, Menschenhaar
Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V606 D3

Lise London, eine französische Spanienkämpferin mit tschechischem Ehemann, fertigte diese Puppe im Lager aus Stoffresten und Menschenhaar an und schenkte sie der tschechischen Häftlingsärztin Zdena Nedvěďová zum Geburtstag. Die Ärztin war wegen ihres großen Einsatzes für die Kranken im Lager sehr beliebt, Mithäftlinge nannten sie „unsere Sonne“.

Kindermütze von Magdalena Herskovits, 1944

Baumwolle · Mahn- und Gedenkstätte
Ravensbrück, V4128 B2

Ihre ersten Lebensjahre verbrachte Magdalena Herskovits in einem Versteck in der Slowakei. Ihre Familie wollte so der Judenverfolgung entgehen, wurde aber verraten. Im Dezember 1944 kam die 3-Jährige mit ihrer Mutter und ihrer Schwester in das KZ Ravensbrück. Sie starb dort am 8. März 1945. Ihre Schwester Eva Bäckarová stiftete die Mütze 2007 der Gedenkstätte.

Jugoslawien

Im Herbst 1941 kamen die ersten Frauen aus Jugoslawien in das KZ Ravensbrück. Die meisten der rund 2700 jugoslawischen Häftlinge stammten aus Slowenien. Dort leisteten Partisanenverbände entschiedenen Widerstand gegen die Besatzung und die Vertreibung der Bevölkerung zugunsten deutscher Umsiedler. Viele Landarbeiterinnen und Bäuerinnen wurden nach Ravensbrück deportiert, weil sie oder ihre Angehörigen die Partisanen unterstützt hatten. Auch in den Städten wurden zahlreiche Frauen verhaftet, die sich in der Befreiungsfront oder anderen Widerstandsgruppen engagiert hatten. Unter ihnen waren viele Kommunistinnen. Fast alle jugoslawischen Gefangenen zählten daher zu den politischen Häftlingen. Einige wurden auch als „Jüdinnen“, „Zigeunerinnen“ oder „Asoziale“ verfolgt. Aus Kroatien, das von der faschistischen Ustascha regiert wurde, stammten rund 160 Frauen. Aus dem von deutschem Militär verwalteten Serbien wurden etwa 200 Frauen nach Ravensbrück verschleppt.

Häftlingskleid von Olga Ratej, 1940er-Jahre

Baumwolle · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück,
V4093 B2

Die slowenische Journalistin Olga Ratej wurde im Dezember 1943 in das KZ Ravensbrück eingeliefert. Auf den roten Winkel am Ärmel ihres Häftlingskleids ist ein „J“ für „Jugoslawien“ gestickt.

Frankreich

Am 10. Mai 1940 überfiel die deutsche Wehrmacht Frankreich. Zwei Jahre später wurden die ersten Französinen in das KZ Ravensbrück deportiert. Sie hatten sich zumeist im kommunistischen oder nationalen Widerstand gegen die deutschen Besatzer engagiert. Ab April 1943 stieg die Zahl der französischen Häftlinge im Frauen-KZ immer mehr an. Viele waren in Widerstandsnetzwerken aktiv gewesen, einige als Ehefrauen von Widerstandskämpfern in Sippenhaft genommen worden. Die meisten wurden 1944 nach Ravensbrück verschleppt, als der Widerstand in Frankreich zu einer Massenbewegung wurde.

Insgesamt waren im KZ Ravensbrück etwa 8000 Französinen inhaftiert. In der Regel wurden sie bereits nach wenigen Wochen in eines der Außenlager überstellt, besonders viele nach Neubrandenburg. Die katastrophalen Existenzbedingungen und die schwere Zwangsarbeit in den Außenlagern kosteten vielen Französinen das Leben. Mehr als ein Fünftel überlebte die Haft nicht.

Symbole des französischen Widerstands, gefertigt von Marie-Claire Huerre im Außenlager Holleischen, 1944

Baumwollgewebe, Farbe, Wachs, Hanf, Messingblech, Stahlkugeln, Alublech (bemalt)
Bibliothèque de documentation internationale contemporaine, Fonds d'archives de Marie-Claire Huerre
Association nationale des anciennes déportées et internées de la Résistance

Anlässlich des französischen Nationalfeiertags fertigte die 19-Jährige bei der Zwangsarbeit in den Metallwerken Holleischen heimlich ein Abzeichen in den Nationalfarben, eine französische Fahne und ein christliches sowie ein Lothringer Kreuz – das Symbol des gaullistischen Widerstands. Die Geschichte der Objekte notierte sie später auf dieser Karte.

Luxemburg

Ab März 1942 wurden Frauen aus Luxemburg in das KZ Ravensbrück eingewiesen. In dem seit Mai 1940 besetzten Land war der Widerstand besonders nach der Einführung einer Arbeitsdienst- und Wehrpflicht für das Deutsche Reich gewachsen.

180 der inhaftierten Luxemburgerinnen hatten sich in nationalen Widerstandsgruppen, manche auch in der verbotenen Kommunistischen Partei engagiert. Sie hatten Flugblätter verteilt, hatten Flüchtlingen Verstecke besorgt oder ihnen beim Grenzübertritt geholfen, andere hatten desertierte Familienangehörige unterstützt oder waren wegen ihrer „deutschfeindlichen“ Haltung aufgefallen.

Bisher sind 201 Luxemburgerinnen namentlich bekannt, von denen die meisten 1944 in das KZ Ravensbrück eingeliefert und nach kurzer Zeit in ein Außenlager überstellt wurden. Im Lageralltag profitierten viele von ihren deutschen und französischen Sprachkenntnissen. 45 Luxemburgerinnen überlebten die Haft in Ravensbrück nicht, acht starben nach der Befreiung an den Haftfolgen.

Nagelschere in einem Miniaturpantoffel, um 1944

Georgette, Pappe, Baumwolle, Edelstahl · Musée national de la Résistance Esch-sur-Alzette, O-cam-ob-0001

Die Luxemburger Kommunistin Yvonne Useldinger berichtete 1996, diese Schere habe ihr die französische Mitgefangene Martha Desrumaux heimlich gegeben: „Wir haben den anderen Frauen Bescheid gesagt: Wenn ihr eure Nägel schneiden wollt, Yvonne hat die Schere. Damit keiner Selbstmord tun konnte.“

Sowjetunion

Im März 1942 erreichten die ersten von mehr als 20 000 sowjetischen Frauen das KZ Ravensbrück. Die Gefangenen stammten überwiegend aus Russland, der Ukraine und Weißrussland. Nach dem deutschen Überfall auf die Sowjetunion am 22. Juni 1941 führten Wehrmacht und SS dort einen brutalen Raub- und Vernichtungskrieg. Die Besatzer verschleppten etwa drei Millionen junge Frauen und Männer zur Zwangsarbeit ins Deutsche Reich. Viele Zwangsarbeiterinnen, die in den Betrieben die Arbeit verweigert oder aufgebeht hatten, wurden in das KZ Ravensbrück eingeliefert. Andere Häftlinge kamen direkt aus der Sowjetunion in das Frauenlager: Aus Gebieten mit einer starken Partisanenbewegung wurden die Bewohner ganzer Dörfer in Konzentrationslager verschleppt. Auch etwa 800 kriegsgefangene Frauen der Roten Armee wurden nach Ravensbrück deportiert. Von ihrem starken Zusammenhalt und ihrer wichtigen Rolle bei Sabotage- und Solidaritätsaktionen im Lager berichteten ehemalige Häftlinge aus vielen Ländern.

Aus einem Kirschkern geschnitztes Körbchen, März 1944

Kirschkern · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V2194 D2

Während ihrer Haft im Außenlager Neubrandenburg fertigten sowjetische Frauen dieses Körbchen als Geburtstagsgeschenk für ihre tschechische Mitgefangene Vera Vacková-Žahourková. Die Frauen aus der Sowjetunion durften keine Pakete bekommen, die meisten waren im Lager völlig mittellos.

Belgien

Im Frühjahr 1942 erreichten erste Transporte mit belgischen Gefangenen das KZ Ravensbrück. In dem Land, das seit Mai 1940 unter deutscher Besatzung stand, hatten sich zahlreiche Widerstandsnetzwerke gebildet. Viele der Inhaftierten hatten sich dem kommunistisch orientierten Widerstand angeschlossen oder Verbindungen zu den Nachrichtendiensten der Alliierten aufgenommen. Etwa jede zehnte Belgierin im Lager war als sogenannter Nacht-und-Nebel-Häftling nach Ravensbrück verschleppt worden. Ab Sommer 1944 verbrachten die Besatzer angesichts der vorrückenden alliierten Truppen auch viele Häftlinge aus den belgischen Gefängnissen nach Ravensbrück. Insgesamt waren mehr als 1300 Belgierinnen in dem Frauen-KZ inhaftiert. Die meisten wurden nach kurzer Zeit zur Zwangsarbeit in Außenlager verlegt, etwa nach Belzig oder Leipzig. Viele ältere Frauen, die sich als Witwen dem Widerstand angeschlossen hatten, überlebten die schweren Haftbedingungen nicht. Mehrere Hundert Belgierinnen starben im KZ Ravensbrück.

Handbestickter Beutel von Rita Guidon, November 1944

Baumwolle und Baumwollstickgarn · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück,
V1588 D5

Diesen Beutel erhielt Rita Guidon von Mithäftlingen zu ihrem 20. Geburtstag. Er ist vorn mit ihrem Initial R, einer Baracke und ihrem Vornamen bestickt und auf der Rückseite mit einem roten Winkel und ihrer Häftlingsnummer versehen. Die Schülerin hatte sich in Brüssel als Mitglied der Arbeiterjugend am antifaschistischen Widerstand beteiligt.

Norwegen und Dänemark

103 im KZ Ravensbrück inhaftierte Norwegerinnen und 44 Däninnen sind namentlich bekannt. Die meisten wurden 1943 in das Lager verschleppt. Fast alle hatten Widerstand gegen die deutsche Besatzung ihres Landes geleistet. Im April 1940 hatte die Wehrmacht die beiden Länder überfallen. Die meisten Frauen hatten vor ihrer Festnahme illegale Zeitungen hergestellt und verteilt, Verfolgte versteckt oder Waffen geschmuggelt. Einige wurden auch verhaftet, weil sie mit Widerstandskämpfern verheiratet waren.

Zwei Norwegerinnen und zehn dänische Frauen und Kinder waren wegen ihrer jüdischen Herkunft festgenommen worden. Die übrigen Skandinavierinnen wurden im Lager von der SS aufgrund ihrer „nordischen“ Herkunft bevorzugt behandelt. Sie konnten leichter Kontakt zu ihren Angehörigen halten. Viele bekamen Lebensmittelpakete vom Norwegischen und Dänischen Roten Kreuz.

Zwei Däninnen und vier Norwegerinnen starben während der Haft im KZ Ravensbrück.

Radiosender, um 1943

Bakelit, Federstahl, Holz, Blech, Kupfer, Kunststoff

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück,

V1065 D4, Schenkung von Inger Gulbrandsen

Viele Angehörige des norwegischen Widerstands hielten per Funk Kontakt untereinander und zur Exil-Regierung in London. Im Herbst 1941 beschlagnahmten die deutschen Besatzer alle Radios. Meldungen des britischen Rundfunks wurden daraufhin durch illegale Zeitungen verbreitet – eine Form des Widerstands, in der viele Frauen aktiv waren.

Italien

Im September 1943 vereinbarte das faschistisch regierte Italien einen Waffenstillstand mit den Alliierten. Daraufhin besetzten deutsche Truppen weite Teile des zuvor verbündeten Landes. Ende 1943 wurden die ersten Italienerinnen in das KZ Ravensbrück eingewiesen. Die meisten waren verhaftet worden, weil sie im zivilen Widerstand oder mit Partisaneneinheiten gegen die deutsche Besatzung gekämpft hatten. Gleichwohl hielten die meisten Mithäftlinge sie irrtümlich für Faschistinnen. Mindestens 1000 italienische Frauen und Kinder wurden aus Italien oder anderen Ländern nach Ravensbrück deportiert. Unter ihnen waren mehr als 150 Gefangene jüdischer Herkunft. Auch Jugoslawinnen aus den 1941 von Italien besetzten Gebieten wurden im Lager zu den Italienerinnen gezählt. Die meisten Italienerinnen wurden zur Zwangsarbeit in Außenlager überstellt. Mehr als 170 italienische Frauen und Kinder überlebten die Haft im KZ Ravensbrück nicht.

Udjanic etna
Via Makjaveli № 19
I.P. Trieste (Parin)

Kidovic Marija
Vior di, Signano № 48
Pola

Ancilla Bonomi
Riva d'Arcano
(Noline)

Gherzetti Karolina
Vior delle Piccole
Formice № 3 P.III
Trieste

Marcan Marija
Zareczi № 29 Parin

Rakici Lina № 201
Medolino Pola

Liste mit den Namen italienischer Gefangener, heimlich gefertigt von Rosalia Poropat, 1944/45

Museo della Risiera di San Sabba, Ausschnitt

Rosalia Poropat musste in der Luftmunitionsanstalt Fürstensee Züandschnüre herstellen. Auf einer Rolle Verpackungspapier notierte sie 52 Namen und Adressen von Mithäftlingen. Viele waren im September 1944 zusammen mit ihr von Auschwitz nach Ravensbrück überstellt worden. Sie versteckte die zusammengerollte Liste bis zur Befreiung an ihrem Körper.

Ungarn

Am 19. März 1944 besetzten deutsche Truppen Ungarn. Rund zwei Monate später begann die Deportation der jüdischen Bevölkerung. Hunderttausende wurden in den Gaskammern von Auschwitz ermordet. Arbeitsfähige wurden zur Zwangsarbeit in Konzentrationslager im Deutschen Reich verschleppt. Im Sommer 1944 erreichten die ersten ungarischen Jüdinnen aus Auschwitz das KZ Ravensbrück. Ab Oktober 1944 kamen auch Züge aus Budapest und anderen Städten.

Mit jedem neu ankommenden Transport gab es in dem überfüllten Frauenlager noch weniger Platz und Lebensmittel, wurden die Überlebenschancen noch geringer. Die meisten Ungarinnen wurden notdürftig in einem großen Zelt untergebracht, in dem täglich viele Frauen starben. Die Arbeitsfähigen wurden zur Rüstungsproduktion in Außenlager überstellt. In Malchow und Retzow-Rechlin waren ungarische Häftlinge bald in der Mehrheit.

Insgesamt waren etwa 10 000 Ungarinnen im KZ Ravensbrück inhaftiert. Wie viele von ihnen dort ums Leben kamen, ist nicht bekannt.

Osterhase, gefertigt von Ágnes Bartha, nach 1945

Baumwollwatte, Glasperlen · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V 1673 D5

Diese Figur fertigte Ágnes Bartha nach dem Vorbild eines Hasen an, den sie Ostern 1945 im Außenlager Genshagen aus dem Kunstschnee von Tarnnetzen des Daimler-Benz-Werkes gebastelt hatte. Mit einer kleinen Feier wollte sie ihren Mithäftlingen Mut machen. Ihre jüdische Familie hatte ihr als Kind Schokoladenhasen zu dem christlichen Fest geschenkt.

Aus vielen Ländern der Welt

Insgesamt kamen die Häftlinge des KZ Ravensbrück aus über 30 Ländern. Über viele der einzelnen Schicksale ist nichts bekannt. Wie kam es dazu, dass eine Marokkanerin oder eine Argentinierin in das KZ Ravensbrück verschleppt wurde?

Viele Frauen mit der Staatsangehörigkeit eines neutralen oder mit dem Deutschen Reich verbündeten Staates wurden in einem Land festgenommen, das unter deutscher Besatzung stand. Sie waren dorthin ausgewandert oder hatten sich aus anderen Gründen dort aufgehalten. Aus Belgien und den Niederlanden wurden beispielsweise jüdische Frauen mit türkischen oder rumänischen Pässen in das KZ Ravensbrück deportiert. Ihre Staatsbürgerschaft schützte sie vor einem Transport in das Vernichtungslager Auschwitz. Einige Staatsangehörige der Alliierten waren wegen Spionageverdacht festgenommen worden. Unter ihnen waren auch Agentinnen der britischen Spezialeinheit SOE. Mindestens vier französische und drei britische Fallschirmspringerinnen wurden im Frühjahr 1945 im KZ Ravensbrück hingerichtet.

Das Männerlager des KZ Ravensbrück

Für den Ausbau des Lagers brachte die SS ab April 1941 männliche Häftlinge aus anderen Konzentrationslagern nach Ravensbrück. Zunächst waren die Gefangenen in zwei Baracken an der Ostseite des Frauenlagers untergebracht, ab August 1941 in einem separaten Männerlager. Es bestand aus fünf Wohn- und einer Wirtschaftsbaracke. Die meiste Zeit waren hier 1500 bis 2000 Männer inhaftiert.

Jungen ab einem Alter von 12 Jahren brachte man in einem eigenen Block unter.

Bei der Schwerstarbeit in den Baukommandos waren die Männer brutalen Misshandlungen ausgesetzt.

Bis Ende 1942 wurde fast die Hälfte aller Häftlinge zu Tode geschunden oder ermordet.

Ab 1943 war die Mehrzahl der Männer außerhalb des Lagers in der Rüstungsproduktion eingesetzt.

In den letzten Kriegsmonaten trafen Räumungstransporte mit 6000 männlichen Häftlingen aus anderen Konzentrationslagern ein. Insgesamt waren etwa 20 000 Männer im KZ Ravensbrück und seinen Außenlagern registriert. Mehr als 2500 kamen zu Tode.

Nummernbuch des Männerlagers Ravensbrück, 1941–45

Instytut Pamięci Narodowej, KL Ravensbrück, Sygn. 49–51

In dieses Nummernbuch ließ die SS 13 490 Gefangene mit Haftart, Namen und Geburtsdatum eintragen.

In der Spalte „Bemerkungen“ sind Überstellungen in andere Lager oder Todesfälle verzeichnet.

In zusätzlichen Listen finden sich weitere 6519 Namen. Dem Lagerschreiber Józef Kwietniewski gelang es bei der Räumung, die Hefte aus dem KZ zu schmuggeln.

Kapitel 3

Der Lageralltag: Existenzbedingungen

Der Tagesablauf der Häftlinge war von Zwangsarbeit und Zählappellen bestimmt. Die SS schikanierte die Häftlinge mit extremer militärischer Ordnung, strenger Überwachung und brutalen Strafen.

Mit dem stetigen Ansteigen der Häftlingszahl im Frauenlager verschlechterten sich die Lebensbedingungen: Schon bald reichten Unterkunft, Essen und Bekleidung nicht mehr aus. 1940 war das KZ Ravensbrück mit etwa 3000 Frauen belegt, gegen Kriegsende waren fast zehnmal so viele Frauen im Hauptlager inhaftiert. Krankheiten und Seuchen breiteten sich aus.

Oft bestimmte die Art der Zwangsarbeit die Überlebenschancen in dem überfüllten Lager. Funktionshäftlinge konnten sich – häufig auf Kosten anderer – Vorteile verschaffen, manche halfen aber auch den übrigen Gefangenen.

Ankunft

Die meisten Häftlinge wurden in Güterzügen zum KZ Ravensbrück gebracht. SS-Aufseherinnen mit Hunden nahmen sie am Bahnhof Fürstenberg in Empfang. Später richtete die Reichsbahn einen Haltepunkt in der Nähe des Lagers ein. Nach oft stundenlangem Warten wurden die Frauen im Wirtschaftsgebäude registriert. Danach mussten sie ihre Kleidung und persönlichen Gegenstände abgeben. Das öffentliche Entkleiden empfanden viele als entwürdigend. Funktionshäftlinge kontrollierten die Neuankömmlinge auf Läuse, vielen wurden die Haare geschoren. Anschließend wurden die Frauen in den Duschaum geführt. Manche der 1944/45 aus dem KZ Auschwitz-Birkenau überstellten Häftlinge hatten bereits von getarnten Gaskammern gehört und gerieten in Panik. Nach der Dusche mussten sie unbekleidet zur Untersuchung antreten und dabei oft Demütigungen durch die SS-Ärzte ertragen. Zum Abschluss der Aufnahme-prozedur erhielten die Frauen Häftlingskleidung. Anschließend wurden sie in einen Zugangsbereich eingewiesen.

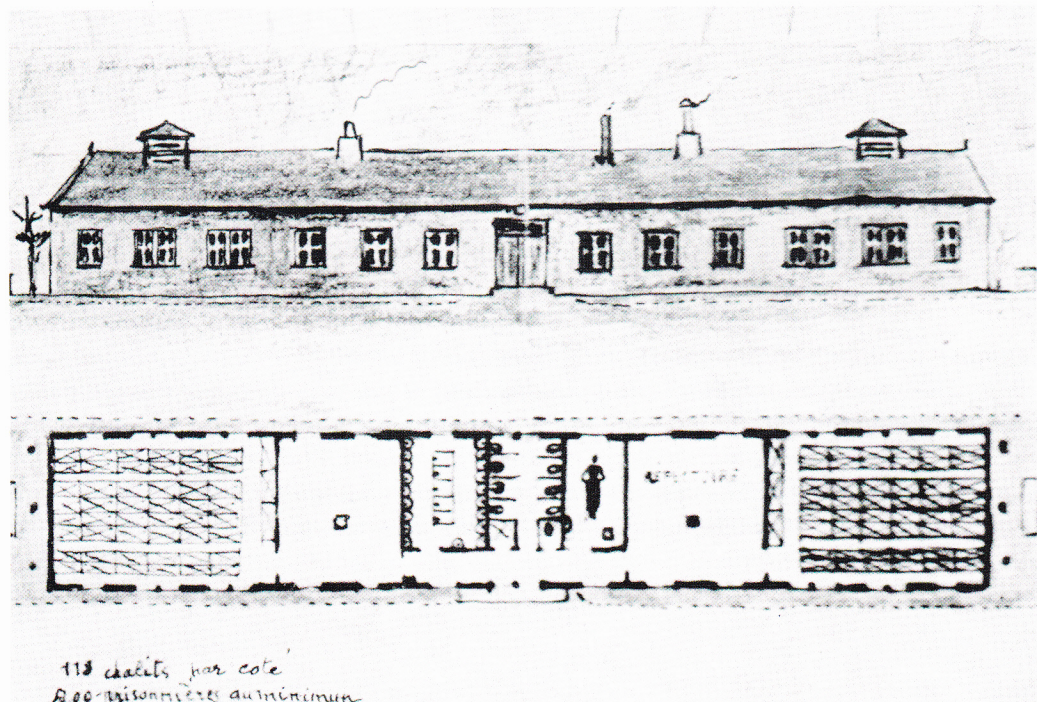
Bei der Ankunft versteckte Damenuhren, 1920er-/1940er-Jahre

Messing vergoldet, Gold · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V2037 B1, V2038 B1, V2039 B1

Im Wirtschaftsgebäude des KZ Ravensbrück mussten sich die neu angekommenen Häftlinge entkleiden und ihre gesamte persönliche Habe abgeben. Manche versuchten, einzelne Gegenstände zu verstecken. Diese Uhren wurden 1995 in den Fundamenten des Gebäudes in einem Luftschaft entdeckt.

Unterbringung

Die Häftlinge waren im KZ Ravensbrück in Holzbaracken untergebracht, die als Blocks bezeichnet wurden. Die Gebäude waren ursprünglich für den Reichsarbeitsdienst entwickelt worden. Auf der A- und der B-Seite jedes Blocks gab es jeweils einen Schlaflsaal und einen mit Tischen, Hockern und Spinden ausgestatteten Tagesraum, der auch als Speisesaal diente. In der Mitte befanden sich der Waschraum, ein Toilettenraum sowie das Dienstzimmer für die Aufseherin. Ursprünglich war eine Belegung der 430 Quadratmeter großen Baracken mit 100 Häftlingen geplant. Später wurden dreistöckige Betten aufgestellt und die Aufenthaltsräume zu Schlaflsälen umfunktioniert. In dem völlig überfüllten Lager wurden schließlich mehr als 500 Gefangene in einer Baracke zusammengepfercht. In den letzten Wochen schliefen Häftlinge im Frauen- wie im Männerlager teilweise zu fünft auf einer Pritsche oder dicht gedrängt auf dem Fußboden.

„Un petit bloc et son plan“ (Ein kleiner Block und sein Grundriss),
Zeichnung von France Audoul, um 1945

Aus France Audoul, Ravensbrück, 150 000 femmes en enfer, Paris 1966 · Verbleib des Originals unbekannt

Dargestellt ist die Einrichtung einer Unterkunftsbaracke: Hinter dem Eingang befanden sich die Wasch- und Toilettenräume sowie das Dienstzimmer der Aufseherin. Zu beiden Seiten folgten dann die Tages- und die Schlafräume. In den Tagesräumen, hier als Speisesaal bezeichnet, waren später ebenfalls Häftlinge untergebracht.

Ernährung

In den ersten beiden Jahren war die Verpflegung im Frauenlager noch erträglich. Ab 1941 verschlechterte sie sich zunehmend. Häufig erhielten die Gefangenen nicht einmal alle Lebensmittel, die ihnen nach den knapp bemessenen Verpflegungssätzen des Reichsministers für Ernährung und Landwirtschaft zugestanden hätten.

Ab Herbst 1942 gestattete die SS einem Teil der Häftlinge, Lebensmittelpakete von Angehörigen zu empfangen. Vielfach plünderte die Lager-SS diese Pakete vor der Weitergabe.

1944 erhielten die Häftlinge im Frauenlager täglich nur noch etwa 200 Gramm Brot, einen Becher Ersatzkaffee am Morgen sowie mittags und abends einen halben Liter dünne Gemüsesuppe. Im Winter 1944/45 bestand die tägliche Verpflegung teilweise nur noch aus 100 Gramm Brot sowie einem Napf Suppe aus Rübenabfällen oder Kartoffelschalen. Im Lager herrschte ein ständiger Kampf um Nahrungsmittel. Die Häftlinge waren völlig unterernährt, viele starben an der katastrophalen Unterversorgung.

Trinkbecher aus dem KZ Ravensbrück, zwischen 1939 und 1945

Aluminium, Emaille, Eisen · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V1781 B4

Bekleidung

Bei der Ankunft im Lager mussten alle Gefangenen ihre private Kleidung gegen Häftlingskleidung eintauschen. Anfangs erhielten die Frauen blaue Schürzen und Kleider, ab 1940 gestreifte Häftlingskleidung. Diese „Zebra-Kleidung“ sollte sie weithin sichtbar als Sträflinge kennzeichnen und Fluchten erschweren. Hergestellt wurde die Häftlingsbekleidung für sämtliche Konzentrationslager in den SS-eigenen Textilbetrieben im KZ Ravensbrück. Ab Herbst 1942 reichte die Kleidung nicht mehr für die gestiegene Zahl der Häftlinge. Schuhe erhielten sie nur noch im Winter. 1943 ging die SS dazu über, Privatkleidung von Neuankömmlingen als Häftlingskleidung auszugeben. Sie wurde mit eingesetzten Stoffstreifen oder mit Kreuzen aus Ölfarbe gekennzeichnet. Viele Häftlinge erhielten unzureichende oder zerrissene Kleidung in falscher Größe und froren erbärmlich.

Häftlingskleid (Winter), um 1941

Baumwoll-Mischgewebe · Mahn- und Gedenkstätte
Ravensbrück, V2105 B2

Ab 1941 gab die SS im Frauen-KZ Ravensbrück gestreifte Häftlingskleidung aus. Winterkleider waren aus festerem Stoff gefertigt und langärmelig. Dieses Kleid gehörte Erna de Vries, die im September 1943 aus dem KZ Auschwitz in das KZ Ravensbrück überstellt wurde.

Hygiene

Das Frauenlager war ab 1943 so überfüllt, dass die sanitären Anlagen nicht mehr ausreichten. In großem Gedränge versuchten die Häftlinge täglich, sich einen Platz an den Wasserhähnen oder den Toiletten zu erkämpfen. Die SS ließ hinter einigen Baracken zusätzliche Latrinen errichten. Aufgrund mangelnder Waschgelegenheiten waren Körperpflege oder eine Reinigung von Essgeschirr und Kleidung kaum noch möglich. Nur noch wenige Gefangene erhielten gelegentlich frische Kleidung oder Bettwäsche. Seife galt als Kostbarkeit. Für Gefangene, deren Menstruation trotz der Unterernährung nicht ausblieb, und für diejenigen, die an dem im Lager verbreiteten Durchfall litten, waren die Bedingungen unerträglich. Die Baracken waren verdreckt und voller Flöhe und Läuse. Besonders katastrophal waren die Zustände in dem 1944 notdürftig errichteten Zelt. Auch im Männerlager verschlechterten sich die hygienischen Zustände ab Herbst 1944 zusehends.

Tagesablauf

Im Sommer weckte die Lagersirene die Häftlinge manchmal schon um 3 Uhr 30. In der Stunde bis zum Appell mussten sie sich einen Platz in den Wasch- und Toilettenräumen erobern, einen Becher Ersatzkaffee ergattern und ihr Bett nach Vorschrift bauen. Dann traten sie blockweise in Fünferreihen zum Appell an. Bei jedem Wetter mussten sie ausharren, bis Zählung und Sollzahl übereinstimmten – manchmal über Stunden. Nach der Zusammenstellung der Arbeitskommandos begann die Zwangsarbeit. Viele Häftlinge mussten im Freien schwere körperliche Arbeit leisten. Bewacht wurden sie meist von Aufseherinnen. Die Arbeit wurde nur mittags kurz unterbrochen und ging dann bis zum abendlichen Zählappell weiter. In den Betrieben der SS und in der Fertigungsstelle der Firma Siemens mussten die Gefangenen in acht- bis zwölfstündigen Schichten und auch nachts arbeiten. Die Freizeit an Sonntagen blieb durch Putz- und Aufräumarbeiten knapp bemessen.

Horaire

3³⁰ = s'insure ou sifflet du Weckel -
 4 à 6 = Eau Appell -
 6 à 6³⁰ = Arbeit Appell
 6³⁰ à 12^h = Travail
 12 à 12⁴⁵ = Mittag essen
 12⁴⁵ à 12³⁰ = Arbeit formierung
 12³⁰ à 6³⁰ = Travail
 8³⁰ = Lager Ruhe -

le Dimanche

6^h = réveil
 7^h = Travail -
 12^h = Mittag 8^h essen
 2^h à ... x^h = Appell - (Samedi 2 Sept. de 2^h à 11^h du soir.)
 8³⁰ = Lager Ruhe
 3³⁰ - 12^h

Une Aufseherine avec un chien -
 Des femmes sont mortes des
 morsures du chien -

„Horaire“ (Stundenplan),
 Notizen zum Tagesablauf im
 Lager, gefertigt von Violette
 Lecoq nach der Befreiung, 1945

Nach einer Kopie der Mahn- und
 Gedenkstätte Ravensbrück, V4068/7 E2
 Verbleib des Originals unbekannt

An Werktagen lagen zwischen dem Wecken um 3 Uhr 30 und der Lagerruhe um 20 Uhr 30 Zählappell, Arbeitsappell, Arbeit, Mittagessen, Arbeitsformierung und erneute Arbeit. Sonntags wurde um 6 Uhr geweckt und von 7 bis 12 Uhr gearbeitet, und um 14 Uhr begann ein manchmal stundenlanger Appell.

Zwangsarbeit im KZ Ravensbrück

Schon bevor die SS mit der wirtschaftlichen Ausbeutung von Häftlingen in ihren eigenen Betrieben und in der Rüstungsproduktion begann, war Zwangsarbeit ein wichtiger Bestandteil des KZ-Systems. Die SS setzte Gefangene für den Auf- und Ausbau der Konzentrationslager sowie für deren Unterhalt ein. Für den Ausbau des Ravensbrücker Lagerkomplexes wurde dort eigens ein Männerlager errichtet. Auch weibliche Gefangene wurden zu Bau- und Transportarbeiten herangezogen. Die Frauen waren zudem für hauswirtschaftliche Arbeiten im Lager, zu Gartenarbeiten sowie in der Verwaltung eingesetzt. Von 1941 bis 1943 stellte die SS Landwirtschafts- und Handwerksbetrieben in der Region Häftlinge als Arbeitskräfte zur Verfügung. Arbeit galt der SS auch als Straf- und Erziehungsmaßnahme. Oft zwang sie Häftlinge zu sinnloser, demütigender Arbeit, so zum Hin- und Herschaufeln von Sand. Im Männerlager mussten bis Ende 1942 fast alle Arbeiten im Laufschrift verrichtet werden.

Liste der Arbeitseinteilung für den 16. September 1942, 1 Uhr

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, KL 18-10

Die Liste führt 51 Kommandos auf, die an jenem Morgen zur Arbeit eingeteilt wurden. Rund ein Drittel der etwa 1300 Häftlinge wurde in landwirtschaftliche Betriebe abkommandiert. In Rüstungsbetrieben war damals nur ein relativ kleiner Teil der Häftlinge tätig. Deutlich mehr waren im Lager selbst und in Baukommandos im Einsatz.

Formen der Häftlingsarbeit

Die Lebensbedingungen der Häftlinge hingen stark von der Art der Arbeit ab. Besonders hart waren Erd-, Transport- und Bauarbeiten. Unzureichend ernährt und schlecht bekleidet mussten die Gefangenen bei jedem Wetter Boden ausheben, voll beladene Loren und Karren schieben, Planierwalzen und Transportwagen ziehen.

Bei Innenarbeiten waren die Häftlinge vor der Witterung geschützt. Sie arbeiteten in der Verwaltung, in Werkstätten, Küchen und als Haushaltshilfen. Diese Gefangenen waren oft in besonderen Baracken untergebracht, erhielten mehr zu essen, sauberere Kleidung und bessere medizinische Versorgung. Gefangene, die keinem festen Arbeitskommando angehörten, wurden als „Verfügbare“ bezeichnet. Sie wurden zu allen anfallenden Arbeiten herangezogen.

Manche Arbeitskommandos mussten in bis zu zwölfstündigen Tag- und Nachtschichten arbeiten.

Bauarbeiten zur Erweiterung des KZ Ravensbrück, Aufnahme aus einem Fotoalbum der SS, 1940/41

Fotograf/in unbekannt · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück,
Fotos Nr. 1694, 1693

Diese Aufnahmen zeigen gefangene Frauen bei körperlich schweren Erdarbeiten. Die Loren, mit denen der Aushub transportiert wurde, besaßen ein beträchtliches Eigengewicht. Die Häftlinge waren ungeschützt der Witterung ausgesetzt. Auf dem unteren Foto ist eine Aufseherin zu erkennen, die im Sitzen die Häftlinge überwacht.

Strafen, Schikanen und Misshandlungen

Häftlinge mussten im Lager jederzeit mit Schlägen rechnen. SS-Aufseherinnen und Bewacher misshandelten Gefangene aus nichtigen Anlässen. Häufig umgingen sie dabei die in der Lagerordnung festgelegten Vorschriften. Die dort angeführten Strafen durfte nur der Lagerkommandant verhängen; bei einigen Strafen musste er zuvor die Genehmigung seiner Vorgesetzten einholen. Den Häftlingen, die zur Bestrafung gemeldet wurden, drohten Essensentzug, die Einweisung in den Strafblock, Bunkerhaft oder Prügelstrafe. Die Strafordnungen waren im Frauen- und Männerlager sehr ähnlich. Im Männerlager kamen willkürlich praktizierte Strafen wie das Strafexerzieren oder das berüchtigte Pfahlhängen hinzu. Anders als im Frauenlager wurde die Prügelstrafe dort auch öffentlich vollzogen. Willkürliche Schikanen waren in beiden Lagern an der Tagesordnung. Im Männerlager quälten SS-Männer immer wieder Häftlinge zu Tode.

Aushang der Oberaufseherin

Anna Klein-Plaubel, 2. März 1944

Institut Pamięci Narodowej, KL Ravensbrück, GK 135/1, k. 2

Diese Bekanntmachung verschiedener Verbote hing in allen Blocks aus. Es war den Häftlingen untersagt, andere Wohnblocks zu besuchen, zu tanzen oder die Hände in die Taschen zu stecken. Bei alltäglichen Verrichtungen waren sie zu militärischer Disziplin gezwungen. So sollten sie in geschlossenen Reihen anmarschieren, um Kohlen abzuholen.

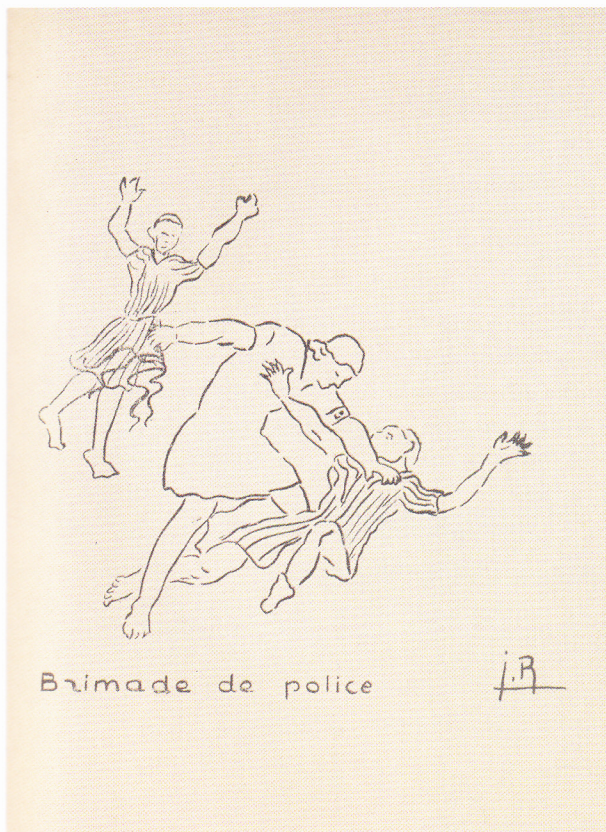
Das System der Funktionshäftlinge

Die SS setzte Funktionshäftlinge in der Verwaltung und in den Versorgungseinrichtungen des Lagers ein oder übertrug ihnen die Aufsicht über Mithäftlinge. Blockälteste, Anweiserinnen der Arbeitskommandos und Lagerpolizistinnen sollten für Ordnung und Disziplin sorgen. Auf diese Weise wollte die SS die Gefangenen gezielt gegeneinander ausspielen.

Mit der Übernahme von Funktionen waren Vorteile verbunden. Funktionshäftlinge waren von schwerer körperlicher Arbeit befreit, wurden besser versorgt und untergebracht.

Politische Gefangene bemühten sich in heimlich gebildeten Netzwerken gezielt um solche Posten, weil sie dann unter Umständen Schaden von Mithäftlingen abwenden konnten. Bei Hilfeleistungen setzten sie sich allerdings der Gefahr schwerer Bestrafung aus.

Die Funktionshäftlinge übten ihre Rolle sehr unterschiedlich aus. Von mehreren „Kapos“ im Männerlager wird berichtet, dass sie Mitgefangene zu Tode prügeln. Gewalttaten dieser Dimension sind aus dem Frauenlager weniger bekannt.

**„Brimade de Police“
(Polizeischikane), Zeichnung
von Jacqueline Souchère-Richet,
um 1945/1946**

Aus Violette Maurice, N. N. (Nacht-und-Nebel-Häftlinge), St. Etienne 1946, S. 47
Verbleib des Originals unbekannt

Die Französin zeichnete, wie eine bei der Lagerpolizei eingesetzte Gefangene einen Mithäftling schlug. Am linken Arm der Prügelnden ist die Armbinde der Lagerpolizei zu erkennen.

Die Künstlerin war seit Oktober 1943 als Nacht-und-Nebel-Häftling im KZ Ravensbrück inhaftiert.

Kapitel 8

Das Krankenrevier

Viele Häftlinge erkrankten aufgrund der schlechten hygienischen Bedingungen, der Unterernährung und der harten Arbeit. Für ihre medizinische Behandlung war das Personal des Krankenreviers zuständig. Die ärztliche Betreuung war von Anfang an unzureichend. Mit der zunehmenden Überfüllung des Lagers stieg auch die Zahl der Kranken. Es gab kaum noch Medikamente. Die SS-Ärzte versuchten lediglich, die Ausbreitung von Seuchen zu verhindern und einen Teil der Gefangenen arbeitsfähig zu erhalten. Sie selektierten schwerkranke Häftlinge aber auch zur Ermordung. Zudem führten sie Zwangssterilisationen, Zwangsabtreibungen und medizinische Experimente durch.

Im Krankenrevier wurden auch Kinder geboren, nur wenige überlebten.

Aufnahme im Krankenrevier

Mangelerkrankungen und ansteckende Krankheiten breiteten sich im Lager sprunghaft aus. Am häufigsten waren Tuberkulose, Durchfall, eitrige Entzündungen und Hungerödeme; außerdem litten viele Häftlinge an Arbeitsverletzungen. Schon in den ersten Jahren meldeten sich täglich einige Dutzend Kranke im Revier. Bis Kriegsende stieg ihre Zahl auf mehrere Hundert Frauen am Tag. Nur wenige fanden tatsächlich Aufnahme im Krankenrevier. Die meisten wurden nur flüchtig verarztet und dann wieder in ihre Blocks und zur Arbeit geschickt. Jüdische und russische Häftlinge wurden noch nachlässiger behandelt. Viele Kranke hofften, durch eine stationäre Behandlung im Revier der entkräftenden Arbeit für einige Tage entfliehen zu können. Gleichzeitig barg der Aufenthalt im Krankenbau jedoch auch das Risiko, von der SS als überflüssig eingestuft, ausgemustert und getötet zu werden.

Dose für „Aspirin“-Tabletten, vor 1945

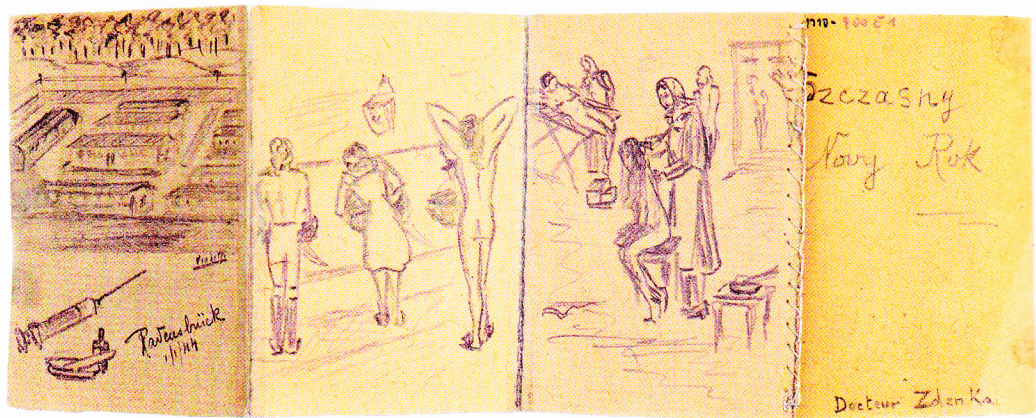
Metall · Bayer Business Services GmbH/
Corporate History & Archives

Nur wenige der kranken Häftlinge wurden stationär behandelt. Selbst wenn sie Fieber hatten, „wurden die Leute weggeschickt ohne Behandlung, vielleicht mit einer Aspirin-Tablette“, berichtete die ehemalige Häftlingskrankenschwester Hilde Boy-Brandt. Dosen wie diese nahmen Häftlinge bei ihrer Evakuierung durch das Rote Kreuz mit nach Schweden.

Die Behandlung kranker Häftlinge

Das erste Krankenrevier befand sich in zwei miteinander verbundenen Baracken. Für einfache Behandlungen reichte die Ausstattung zunächst aus. Ab 1942 stieg die Zahl der Kranken in dem überfüllten Lager jedoch immer weiter an. Die SS erweiterte das Revier und wandelte zudem schrittweise sieben Unterkerksbaracken in Krankenblocks um. Bei Kriegsende gehörte im Frauenlager ein Fünftel aller Wohnbaracken zum Krankenrevier.

Die Krankenblocks waren jeweils einer bestimmten Krankheit zugeordnet, um Ansteckungsgefahren zu vermindern. Auf diese Weise selektierte die SS aber auch die Patientinnen: Die genesungsfähigen Frauen, deren Arbeitskraft man für die Rüstungsproduktion retten wollte, wurden behandelt, während die Patientinnen der übrigen Blocks kaum Medikamente oder Pflege erhielten. Durchfallkranke mussten sich Betten mit verschmutzten Strohsäcken teilen, Tote und Sterbende lagen zwischen den Kranken.

„Szczasny Nowy Rok – Docteur Zdenka“ (Frohes Neues Jahr, Doktor Zdenka),

Leporello mit Zeichnungen von Violette Lecoq, 1. Januar 1944

Bleistift auf Papier, 7,2 x 20,5 cm/Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, V900 E1

Dieses Leporello fertigte die französische Krankenschwester für die tschechische Häftlingsärztin Zdena Nedvědová, genannt Zdenka. Es sind Szenen aus dem Arbeitsalltag im Revier dargestellt.

Die Organisation des Krankenreviers

Leiter des Krankenreviers war der SS-Standortarzt. Für die Behandlung der weiblichen Häftlinge waren ihm bis 1943 Ärztinnen zugeteilt. Zudem unterstanden ihm die SS-Lagerärzte, SS-Zahnärzte und Krankenschwestern.

Ab 1943 ließ die SS auch Häftlinge, die als Ärztinnen und Krankenschwestern ausgebildet waren, zur Arbeit im Revier zu. Diese Neuerung stand in Zusammenhang mit einer Anordnung Heinrich Himmlers, die Arbeitsfähigkeit der Häftlinge für den Einsatz in der Kriegswirtschaft zu steigern.

Unter der Aufsicht und den strikten Vorgaben des SS-Personals übernahmen Gefangene mit medizinischer Ausbildung fast die gesamte Versorgung der Kranken. 1944 waren bereits mehr als 40 Häftlingsärztinnen und Dutzende von Häftlingsschwestern gleichzeitig im Revier tätig.

Für viele von ihnen bedeutete es eine große innere Not, mit den wenigen Medikamenten nicht alle Kranken gleichermaßen versorgen zu können. Dennoch retteten sie vielen Häftlingen das Leben.

Schwesternzimmer im Krankenrevier, um 1941

Fotograf/in unbekannt · Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, Foto Nr. 1659

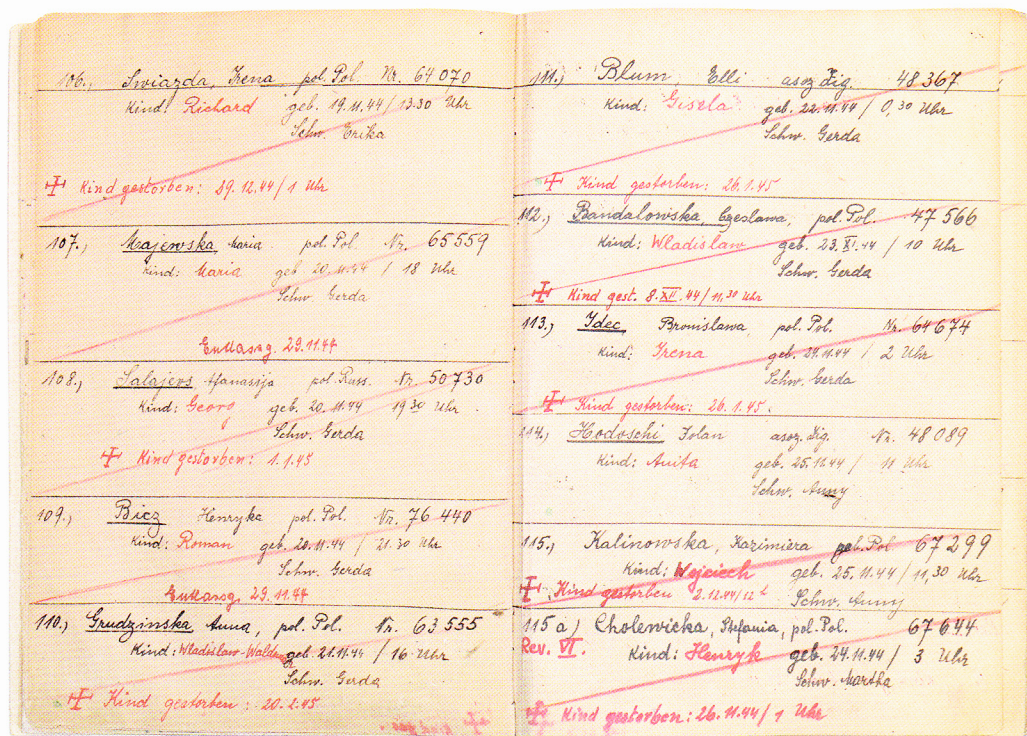
Auf diesem Foto aus einem SS-Album sind zivile Krankenschwestern bei der Verwaltungsarbeit zu sehen. Sie kontrollierten das Häftlingspersonal, das im Revier eingesetzt wurde, und entschieden, welche Häftlinge zum Arzt vorgelassen wurden. Außerdem assistierten sie bei Selektionen und medizinischen Experimenten.

Zwangsabtreibungen und Geburten

Die Einlieferung von schwangeren Frauen in das KZ Ravensbrück war verboten. Dennoch befanden sich unter den Häftlingen immer wieder Frauen, deren Schwangerschaft nicht erkannt worden war. Anfangs wurden sie zur Entbindung in ein Krankenhaus nach Templin gebracht.

An mindestens 50 Schwangeren führten die Lagerärzte Zwangsabtreibungen durch. Betroffen waren meist Frauen, die Kinder von „fremdvölkischen“ Männern erwarteten. Solche Eingriffe wurden auch noch kurz vor der Geburt vorgenommen.

Mit den Massendeportationen ab Sommer 1944 wurden immer mehr Schwangere in das KZ Ravensbrück verschleppt. Die Lagerärzte richteten im Revier einen Geburtsraum und einen Mutter-Kind-Block ein. Die Versorgung der Säuglinge war jedoch so katastrophal, dass kaum einer von ihnen die ersten Wochen überlebte.

Geburtenbuch des KZ Ravensbrück, September 1944 bis April 1945

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, KL 27-1

Die Kinderärztin Zdena Nedvěďová verzeichnete die Geburten von 562 Säuglingen. Die Hälfte der Mütter waren Polinnen. Den Tod eines Babys kennzeichnete sie durch ein Kreuz. Durchgestrichene Eintragungen ohne diese Markierung verweisen auf Transporte. Etwa 80 Mütter mit Kindern wurden im März 1945 nach Bergen-Belsen überführt.

Die Mordaktion „14 f 13“

1939 begannen die Nationalsozialisten mit der Ermordung kranker und behinderter Menschen in Heil- und Pflegeanstalten. 1941 entschied die SS-Führung, den „Euthanasie“ genannten Krankenmord auf KZ-Häftlinge auszudehnen. Diese erste zentral geplante Mordaktion an Gefangenen erhielt nach ihrem Aktenzeichen den Tarnnamen „14 f 13“.

SS-Lagerärzte und externe Gutachter selektierten im KZ Ravensbrück von Ende 1941 bis Anfang 1942 etwa 1600 Frauen und 300 Männer zur Ermordung. Neben Kranken und Arbeitsunfähigen wurden dabei auch alle jüdischen Häftlinge sowie einige politisch Missliebige und „Asoziale“ ausgesondert. Sie wurden zwischen Februar und April 1942 in die „Euthanasie“-Anstalt Bernburg transportiert und mit Kohlenmonoxid-Gas ermordet.

1944 wurden noch einmal kranke Häftlinge aus dem KZ Ravensbrück in eine der Tötungsanstalten gebracht – diesmal nach Hartheim bei Linz. Die genaue Zahl der Todesopfer ist nicht bekannt. Von ehemaligen Häftlingen wird sie auf etwa 3600 geschätzt.

Erkennungsdienstliche Fotos von Opfern der „Aktion 14 f 13“, vor 1942

Fotograf/in unbekannt · Staatsarchiv Nürnberg, KV-Anklage, Dokumente, NO 3060, Nr. 187–206

Der Arzt Friedrich Mennecke selektierte Häftlinge anhand ihres Gesundheitszustandes oder nach „rassischen“ Kriterien, um sie töten zu lassen. Diese Fotos seiner jüdischen Opfer hob er vermutlich zu Forschungszwecken auf. Auf den Bildrückseiten notierte er Angaben zu den Haftgründen wie „Rassenschande“ oder „Sittendirne“.

Mord durch Injektionen

Einige Lagerärzte gaben nach Kriegsende zu, dass sie schwerkranke Häftlinge mit Gifteinjektionen und absichtlich überdosierten Medikamenten getötet hatten. Auch Krankenschwestern und einige Pflegerinnen aus den Reihen der Häftlinge waren an diesen Morden im Krankenrevier beteiligt. Sie töteten unter anderem mit hohen Dosierungen des Schlafmittels „Luminal“ oder des Narkotikums „Evipan-Natrium“. Unter den Opfern waren auch psychisch Kranke. Sie waren in einem abgetrennten Raum des sogenannten Tuberkulose-Blocks untergebracht. Die Gesamtzahl der Todesopfer ist nicht bekannt. Viele Häftlinge hörten im Lager durch Gerüchte von den Morden und fürchteten sich, das Krankenrevier aufzusuchen.

Schachtel mit Evipan-Natrium-Ampullen, vor 1945

Bayer Business Services GmbH/Corporate History & Archives

In den 1930er-Jahren war Evipan-Natrium, ein Medikament der Firma I. G. Farben, ein gängiges Kurz-Narkosemittel für kleine chirurgische Eingriffe. In niedriger Dosierung war es auch als Schlafmittel verbreitet.

Typhus

Typhus ist eine schwere Darmerkrankung, die durch Bakterien hervorgerufen wird. Der Krankheitserreger wird durch Kontakt mit dem Kot von Erkrankten und durch verunreinigtes Wasser übertragen. Die Kranken leiden vor allem an wochenlangem, hohem Fieber, Bauchkrämpfen und Verstopfung mit anschließendem Durchfall. Auch Bewusstseinsstörungen sowie rötlicher Hautausschlag sind möglich. Unbehandelt liegt die Sterblichkeit der Erkrankten zwischen zehn und 50 Prozent. Während des Ersten Weltkrieges gehörte Typhus zu den weit verbreiteten und deshalb besonders gefürchteten Epidemien. Im KZ Ravensbrück trat Typhus zuerst 1942 auf. Ab Sommer 1943 wurden Typhus-Patientinnen und an Durchfall Erkrankte in Block 6, einem gesonderten Krankenblock, untergebracht. Zum Jahreswechsel 1944/45 drohte eine Typhusepidemie im Lager. Die SS ließ Schutzimpfungen vornehmlich an den Häftlingen durchführen, die in regelmäßigem Kontakt mit dem Bewachungspersonal standen. Den Kranken wurde vermutlich nur etwas Kohle zur Behandlung verabreicht. Nicht erkannte Typhusinfektionen in Verbindung mit hungerbedingter Entkräftung waren nach Mitteilung der Häftlingsärztin Dr. Paulette Don Zimmet-Gazel im KZ-Ravensbrück mit etwa 50 Prozent die häufigste Todesursache.

Fleckfieber

Fleckfieber wird vor allem durch Läuse, Flöhe, Zecken und Milben übertragen. Symptome dieser Infektionskrankheit sind Kopf- und Gliederschmerzen, hohes Fieber, Juckreiz und fleckiger Ausschlag. Es kann auch zu begleitenden Lungen- und Herzmuskelentzündungen kommen. Unbehandelt liegt die Sterblichkeit bei drei bis 30 Prozent. Bei Patienten mit Mangelernährung ist sie deutlich höher. Ein erster Impfstoff wurde 1917 entwickelt. Im Zweiten Weltkrieg stieg die Nachfrage nach Fleckfieber-Impfstoffen. Doch erst 1943 wurden Impfstoffe auf dem deutschen Markt zugelassen. Sie wurden nach Versuchen an Häftlingen des KZ Buchenwald und weiterer Konzentrationslager nach einem Verfahren des Robert-Koch-Instituts hergestellt. Im KZ Ravensbrück trat Fleckfieber zuerst 1942 auf. Um Ansteckungen zu verhindern, ließ die SS immer wieder Entlausungen durchführen. Ab 1943 wurde das Küchenpersonal regelmäßig untersucht. Trotzdem breitete sich 1944/45 aufgrund der Überfüllung und der schlechten hygienischen Bedingungen eine Epidemie im Lager aus. Die Quarantäne neu eingelieferter Häftlinge sollte die Ausbreitung der Seuche verhindern. Die Fleckfieber-Patientinnen wurden in einer speziellen Baracke untergebracht. Zudem wurden Schutzimpfungen an den Häftlingen vorgenommen. Daran starben jedoch viele Gefangene nach Auskunft der tschechischen Häftlingsärztin Zdena Nedvědová-Nejedlá: Sie waren so unterernährt, dass sie nicht mehr über die notwendigen Abwehrstoffe verfügten.

Ruhr

Ruhr ist eine durch Bakterien hervorgerufene, gefährliche Darmerkrankung. Verunreinigtes Wasser oder mit Keimen belastete Speisen sind die Hauptursachen der Krankheit, die auch durch Fliegen übertragen wird. Die Symptome sind neben starkem Durchfall hohes Fieber, Leibschmerzen bis zu Koliken, Übelkeit, Erbrechen und Flüssigkeitsverlust. Wässrige, oft auch blutige oder schleimig-eitrige Durchfälle machen Stuhleerungen von bis zu 30 Mal am Tag notwendig. Die Keime werden mitunter noch vier Wochen nach der akuten Krankheitsphase ausgeschieden. Unbehandelt liegt die Sterblichkeit bei bis zu 60 Prozent. Während des Ersten Weltkrieges gehörte Ruhr neben Fleckfieber und Malaria zu den weit verbreiteten Epidemien. Auch in den Kriegsgefangenenlagern des Zweiten Weltkrieges war die Durchfallerkrankung eine häufige Todesursache.

Aufgrund der Überfüllung und der schlechten hygienischen Bedingungen war Ruhr neben anderen Durchfallerkrankungen auch im Frauen-Konzentrationslager Ravensbrück verbreitet. Häftlingsberichten zufolge wurden die Frauen, die an Ruhr und Typhus erkrankt waren, gemeinsam in der sogenannten Infektionsbaracke untergebracht. Im August 1944 ließ die SS ein langes Zelt aufstellen, das in den folgenden Monaten zu einer Stätte völliger Verelendung wurde: Etwa 4000 Frauen vegetierten dort auf dem Boden, der nur mit einer dünnen Strohschicht bedeckt war. Epidemische Krankheiten wie die Ruhr forderten dort täglich zahllose Todesopfer.

Tuberkulose

Tuberkulose gehört bis heute zu den weltweit am meisten verbreiteten Infektionskrankheiten.

Lungentuberkulose ist die häufigste Form. Sie wird durch Tröpfcheninfektion von Mensch zu Mensch übertragen. Symptome der Lungentuberkulose sind Husten mit oder ohne Auswurf, allgemeine Schwäche, Müdigkeit, Appetitmangel, Gewichtsabnahme, leichtes Fieber und vermehrtes Schwitzen.

Ab Mitte des 19. Jahrhunderts breitete sich die Krankheit in den überfüllten Großstadtquartieren rasant aus. Ihr Erreger wurde 1882 entdeckt. In erster Linie machte man nun mangelhafte hygienische Verhältnisse für die Ausbreitung verantwortlich. Zur Zeit des „Dritten Reiches“ war Tuberkulose noch immer weit verbreitet. Erst mit der Einführung der Antibiotika-Therapie ging sie zurück.

Im Konzentrationslager Ravensbrück wurden im Sommer 1943 Baracken für verschiedene Infektionskrankheiten eingerichtet, darunter auch der Block 10 für Tuberkulosekranke. Allerdings erhielten die Patientinnen keine Medikamente. Nur wenn Aussicht auf Besserung bestand, wurde den Kranken laut Häftlingsberichten eine Schleimsuppe als Diät verabreicht. Fast 500 Tuberkulosekranke lagen im Winter 1944/45 auf Block 10; vier, manchmal sogar fünf Kranke mussten sich zwei Betten teilen. Nach Auskunft der Häftlingsärztin Dr. Paulette Don Zimmet-Gazel wurden im KZ Ravensbrück etwa 15 Prozent der Todesfälle durch verschiedene Formen von Tuberkulose beziehungsweise Lungenentzündung verursacht.

Medizinische Experimente im KZ Ravensbrück

Auswärtige Mediziner führten ab 1942 Menschenversuche an Häftlingen des KZ Ravensbrück durch. Die Forscher erhielten von der SS-Führung die Erlaubnis, Behandlungsmethoden und Transplantationstechniken für kriegsverwundete Soldaten an Gefangenen zu testen. Die Experimente wurden in einem abgetrennten Bereich des Krankenreviers unter aktiver Mithilfe der Lagerärzte und einer Lagerärztin durchgeführt.

Die überwiegend polnischen Versuchspfer erhielten keinerlei Informationen über die an ihnen zwangsweise verübten Experimente. Mindestens fünf Frauen starben an den Folgen der Versuche, mehrere wurden anschließend erschossen.

An inhaftierten Roma und Sinti erprobten Mediziner 1944/45 eine Methode zur Sterilisation. Darüber hinaus gab es Häftlingsberichten zufolge noch weitere Menschenversuche, die Lagerärzte vermutlich ohne Genehmigung der SS-Führung an Gefangenen verübten.

Sulfonamid-Experimente

Unter der Leitung von Karl Gebhardt wurde ab Juli 1942 an Häftlingen des KZ Ravensbrück der Einsatz von Sulfonamiden als Mittel gegen Gasbrand getestet. An dieser schweren Wundinfektion starben im Zweiten Weltkrieg viele Soldaten.

Gebhardts Forscher infizierten die Häftlinge gezielt mit Gasbrand, indem sie ihnen Wunden zufügten, die sie mit Erde, Holzsplittern, Glas oder Eiter verunreinigten. Anschließend testeten die SS-Ärzte an den Gefangenen verschiedene Sulfonamid-Präparate. Einige Häftlinge blieben als Kontrollgruppe unbehandelt. Die für die Opfer extrem schmerzhaften Versuchsreihen dauerten bis Oktober 1943. Ähnliche Experimente fanden zeitgleich im KZ Dachau statt.

Mit den Versuchen wollte Gebhardt vermutlich eine mangelnde Wirksamkeit von Sulfonamiden nachweisen. Er war zuvor in die Kritik geraten, weil er den SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, der nach einem Attentat an Gasbrand erkrankt war, nicht mit einem bestimmten Sulfonamid behandelt hatte.

Cibazol-Ampullen der Firma Ciba, Albucid-Tabletten der Firma Schering und Marfanil-Prontalbin-Puder der I. G. Farben, vor 1945

Glas · Deutsches Apotheken-Museum
 Glas · Bayer Business Services GmbH/Corporate History & Archives
 Kunststoff · Deutsches Apotheken-Museum

Diese sind einige der Sulfonamid-Präparate, die an Häftlingen des KZ Ravensbrück getestet wurden.